Abdurrahman KASSEMLU

ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİNDE KIRK YIL

KORAL

Elinizdeki kitap İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin kısa tarihidir. Almanca aslından Türkçeye çevrilmiştir.

Yayınevimiz Dr. Abdurrahman Kassemlo'nun tüm eserlerini Türkiyeli Türk ve Kürt okuyucularına kazandırmak istemiştir. Öncelikle bu kitabın çevrilmesini ve yayınlanmasını İran KDP Avrupa temsilciliği istemiştir.

Yayınevimiz Dr. Abdurrahman Kassemlo'nun diğer eserlerini de Türkçeye çevirecek ve yayınlayacaktır.

Yayınevimize bu imkanı tanıyan İran KDP'ye teşekkür ederiz.

KORAL YAYINLARI

Abdurrahman Kassemlu

Özgürlük Mücadelesinde Kırk yıl

Türkçesi : Cavidan Seyidcemaloğlu

ISBN : 975 -7780 - 18 - 9

KORAL : 39

Birinci Baskı : Temuz 1992
Baskı : Gül ofset
Dizgi : Ango
Tel : 516 82 38
Kapak Tasarımı : Mavi Kare
Tel : 511 22 18

Yönetim Yeri ve Adresi

Nakilbent Sok. No : 49 / 1
Sultanahmet - İSTANBUL
Tel : 517 31 35 - 518 84 48

ABDURRAHMAN KAŞSEMLU

Özgürlük Mücadelesinde Kırk Yıl

KORAL

YAZARA İLİŞKİN BİLGİLER

Dr. Abdurrahman Kassemlu 22 Aralık 1930 yılında Urmiye'de dünyaya gelir. Tahran'da liseyi bitirir ve 1948 yılında öğrenimine devam etmek üzere Fransa'ya, sonra da Çekoslovakya'ya gider.

1952 Prag'da Politika ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde gördüğü öğrenimini bitirir ve İran'a geri döner. İran'da, özellikle Kürdistan'da beş yıllık bir politik çalışmadan sonra 1957 yılında İran'ı terk etmek zorunda kalır, Prag'a geri döner ve iktisat bilimlerinde doktorasını yapar.

1960-1962 Prag İktisat Üniversitesi'nde asistan
1962-1964 Prag İktisat Üniversitesi'nde doçent
1964-1970 Prag İktisat Üniversitesi'nde iktisat bilimleri profesörü
1971-1973 Bağdat'ta Irak Planlama Bakanlığı'nda danışman
Uzun vadeli planlama bölüm yöneticisi
1974-1976 Prag İktisat Üniversitesi'nde iktisat bilimleri profesörü
1976-1978 Paris Sorbonne Üniversitesi'nde Kürdoloji profesörü

Dr. Kassemlu 1972 yılında İran KDP'nin 3. konferansında genel sekreterliğe seçilir. Kasım 1978 yılında Şah rejiminin devrilmesinden önce, Kürdistan'a geri döner ve parti yoldaşlarının yardımıyla İKDP'nin parti örgütlerini yeniden oluşturur. İKDP'nin 8. parti kongresinde, Ocak 1988 yılında beşinci kez genel sekreterliğe seçilir.

Dr. Kassemlu bu cildin yayınlanmasından önce 13 Temmuz 1989 yılında Viyana'da bir suikastta öldürülür.

Dr. Kassemlu İran İslam Cumhuriyeti tarafından barış görüşmelerine çağrılır ve bunun resmi temsilcileri tarafından görüşme masasında öldürülür.

Kürt ulusu Dr. Kassemlu'nun ölmesiyle beraber kuşkusuz en politik kişilikli şahsını yitirmiştir.

Yaşamında 40 yıldan fazla baskı altında tutulan halkının özgürlüğü için mücadele etmiş, Humeyni'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra İran Kürdistanı'nda kurtuluş mücadelesini yönetmiş, İran'da demokrasi ve Kürdistan'da otonomi için mücadele etmiştir.

Dr. Kassemlu'nun en büyük kazanımı İKDP'nin politik bağımsızlığını güvenceye almak olur. O, Kürt ulusal hareketinin kendisini bölgedeki politik sahnede bağımsız bir etken olarak sunma göreviyle karşı karşıya kaldığını belirler.

İKDP'si Dr. Kassemlu'nun önderliği altında çağdaş, bağımsız ve karar verme yeteneğine sahip bir parti olarak gelişir.

İnanmış bir demokrat olarak, parti üyelerine ve partizanlara öz değer duygusunu ve kurtuluş mücadelesinde kendi gücüne inancı kazandırır.

Dr. Kassemlu parti taraftarları arasında ve Kürt halkı arasında demokratik değerleri yayar. Şöyle der:

"Demokrasinin, her demokratın ödemeye hazır olması gerektiği bir bedeli vardır".

Dr. Kassemlu anadiline yanısıra Farsça, Türkçe, Arapça, Fransızca, İngilizce, Çekçe, ve Rusça'ya egemendir. O, her zaman bir dialog adamı ve halklar kardeşliğinin bir savunucusuydu.

Kişi kültürünü şiddetle yadsır ve partide kollektif yönetim ve kollektif karar ilkesini sağlamlaştırır. Kendisi sıkça şunları söyler: "Yanlış kararların bir çoğu yalnız başıma verdiğim kararlardır."

Genel sekreter, partisinin uluslararası büyük onay kazanmasını ve bir dizi demokratik devlet ile olduğu kadar hümaniter örgütlerle de iyi ilişkilere girmesini başarır.

Dr. Kassemlu diktatörlüğün her türlü görünüm biçimine karşı mücadele verir ve tutarlı bir biçimde demokrasi ve politik çoğul-

culuğu savunur. Amacı, tüm Kürt partilerinin dostluğunu ve ortak çalışmasını sağlamak ve aynı zamanda ilerici İran muhalefetiyle ortak bir platform oluşturmaktır.

Dr. Kassemlu bir hümanist olarak, kendisinin de kurban gittiği terörizmden nefret eder.

Yeri doldurulamaz kişilikler vardır. Dr. Kassemlu bunlardan biridir.

Onun barış niyetini ve Kürt halkının etnik ve kültürel hakları için yorulmak bilmez çalışmasını ödüllendirmek için sekiz Avrupa ülkesinin yetkili kişileri Dr. Kassemlu'yu 1990 yılının Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterirler.

Dr. Kassemlu'nun ölümü tüm Kürt ulusunun kurtuluş mücadelesi için önemli bir kayıp olsa da, ancak terörün dilini bilen güçler sonunda sayıları milyonları bulan bir halkın özgürlük mücadelesinin kanda boğulmayacağını görmek zorunda kalırlar.

Dr. Kassemlu'yu öldürmeye teşvik edenlere İKDP'nin parti tarihinin ilk cildi uyarıcı bir mesaj olmalı:

Devlet terörizminin dili gelecekte de Kürt ulusunun toplu mücadele ruhunda bir yankı bulacaktır.

İÇİNDEKİLER

ALMANCA METİNE YAZARIN ÖNSÖZÜ 13
İLK BASIMA ÖNSÖZ 15
GİRİŞ 17

BİRİNCİ BÖLÜM: KDP'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ
1. İran Kürdistanı'nda Genel Duruma Geri Bakış 25
2. Ulusal ve Uluslararası Durum 28
3. 160 Günlük Parti Çalışmasının Olayları 38

İKİNCİ BÖLÜM: KÜRDİSTAN CUMHURİYETİ
1. Cumhuriyetin Kurulma Dönemindeki Durum 53
2. Cumhuriyetin Etkinliği 63
3. Kürdistan ve Azerbeycan 69
4. Mücadele Cephesi 78
5. Kapitülasyon 83
6. Kürdistan Cumhuriyetinin Son Günleri 89
7. Mahkeme Davası 93
8. Barzaniler 99
9. Cumhuriyetin Çöküşünün Nedenleri 103
10. Kürdistan Cumhuriyetinin Tarihsel Değeri 118

KAYNAKLAR 125

YAZARIN ALMANCA METİNE ÖNSÖZÜ

Kürt halkı varlığını ve ulusal kimliğini savunmak için yaklaşık on yıldan beri İran Kürdistanı'nda Humeyni rejimine karşı, güçlerin eşit olmadığı bir mücadele vermektedir. Bugüne dek yaklaşık 50.000 savunmasız sivil kişinin ve 4500 özgürlük savaşçısının (peşmerge) yaşamına mal olan bu mücadelenin hedefleri açıkça bellidir:

İran için demokrasi ve İran Kürdistanı için otonomi.

Sekiz yıl boyunca kanlı ve yıkıcı bir savaşın sürdüğü, 500 km uzunluğunda olan İran-Irak sınırı Kürdistan'dan geçmektedir.

Her türlü olası silahın, hatta kimyasal silahların kullanıldığı bu savaşın ana kurbanı Kürt halkı olmuştur.

Aktarılan nedenlerden dolayı birçok ülkenin kitle medyaları aylarca Kürt halkının geçmiş yaşantısı mücadelesi ve o anki durumuna ilişkin haberler yayınlamıştır. Yine de Kürt halkı dünya kamuoyunda olması gerektiği kadar tanınmamaktadır. Bir dizi uzmanın dışında, ancak az sayıdaki kişiler Kürt halkının yalnızca uzun ve eski tarihi üzerine değil, aynı zamanda yeni tarihi üzerine de bilgiye sahiptir.

1945-1947 yılları halkımızın çağdaş tarihinde özel bir yer almaktadır. İlk kez bu yıllarda, 43 yıldan beri İran Kürdistanı'nda Kürt halkının mücadelesini yürüten, çağdaş ve ilerici bir parti, İran Kürdistanı Demokratik Partisi kurulmuştur.

Aynı zamanda bu baskı altındaki halkın yeni tarihinde ilk kez,

onbir ay sürmesine rağmen, Kürt halkının karanlık ve acı dolu tarihinde parlak bir yıldız gibi parlayan Ulusal Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Bu kitabın birinci cildi olan "Bir Tarih Özeti" bu iki önemli olayı aktarır. Kürt halkının kurtuluşu ve özgür bir yaşam için verdiği mücadele olaylarıyla dolu kısa bir dönemini okuyucunun gözleri önüne getirmektedir.

Bu kitabın çevirisi, Almanca okuyan okuyucuları tarihimizin bu önemli yılları ve genelde Kürtler'le ve Kürdistan'la tanıştırmaktadır. Bunun dışında birkaç dost daha kazanmamızı sağlarsa yazarın ve çevirmenin çabaları boşa gitmemiş olur. Bu arada çevirmene ve bu kitabın birinci cildinin çevirisine katkıda bulunanlara teşekkür etmek istiyorum.

(Ocak 1989)

ÖNSÖZ

İran Kürdistanı Demokratik Partisi'nin tarih özetinin birinci cildini okuyucuya sunmak bizi sevindirmektedir.

Bu kitabın birinci bölümü partinin kuruluş olaylarının çözümlenmesinin ardından 1945 yılında demokratik ve devrimci bir partinin kurulması zorunluluğundan bahsetmektedir.

Bu tarih özetinin ikinci bölümü Kürt ulusu tarihinin altın zamanlarına, daha doğrusu 1945-1946 yıllarında Kürdistan otonom cumhuriyetinin kuruluşu ve dolambaçlı gelişimine adanmıştır.

Bu tarih özetinin ikinci cildi, Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra hareketin genel bir geriye çekiliş yılları, yani 32 yıl süren yeraltı parti çalışması sırasında Kürdistan Demokratik Partisi'nin verdiği mücadelenin aktarıldığı dört bölümü içerecektir. Bu süreç İran halklarının 1979 yılında gerçekleştirdiği devrimin zaferiyle noktalanmaktadır.

Üçüncü ve son cilt, Ocak 1979 yılıyla başlayıp, parti kuruluşunun 40. yıl dönümüne dek (Ağustos 1985) gelişen olayların işlenildiği üç bölümden oluşacaktır. Parti tarihinin bu bölümünde, politik kamuoyunda birkaç aylık engelsiz çalışmanın dışında, altı yıl süren silahlı mücadele anlatılacaktır.

Kitabın ikinci ve üçüncü cildinin, Parti kuruluşunun 40. jübllesinde yayınlanarak okuyucuya sunulacağını ümit ediyorum.

Sonunda (Y) bulunan tümceler, yazarın kişisel düşüncesini aktarmaktadır.

Ne yazık ki, yazarın ellnde yeterli kaynak materyal bulunmadığından, gerekli bibliyografik bilgileri sunamamıştır.

Birinci cildin yazılmasında birçok insanın yardımı bulunmaktadır. Yazımı gözden geçiren ve birçok yapıcı önerilerde bulunan yoldaşlara; bana ayrıca kitabın hazırlanışında katkıda bulunan yoldaşlara teşekkür ederim. Partimizin yayın bölümü çalışanlarına bu kitabın yayınlanmasında gösterdikleri çaba için de teşekkür etmek istiyorum.

Tüm bu insanların katkısı olmaksızın, "İran Kürdistanı Demokratik Partisi Tarihl Özeti" eserinin yayınlanması bu kadar kısa bir sürede ve bu kadar zor şartlar altında olanaksız olurdu.

Yazar kuşkusuz, bu kitapta yer alan çözümlemeler ve düşünceler için sorumluluk üstlenir.

Okuyucudan, düşüncelere, eleştiri ya da önerilerini doğrudan İKDP'nin yayın bölümüne göndermesini rica ediyorum.

Yazar (Ağustos 1985)

GİRİŞ

Politik bir partinin tarihinde 40 yıl önemli bir süreci oluşturur; özellikle parti ana çizgisinden kaymamış, birçok zorlukları aşmış, giderek daha güçlü, etkili ve örgütlü olmuşsa ve ana hedeflerine sürekli yaklaşmayı kaydediyorsa.

Mücadelemizin şu andaki durumunda, İran Kürdistanı Demokratik Parti tarihi üzerine bilgilenme ve bunun yayılması önemli bir zorunluluk oluşturmaktadır.

Her toplumsal fenomende olduğu gibi İKDP'nin temelinde özel ön koşullar ve oluşum durumu yatmaktadır. İKDP bulunduğu statüye erişmek için uzun bir yol aşmıştır.

Tarih üzerine bilgilenme ve bunu yayma, genelde halkımızın ve partimizin mücadele deneyimlerinden ders çıkarma bağlamında büyük anlam taşımaktadır.

Bu ders iki bakışı içerir: bir yandan tarihin yalnızca parti geçmişimizin aktarılması için değil, aynı zamanda geniş anlamda gelecek mücadelemize bir giriş olarak hizmet edecek şekilde partimizin olumlu deneyleri, öte yandan partinin geçmişte yaptığı hatalar ve sapmalardan kaçınmak için değerlendirilmelidir.

Bu 40 yıl içinde Kürdistan'da iki kuşak yetişmiştir. Bu iki kuşaktan önce parti kuruluşunu sağlayan ve ne yazık ki çok azının hayatta olduğu kuşak etkiliydi.

Aslında bu kuşak partimizin şimdiki mücadelesinde artık bir rol oynamamaktadır; bunların birçoğu mücadelede düştü, diğer-

leri ise Ötonom Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra politikadan çekilmişlerdir. Bu kuşağın görevi partiyi kurmak ve bunu gelecek kuşağa devretmekti.

1946 yılından günümüze dek İKDP'nin tüm organlarının güç kaynağı ve dayanağı olan ve 1979 devrimine dek partinin organizatörü ve yöneticilerini oluşturan ikinci kuşak olmuştur. Partiye birçok yeni üye, kadro ve yöneticiler katılmışsa da -özellikle 1979 devriminin zaferinden sonra-, önemli parti sorunlarının çözümünde etkili olan ve yönetimi elinde tutan yine de ikinci kuşaktır.

Parti kurucu kuşağı, partinin sonraki oluşumunu yaşamış olsa bile sonraki kuşak -ikinci kuşak ve özellikle 1979 devriminden sonra parti saflarına katılan yaş grubu- partinin geçmişine ilişkin az bilgiye sahiptir.

Bu sırada ortalama 20 yaşında peşmerge -bunların çoğunluğu- ya da parti üyesi olarak etkin olan genç bir kuşaktan daha söz edilmelidir. Bu yaş grubu parti tarihi üzerine çok kıt bilgiye sahiptir. Bu nedenden dolayı her iki kuşağa, İKDP'nin tüm üyeleri ve sempatizanlarına ve tüm Kürt halkına partinin 40 yıllık tarihini -özet halinde olsa bile- aktarmak büyük bir zorunluluktur.

İKDP'nin 40. kuruluş yılı -Kürt halkının gururunu temsil eden bir tarih- bu partinin tarihine ayrıntılı bakmak ya da en azından bunun dolambaçlı ve kanlı sürecinin bir taslağını vermek için uygun bir zemin hazırlamaktadır.

Parti tarihini daha ayrıntılı aktarmak için ileride olanağımız olacaktır. Tarih özetinin amacı, olayların ve olguların basitçe kâğıda aktarılmasından öte geçmişin çözümlenmesini yapmaktır. Tarih yazımı için bir faktografi* ya da bilgilerin ard arda sıralanması değildir.

Tarihin kendisi olayların birbirleriyle ilişkisinin, bunların karşılıklı etkisinin, değişim ve sonraki gelişiminin ortaya çıkarılmasıdır. Tarih istatistik değildir ve hiçbir zaman olmamıştır, onun içinde kendine özgü bir dinamik ve itici güç bulunmaktadır.

---

* Faktografi: Amerikan savaş sonrası belgesel anlatıma eğilimli yazıtlar. (ç.n.)

İKDP'nin tarih özetinin amacı ilk aşamada partimizin deneyimlerinin ve geçmiş 40 yılın tarihsel koşullarının çözümlenmesidir.

Partimizin geniş kapsamlı tarihinin incelenmesi, silahlı bir mücadelenin şu andaki durumunda ulaşamadığımız, ek materyal ve kaynak gerektirmektedir. Buna, tek bir insanın böyle bir işin altından kalkamayacağı eklenmektedir.

Bir parti tarihini -uzun bir süreyi kapsayan- devrimin ortasında yazmanın iki önemli engeli vardır: Birincisi bu yazıyı yazmak için gerekli zaman ve ortam mücadele sırasında hemen hemen bulunmuyor. İkinci olarak olağan koşullar altında zengin kaynak materyaline kolay ulaşılabilinirken, bu Kürdistan'ın dağlarında oldukça zor ele geçmektedir.

Bunun sonucunda bu kitap ayrıntılı, geniş kapsamlı bir tarih sunmamaktadır. Bu, büyük bir olasılıkla gelecekte bu konuyla ilgili olarak ayrıntılı inceleme yapan tarihçilere kaynak materyal olarak hizmet verecektir.

Okuyucuya sunulan bu kitap parti tarihi üzerine bir not kitabına benzemektedir.

Tarihi yazarken gözönünde bulundurulması gereken şudur: Bir olay ne kadar geçmişe uzanıyorsa bunun tarihsel anlamı o kadar net görülür. Tarihsel olayların tanıkları olarak bunları yaşadığımız ve olaylara mesafe kazanmadığımız sürece, bunların anlamı bizim için o kadar bulanıktır.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin (1945-1946) bizim için bu tür önemli bir tarihsel anlamı vardır. Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde yaşayan ya da Cumhuriyetin organlarında yer alan çok az sayıda insan bu Cumhuriyetin önemini bizim bugün anladığımız kadar anlamıştır.

Ancak, bu zamansal mesafe olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. KDP'nin tarihini 40 yıl sonra yazmaya kalkıştığımızda, birçok olayın unutulduğunu ve birçok belgenin yok olduğunu görüyoruz. O dönem harekete katılmış insanların birçoğu artık yaşamıyorlar.

Özellikle İran Kürdistanı'nda Parti'nin üye ve sempatizanlarına birçok kez yapılan siyasi polis saldırısı sonucu sayısız notlar ve dökümanlar yok edilmiş yakılmış ya da Şah-rejimi tarafından elkonulmuştur. Günün birinde İKDP'nin ayrıntılı bir tarihini yazmaya kalktığımızda, bize eski ordunun ve SAVAK'ın gizli arşivleri çok zengin bir kaynak materyali olacaktır.*

Yabancı yazarlar sürekli Kürdistan tarihi ve Kürt halk hareketi üzerine yazılar yazdılar. Bu yayınların bazıları büyük önem taşımaktadır. Ancak bunlar o dönem ve ülkenin koşulları üzerine eksik bilgilerden dolayı hatalı ve kaba bilgileri içermektedir.

Bunun için kendi parti tarihini yazmak partinin aydın ve önde gelen kişilerinin görevleri arasındadır.

Böylece partimizin geçmişiyle -ve İran Kürdistanı'nda Kürt halkının mücadelesiyle- ilgili olarak birçok hata, yüzeysellik ve yanlış inceleme engellenebilir.

Bir yandan bir Kürt'ün, özellikle parti üyesinin KDP'nin tarihindeki olayları incelerken objektif bir tavır takınmama tehlikesi bulunmaktadır. Ancak olayları ve olguları gerçekten olduğu gibi aktarmaya dikkat etmek bilimsel çalışma açısından çok önemlidir. Mutlak nesnel olunmalı ve harhangi bir yanıltmaya izin verilmemelidir. Tarihci objektif tavrından cayıp, tarihi kendi isteğine göre değiştirdiğinde ya da sınırladığında eserin bilimsel değeri yitirilmiş olur.

Öte yandan bir Kürt tarihçisi -hem de bir partili üyesi- kuşkusuz Kürt halkının özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı mücadelesine karşı olmayacaktır. Böylece olayların objektif sunulmasının Kürt halkının mücadelesini onaylamakla -adalet ve gerçeğin

---

* Demokratik Parti'nin Kuruluşu ve Kürdistan Cumhuriyeti dönemlerinden bazı anılarım bulunmaktadır. Gerekli olduğu zaman bunlardan yararlanacağım. Kendim bahar 1953'ten sonra Demokratik Parti'nin eylemlerine katıldığımdan ve yönetici parti organlarında sorumluluk taşıdığımdan, parti tarihinin 32 yıllık önemli olaylarını birinci elden bilmekteyim.
Bu olgunun tarih özeti yazımında bana yardımcı olacağını ve partinin mücadele tarihini eleştirsel gözle incelememi engellemeyeceğini umut ediyorum.

desteklenmesine uygun düşen bir onay- çelişmediği görülmektedir.

Tarih yazımı bir masal aktırımı değildir. Bunun için bazı tarihsel aktırımlar kuru görünebilir. Tarih toplum bilimlerine aittir; tarihin bilimsel değerini korumak için her zaman anlaşılır sunulamaz. Birçok yerde İKDP'nin tarihini basitçe kâğıda geçirme denense bile, bazen bilimsel doğruluk yararına kolay anlaşılır bir üsluptan caymak kaçınılmaz olmuştur.

İKDP'nin tarihi birkaç önder, kadro ya da üyelerinin biyografisi değildir. İKDP'nin tarihi yüzbinlerce üyenin, binlerce şehidin, daha doğrusu Kürdistan'ın tüm halkının tarihidir. Demokratik Parti ve Kürt halkı ayrılmaz bir bütünü oluşturmaktadır. Bu tarihin önemli bir bölümü İran tarihini yansıtmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, tarih kendi dinamik ve itici gücüne sahiptir. İKDP'nin tarihi aslında aynı zamanda Kürt halkının özgürlük ve meşru haklarının mücadele tarihidir. Bu tarih sayısız kahramanlar içermektedir: Ulusunun özgürlüğü için yaşamını veren binlerce unutulmaz şehit, parti politikasının gerçekleşmesi için çaba gösteren -aylar ve yıllarca kentlerde yeraltında, köylerde ve Kürdistan'ın dağlarında etkin olarak- yüzlerce inançlı parti üyesi, halkın Şah ve Humeyni rejiminin cezaevlerinde işkenceye rağmen direnen binlerce oğlu.

Bunların tümü partinin ve halkımızın kahramanlarıdır.

Bu 40 yıllık mücadelede belirtilmesi gereken, tarihinde başlangıçtan günümüze dek mücadele alanında ilk sırada yer alan, iyi olduğu gibi kötü zamanları geçiren, yenilgilere rağmen umudunu yitirmeyen ve başarılardan gözü kamaşmayan bir baş oyuncu vardır; saldırmaya cesaret etmiş yenilden geri çekilmiş ancak mücadelesini yanılmaz şekilde sürdürmüştür.

40 yıllık tarihin bu baş oyuncusu İran Kürdistanı Demokratik Partisi'dir.

I. BÖLÜM

KÜRDİSTAN DEMOKRATİK PARTİSİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİMİ

1- İRAN KÜRDİSTANI'NDA GENEL DURUMA GERİ BAKIŞ:

İran Kürdistanı İran'ın dört bölgesi olan Batı Azerbeycan, Kürdistan, Kirmanşah ve Ilam'ı kapsar. İran hükümeti tarafından yalnızca Kürdistan bölgesi (Anakent Sina) resmi düzeyde "Kürdistan" olarak tanımlanmaktadır. İran Kürdistanı'nın alanı 125.000 km^2 (İran'ın yüzölçümünün %8'i), nüfusu 7 milyondur (İran toplam nüfusunun %17'si). Bu 7 milyon nüfusunun 3 milyonu kentlerde oturmaktadır.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde İran Kürdistanı'nın nüfusu yaklaşık 3 milyon olup, kent nüfusuna 300.000 kişi düşmekteydi. Son 40 yıl içinde kentlerdeki nüfus on katına çıkmış ve bazı büyük kentler yeni oluşmuştur. Bugün Kermenşah kentinin nüfusu 1 milyonu aşmaktadır.

Kürdistan'ın ortalama nüfus yoğunluğu İran ortalamasından yüksektir. 1945 yılı km^2ye 24 kişilik nüfus yoğunluğu göstermektedir; şu sıra tüm İran nüfus yoğunluğu her km^2de 25 kişiyken, Kürdistan km^2ye 56 kişi düşecek bir nüfus yoğunluğuna sahiptir.

İran Kürdistanı denizden uzak olduğundan, step ve çöl iklimi egemendir. Kürdistan'a düşen ortalama yağmur miktarı, İran'ın öteki bölgelerine oranla daha yüksektir. Egemen dağ iklimi oldukça ılımandır.

Ülke dağlık olup, Zagros dağ sırası Ağrı'dan Piştko'ya uzan-

maktadır. İran-Irak sınırı boyunca dağlar, varlığının devamıyla yıllar boyu kimsenin ilgilenmediği ormanlarla kaplıdır. Odunun dışında genelde başka bir yakacak maddesine sahip olmayan dağ halkı, düşüncesizce bunu yakmakta ve ülkemizin vazgeçilmez bir zenginliğini yok etmektedir.

1945 yılında Kürt halkının okuma yazma bilmeyen oranı erkeklerde %95, kadınlarda ise %100'dü. Bugün 40 yıl sonra erkeklerin %60'ı kadınların %75'i okuma yazma bilmemekte, köylerde yaşayan kadınların ise hâla %95'i okuma yazma bilmemektedir.

1966 yılındaki istatistiklere göre her 50.000 kişiye bir doktor düşüyordu. Doktorların büyük bir kısmı Kürdistan'ı terk edip yurt dışına göç ettiklerinden bu durum düzelmemiştir.

Aynı şekilde bugün olduğu gibi 40 yıl önce de, kırsal bölgedeki Kürt halkının büyük bir bölümü tıbbi bakıma ulaşamamaktadır.

Tarım ekonomisi Kürdistan'ın ana ekonomi sektörünü oluştururken, çağdaş sanayi gelişimde çok geridedir.

İran Kürdistanı, gelirinin %80'ini tarımdan sağlamakta, bunda hayvancılık önemli bir bölüm oluşturmaktadır. Kürdistan'ın tüm alanının 5 milyon hektarı ya da %40'ı tarıma uygun olmasına karşın bunun ancak %24'ü (1.2 milyon hektar), yani tüm Kürdistan'ın %10'undan daha az bir bölümü işlenilmektedir.

KDP'nin kurulmasından önce toprağın yalnızca %8'i köylülerin mülkiyeti altındayken, %78'i büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Kırsal alanda yaşayan ailelerin %60'ının toprak mülkiyeti yoktu ve %23'ü 1 hektardan daha az toprağa sahipti. Halkın %1'inden azını oluşturan büyük toprak sahipleri toprağın, %56'sını iyelikleri altında bulunduruyordu.

O dönemki, toprak-arsa mülkiyet ilişkilerinden, işlenilebilinir toprağın %40'ının toplam nüfusun ancak %0,002'sini oluşturan bir tabakanın elinde olduğu görülmektedir. Büyük toprak sahiplerinden oluşan bu tabaka bazen 10, bazen de 100 köye sahip oluyordu.

İran Kürdistanı doğal koşullarıyla gelişme olanaklarına sahip

olmasına karşın, gelişmemiş bir ülkede geri kalmış bir bölge olarak kalmıştır. Kürdistan'da mevcut yeraltı zenginliklerinin büyük bir bölümü henüz kullanılmamaktadır. Kürdistan'daki merkezi hükümet bununla ilgili olarak henüz gerekli adımları atmadığından, Kürdistan ekonomik gelişme açısından büyük bir olasılıkla İran'ın Belucistan gibi en geri bölgelerinden hemen önce gelmektedir.

Kürdistan'ın gelişme süreci ya da sınıf yapısı incelediğinde, feodalizm döneminin aşılmış olduğu görülecektir. Feodal toplum yapısından geriye bazı kalıntı unsurlar ve birkaç gelenek kalmıştır.

Kürdistan ve tüm İran ekonomisi kapitalist aşamadadır. Kürdistan'daki kapitalizm ticaret burjuvazisi ve küçük burjuvazi yoluyla kendisini göstermektedir.

Sanayi geri kalmış, özellikle çağdaş sanayileşme Kürdistan'a dokunmamıştır. Bunun için ne güçlü bir sanayi burjuvazisi ne de söylemeye değer bir sanayi proleteryası oluşmadığından, bu sınıfların ekonomik ve politik rolü az anlam taşımaktadır.

Kürdistan nüfusunun büyük bir bölümünü kır ve kent emekçileri oluşturmaktadır. Kentlerde Kürdistan'ın orta tabaka ve sınıfları, küçük burjuvazi yerleşmiştir.

Kürt halkının şu andaki mücadele aşamasında tüm sınıf ve tabakalar özgürlük ve ulusal haklar mücadelesine katılmaktadır. Bugün Kürdistan'da Kürt halkının kurtuluş mücadelesine karşı gelen bir sınıf ya da tabakanın olmadığı bir gerçektir. Duruma göre bu ya da şu sınıfın insanları bu kurtuluş mücadelesine karşı gelmektedir. Ancak bu fenomen bir sınıfın ya da sosyal güçlü bir grubun karşı koyuşu olarak değerlendirilemez.

Aynı nedenlerden dolayı demokrasi ve otonomi istemleri tüm Kürt halkı tarafından desteklenmekte ve Kürdistan'daki gerici rejim yadsınmaktadır. Kürt halkı bu rejimle ortak çalışmayı kesinlikle onaylamamaktadır.

2- ULUSAL VE ULUSLARARASI DURUM:

Çaldıran Savaşı Kürt ulusunun tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 23 Ağustos 1514 yılında Sultan Selim'in Osmanlı ordusuyla Safevi Şahı İsmail arasında yapılan bu savaşta Sultan Selim Kürtler tarafından desteklenir. Savaş Şah İsmail'in ordusunun yenilgisiyle biter.

Bu önemli tarih Kürdistan'ın ilk kez İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bölünmesini sağlar.* Çaldıran Savaşı'ndan sonra her iki devlet de katı merkezi bir devlet sistemi oluşturmaya çalışır. Bu çaba, merkezi bir hükümeti kolayca onaylamaya hazır olmayan Kürtler'in direnişiyle karşılaşır.

1608 yılında cesur Bradostlu Hani Cengzerin'ın Dimdim kalesinde verdiği direniş efsaneleşir. Bu direniş Safevi Şahı Abbas'ın ordusu tarafından yenilgiye uğratılır. Bunun ardından Kızılbaş ordusu Urmiye Gölü'nün batısında Kürt halkını kana boğar.

1639 yılında Şah Abbas ve Osmanlı padişahı Sultan Murat, Kürdistan'ın paylaşımını resmileştiren bir anlaşma imzalarlar. Günümüze dek -350 yıl sonra- Kürdistan'ın bu bölünmedeki sınırla-

---

* Kürtler'in çoğunu Sunniler oluşturduğu halde, Sultan Selim'in yanında yer alırlar. Ancak Safeviler'in ordusunda yer alıp Sultan Selim'e karşı savaşan Kürtler de olur. Bunların arasında çok ünlü savaşçı Sarubira yer alır. Kendisi Bane'de avcı olarak yaşarken, Şah İsmail ile Çaldıran Savaşı'na katılmıştır. Savaşta düşmeden önce cesaretini ortaya koyar.(Y)

rında çok az değişim olmuştur. Safevi İmparatorluğu'nun ilk Kürt bölgesi İran'da kalır.*

Bizi Çaldıran savaşından ayıran 470 yıl boyunca İran Kürtleri Isfaçağdaş (İran'ın eski başkenti) ve Tahran'ın hegemonyasına sürekli karşı koyarlar.

Kürtler, bağımsızlıklarını ve otonomilerini 19. yy.ın ortalarına dek koruyabilir. Ardelan'ın (Başkent Sina) son egemenliği 1865 yılına dek otonom kalır.

Büyük Kürt ayaklanmalarından birisi 19. yy.ın sonunda 1880 yılında Şeyh Ubeydullah Nehri önderliği altında olur. Şeyh en etkin politik kişilik olduğu kadar dini bir liderdir de.

Bu ayaklanma sırasında Urmiye ile Van Gölü arasındaki bölge kurtarılır. Şeyh Ubeydullah önderliğindeki ayaklanma, bağımsız bir Kürdistan amaçlayan ilk Kürt hareketi olur; ayaklanma Osmanlı ve Fars ordularının ortak hareketiyle bastırılır. Ancak bu hareket Kürtler'in ulusal bilincini yeniden alevlendirir ve Kürt ulusunun birleşme düşüncesini önemli bir biçimde etkiler.

Kürdistan, I. Dünya Savaşı sırasında bu savaşa katılan orduların -özellikle Osmanlı ve Rus ordularının- savaş alanı olur. Türkler, Kürt ulusal duygusunu zayıflatmak için Müslüman olmayanlara, Ruslar'a ve Ermeniler'e karşı ön yargı oluştururlar. Onlar gerçekten bazı Kürt aşiretlerini kazanmayı ve bunların Ermeniler'e karşı girişilen soykırıma katılmasını sağlamayı başarırlar.

İran Kürtleri Osmanlı ve Rus orduları tarafından yapılan katliam ve yağmalamaya katlanmak zorunda kalırlar. Kürdistan I. Dünya Savaşı'nın sonunda, çoğunun bir barınağı olmayan, güçten düşmüş, yoksullaşmış, sefalet ve hastalıklarla damgalanmış bir halka sahip olan, çöle döndürülmüş bir ülkeyi sergiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrası çöküşü, Türkiye'deki Kürtler'e bağımsızlığın ve ulusal kimliğin tanınması için da-

---

* Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu parçalanır ve Osmanlı Kürtleri Türkiye, Irak ve Suriye arasında paylaşılır. SSCB bölgesine de Kürtler yerleşir.(Y)

ha güçlü bir mücadele olanağını sunar. 1920 yılında yapılan Sevr anlaşmasında Kürt halkının hakları resmi düzeyde tanınır ve Kürtler'in otonomi hakkı ve hatta bağımsızlığı onaylanır.

Irak'ta da Şeyh Mahmud Hafid Berzenci'nin önderliği altında ulusal bir hareket oluşur. Bu gelişme İran Kürdistanı'nda sonuçsuz kalmaz. 1920-1922 yıllarında Şikak aşiretinin önderi Simko (İsmail Ağa) tüm Kuzey İran Kürdistanı'nı kendi denetimi altına almayı başarır. Simko, bu bölgeyi bağımsız olarak ilan eder ve Urmiye'de Kürt hareketinin istemlerini içeren bir manifesto ile açıklanır.

1923 yılında Simko ve Şeyh Mahmud arasında Süleymaniye'de bir görüşme olur. Bu görüşmede her iki hareketin birleşmesi ve ortak istemler gündeme getirilir.

1921 yılında Rıza çağdaş İngiltere'nin desteği ile askeri darbeden sonra iktidara gelir ve kendisini 1925 yılında Şah ve Pehlevi Hanedanlığı'nın kurucusu olarak ilan eder. Simko'nun önderliği altındaki Kürt hareketi 1930 yılına dek gücünden bir şey yitirmediğinden, Rıza Şah'ın merkezi bir egemenlik kurmasında önemli bir engeli oluşturur. Bunun için Simko, askeri bir albay tarafından Şino'ya görüşmeye çağrılır ve orada 21 Haziran 1930 yılında öldürülür.*

Bir başka -Cafer Sultan tarafından yönetilen- ayaklanma güney İran Kürdistanı'nda 1931 yılında olur. Bu ayaklanma merkezi hükümetin paniğe düşmesine yol açtığından Şah Rıza Kürdistan'a çok fazla sayıda askeri birlik gönderir ve hareketi gaddarca bastırır.

1924-1930 yılları arasında Bane'li Hame Raşit Şah, Bane de İran ordusuna karşı bir dizi savaş eylemleri gerçekleştirir. Bu eylemler -Cafer Sultan'ın ayaklanması gibi- aşiret çıkarlarından hareket eder ve büyük ölçüde merkezi hükümetin giderek artan gücüne karşı yönelir. Hame Raşit 1930 yılında yenilir ve Irak'tan politik iltica isteminde bulunur.

---

* Simko önemli bir hata işler. Onun uğursuz yanlış kararı Urmiye bölgesinin önderi Mar Şemun'u şubat 1918 yılında öldürülmesini sağlamak olur. Böylece Asurlular'ı düşmanı yapar.

Tahran Şah rejimi giderek iktidarını sağlamlaştırma ve Kürt hareketinin yanı sıra İran'daki öteki baskı altındaki halkların Luristan, Belucistan, Kuzistan, Turkiman-Sahara ve Azerbeycan'daki direnişini bastırmayı başarır.

İran'ın İngiliz emperyalizminin orta doğudaki planlarına bir şah tahtası olarak hizmet etmesi, o dönem Şah rejiminden kaynaklanır. 20 yıl süren Rıza Şah'ın diktatörlüğü sırasında İran halklarının baskı altında tutulması doruk noktasına erişmiştir. İran şövenizmi Pehlevi rejiminin resmi açıklanan politikası olur.

Fars olmayan tüm halklara en koyu ulusal baskılar uygulanır. Bu halkların ulusal, tarihi ve kültürel miraslarını yok etme amacıyla, Fars olmayan İranlı kültürü yok etmek için bir plan yapılır. Bu yıkıcı strateji uzun bir süre tutarlı bir biçimde uygulanır. Eski ve yeni tarihin tahrif edilmesi, kent ve köylerin adlarının değiştirilmesi, birçok ulusal geleneğin ve hatta Kürt ulusal kıyafetinin giyilmesinin yasaklanması, tüm bu önlemler İran'da yalnızca bir tek ulusu, yani Fars ulusunu geçerli kılmaya hizmet eder.

Ünlü ozan Baba Tahir'in Lori lehçesiyle yazılı şiirleri "edebiyatçılar" tarafından değiştirilip Farsça yazılır.

Raşit Casemi kültür bakanlığının emriyle "Kürtler ve Onların Etnik Tarihi Kökeni" adlı, Kürtler'in bağımsız bir ulus değil de Farslı olduklarını kanıtlama amacıyla bir kitap yazar.

Okullarda, resmi kurum ve kuruluşların kapılarında "Farsça konuşun" tabelaları asılır. Ancak Kürtler'in kimlik bilinci o kadar sarsılmazdır ki, Şah Rıza'nın -ve Türkiye'deki Mustafa Kemal'in- gaddar asimile politikaları tümüyle başarısız kalır.*

Bu şiddetli baskıya karşılık olarak Kürdistan'ın bazı bölgelerinde aşiret ayaklanmaları olur. 1926'da Kani Sanan'lı Mahmud Han Mariwan bölgesinde, politik bir amacı olmayan ve kısa bir süre

---

* "Eğer Kürtler'in tarihinden bir ders çıkarılacaksa, o da bu halkın yok edilemeyeceğidir." Colonel W.G.. Elphinston: The Kurdish Question -Kürt Sorunu- (International Affairs, Ocak 1946)

sonra bastırılan bir ayaklanma başlatır. Mahmud Şah Irak'a kaçar.

1928-1929 yıllarında Mangur aşireti Molla Halil'in önderliği altında Mahabad çevresinde merkezi hükümetin baskılarına karşı, özellikle Kürt giysisi yasağına karşı başkaldırır. Molla Halil'in savaş birlikleri ve İran ordusu arasında birçok büyük çapta çatışmalar olur. 1929 yılında ayaklanma bastırılır.

Serdeşt bölgesinde Muhtar Ömer (Ömer Paşa) önderliği altında bir başka ayaklanma İran ordusu tarafından bastırılır.

1930 yılında İhsan Nuri Paşa'nın önderliğindeki Ağrı hareketiyle bağlantılı olarak, 1931 yılına dek süren Birho ve Ferzende önderliğindeki Celali aşiretlerinin ayaklanması başgösterir. Bu aşiret ayaklanması Ağrı hareketinin dağıtılmasından sonra İran ve Türkiye tarafından gaddarca bastırılır.

Kahraman Birho bu savaşta şehit düşer. Halk onun ölümünden sonra onun anısına şu türküyü söyler:

"Kalk Birho kalk!
Ağrı'nın yıkılmasına neden göz yumdun.."

Jandarmaların keyfi hareketi ve şiddetl kır ve kent halkını oldukça yıpratır. Jandarmaların kendisi köy evlerinde aramalarda "bulmak" ve köylüleri tutuklamak için kaçak ürün ve cephane saklar. Şah Rıza döneminde Kürdistan'ın köylerinde jandarma mutlak egemendir.

Jandarma kendisine halkın mülkiyet, onur ve yaşamı üzerine karar verme hakkını verir. Kısaca, jandarma yasadır.

Kürt gençliği zorla askeri hizmete alınır. Kürt halkı haklı olarak askeri hizmeti bir şiddet olarak görür ve buna uygun türküler yaratır.

Ünlü bir türküde askerlerin zor yaşantısı dile getirilir:

Ayda yedi kran, günde dört şai,
çay ve şekere ne kalır?

Bunun ardından, Pehlevi rejimine karşı nefret ve acı satırları yer alır:

Oğlumu kentten getirdiğim şekerlerle büyüttüm
Şah Rıza onu askeriyeye zorladı.
Sen Kürtler'i cepheye zorlayan Şah Rıza
*tahtından devrilesin.**

Halk güncel teröre dayanamaz ve jandarma öldürme olayları sürekli gelişir. Bazıları askerlikten kaçar ve kaçak olarak takibata alınıp dağlarda saklanır. Binlerce Kürt İran'ın öteki bölgelerine sürgün edilir. Bunların birçoğu Tahran'ın ünlü Kasri Kacar cezaevine girer.

25 Ağustos 1941 yılında Kürt halk kitlelerinin Pehlevi rejimine karşı biriktirdiği nefret patlak verir. Birkaç gün içinde binlerce asker ve jandarma silahsızlandırılır ve merkezi hükümetin birçok Kürt bölgesindeki egemenliği yıkılır.

Şah Rıza Pehlevi, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Alman nasyonal sosyalistlerine yaklaşmaya çalışır. Bu İran'ın Alman casusluğunun eylem alanına dönmesine yol açar.

Almanya'nın yaz 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırısından sonra, SSCB, ABD ve İngiltere, Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı ortak bir cephe oluşturur. Müttefikler bir yandan Alman etkisine son vermek, öte yandan Sovyetler Birliği'ne İran üzerinden maddi yardım -öncelikle cephane ve silah- göndermek için görüşme masasında gözlerini İran'a çevirir.

25 Ağustos 1941 tarihi, kuzeyden Kızıl Ordu'nun ve güneyden Anglo-Amerikan ordusunun İran'a girmesi için belirlenir. Şah Rıza diktatörlüğü müttefik orduya karşı ufak bir direniş gösterme durumunda olmadığından, hemen etkisizleştirilir.

Güney İran İngiltere ve ABD'nin, Kuzey İran Sovyetler Birliği'nin denetimine girer. Şah Rıza diktatörlüğünün devrilmesinden sonra sayıları aniden yukarı fırlayan politik partiler, belli demokratik özgürlüklere sahip olurlar. Özgürlük 20 yıllık bir baskıdan sonra İran'da yeniden yaşamaya başlar.

---

* O dönem şeker ancak varlıklı evlerde bulunur, Kran ve Şai o dönem parasıdır.

İran Kürdistanı'nın güney bölgesi Amerikan-İngiliz birlikleri tarafından işgal altındayken, kuzey bölgesinde Urmiye kentine dek, Kızıl Ordunun birlikleri bulunur. Mahabad bölgesi ne Batılı güçler ne de Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmediğinden, özel bir durum oluşur. Buna ek olarak Kürt ulusal hareketi bu bölgede uzun bir geçmişe dayanır.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı ilk politik Kürt örgütü "Komelayê Jıyanevayê Kurd" (Kürt Diriliş Birliği) Mahabad bölgesinde oluşur.

16 Ağustos 1942 yılında, Mahabad kentinde 11 kişi KJK'yı kurmak üzere toplanır. KJK, Kürdistan ulusal kurtuluşunu resmi hedef olarak açıklayan bir yeraltı örgütüydü.*

Büyük bir olasılıkla Irak Kürtleri'nin bir temsilcisi de kuruluşta bulunur. Irak ordusunun bir subayı olan Mirhac Ahmed, kuruluş görüşmesinde Hêvi Partisi'ni temsil etmek üzere gönderilir. Hêvi Partisi 1939 yılında Refik Hilmi ve Mahmud Cevat başkanlığı altında Kürt aydınları tarafından Süleymaniye'de kurulur.

KJK'nın ana görüşü ile ilk kez politik bir örgüt oluşturulduğundan, İran Kürdistanı'nın mücadele tarihinde yeni bir bölüm açılır. Komela'nın kurucuları Mahabad orta tabakadan, küçük burjuva sınıfından gelirler.

Bununla birlikte eskiden beri sürgelen, önderliği bir şeyhin ya da feodal beyin eline verme geleneği yıkılır. KJK'ya katılan herkes, Kürt halkına asla ihanet etmeyeceğine, bunun kurtuluşu için mücadele edeceğine, Komela'nın iç işlerini gizli tutacağına, tüm Kürtler'i kardeş olarak göreceğine ve Komela'nın onayı olmaksızın başka bir parti ya da örgüte girmeyeceğine ilişkin yemin eder.

Komela'nın yapısı programı -ayrıntılı bir programı olmamasına karşın, temel hedefler oluşturulmuştu- ve eylemi olduğu ka-

---

* KJK'nın 11 kurucu üyesi şunlardır: Hüseyin Fıruher, Abdurrahim Zabihi, Abdurrahman İmami, Abdulkadir Modarisi, Najem-El-Din Tohidi, Muhammed Nanavazadeh, Ali Mahmudi, Muhammed Ashabi, Abdulrahman Keyanı, Sıddık Haidari ve Kasım Kadiri.(Y)

dar örgütlenme biçimi de, KJK'nın ulusal ve sekter kapalı bir örgütü oluşturduğunu göstermektedir.

Komela bundan dolayı geniş halk kitlelerinin desteğini kazanamaz, aksine birkaç yüz üyesi bulunan bir yeraltı örgütü olarak kalır. Nisan 1943 yılında Huda Parast Dağı'nda, bir kongreyi andıran geniş bir üyeler toplantısı yapılır. Bu toplantıya katılanlar (yaklaşık 100 kişi) "Niştiman" adlı, KJK'nın düşüncelerini yayma amacıyla bir dergi çıkarma kararı alırlar.

Niştiman dergisini okurken, Komela'nın o dönem kurucu ve önderlerinin öteki halkların özgürlük mücadeleleri ve uluslararası politik durum hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları kanısı oluşmaktadır. İngiliz hükümeti, Niştiman dergisinde yalnızca Kürtler'in dostu değil, bundan da öte, bütün halkların ve Kürtler'in özgürlük bayrağının taşıyıcısı olarak tanımlanmaktadır.

Kürtler'in ulusal kurtuluşunu hedefleyen, ancak buna İngiltere'nin -o dönem en büyük sömürge gücü- yardımıyla ulaşmak isteyen politik bir önderlik, kuşkusuz tümüyle yanlış görüşleri savunmaktadır.

Genelde bilindiği ve tarih tarafından onaylandığı gibi, İngiliz hükümeti özellikle 20. asrın başında I. Dünya Savaşı sırasında KJK'nın kuruluşuna dek, Kürt ulusunun baskı altında tutulması ve sefaletinden önemli ölçüde sorumludur.

Kürt ulusu, uluslararası kongrelerde tanınması ve Sevr antlaşmasında bağımsızlık hakkının tanınmasına karşın yine de haklarını kabul ettiremediyse bunu İngiltere'nin entrikalarına borçludur.

İngiltere'nin o dönemde SSCB ve ABD ile birlikte faşizme karşı ortak bir cepheye girmiş olması bu tür bir politikayı haklı çıkarmamaktadır. Aynı şekilde kuruluş amacı vatanın ulusal kurtuluşu olan bir Kürt politik partisinin, geçmişte Kürt halkının baskı altında tutulmasını isteyen bir devletten özgürlük beklentisini haklı çıkarmamaktadır.

Buna karşın Komela, Kürtler'in İran Kürdistanı'nda ulusal bilincin yükselmesini ve gerek Mahabad gerekse de öteki bölgelerde tutunmasını başarmıştır.

Komela, Kürtler'in ilk güçlü politik bir örgütü olarak İran Kürdistanı'nda Kürdistan Demokratik Parti'nin kurulmasının ön koşullarını ve zeminini yaratmıştır. KJK kurulduğu ve politik eylemlerinin başladığı dönem, dünyadaki gelişmeler faşizme karşı mücadele damgasını taşıyordu. Avrupa Asya ve Afrika savaştaydı.

O dönem, Hitler'in Almanya'sı, Mussoli'nin İtalya'sı ve Hirohito'nun Japonya'sı savaşta üstün olduğu görünümündeydi. Bu güçlere karşı yalnızca müttefiklerin üstün askeri gücü değil, aynı zamanda baskı altındaki ulusların kurtuluş mücadelesi, Avrupa'da ulusal sosyalizme, Asya'da Japonya'ya ve Afrika'da İtalya'ya karşı günden güne giderek örgütlü ve artan dinamikle karşı koyuyordu.

Şah Rıza'nın devrilmesi ve faşizme karşı uluslararası mücadele, Kürt ulusunun İran Kürdistanı'nda mücadelesi için geniş bir eylem alanı yaratmıştı. Ancak Komela, Kürt halk kitlelerine yönelmeyen kapalı ulusal bir yeraltı örgütüydü. İran Kürdistanı'ndaki yeni durumla başa çıkacak kadar yeterli değildi. Genel İran hareketinin o güne dek görülmemiş gelişmesiyle organik bir bağ içinde bulunan Kürt hareketinin gelişmesi, halk kitleleri içi açık dile getirilen bir programla donatılmış, birleştirici, demokratik ve açık bir örgüte gerek duymaktaydı.

1943-1945 yıllarında (Komela politik görüşlerini Niştiman dergisinde yayınladığında) KJK'nın, İran Kürdistanı'nda halk kitlelerinin sürekli artan hareketini yönetecek bir örgütü temsil etmediği açıkça görülmekteydi.

Gerek delegelerin oluşumu gerekse de yönetim -1943 yılında yapılan toplantıda seçilen-, Kürt mücadelesiyle İran halkları hareketi arasında bir bağ kuracak ve -ülkenin gerçek verilerinin incelenmesine dayanan- bağımsız bir örgütün program ve şiarını oluşturacak politik bir konumda olmadığını göstermekteydi.

Tüm bu etkenler, demokratik özgürlüklerin kurumlaşması ve tüm İran'da demokratik hakların ilerlemesi, aynı zamanda Hitler Almanyası'nın yenilgisi ve halkların faşizme karşı zaferi, yeni dö-

nem ruhuna uygun düşen ve Kürt halkının tarihinde ilk kez asırlarca eski umutlarını gerçekleştirebilecek öncü bir partinin kuruluşunun yolunu açar.

Bu tür bir partinin oluşturulması tarihsel bir zorunluluk, bunun ön koşulları ise hazırdı.

3- KÜRDİSTAN DEMOKRATİK PARTİSİ'NİN KURULUŞU:

Kürdistan Demokratik Partisi 16 Ağustos 1945 yılında parti programını açıkladığı Mahabad kentinde kurulur. KDP'nin kuruluşu Kürt halkının mücadele tarihinde önemli bir dönüm noktası ve aynı zamanda ilerici ve çağdaş politik parti ve örgütlerin oluşum başlangıcını simgelemektedir.

Kürt ulusunun tarihinde sabit programlı bu tür ilerici bir parti hiç olmadığından, KDP baştan Kürt ulusunun tüm sınıf ve tabakalarının desteğini kazanır. Parti o dönem üç ana görevle karşı karşıya kalır:

I. Kürt halk kitlelerini, hatları açık olan politik bir programa dayanarak bir bayrak altında birleştirme ve harekete geçirme.

II. Faşizme karşı demokrasi mücadelesi vermek için, Kürt halkının mücadelesinin öteki İranlı halkların mücadelesiyle bağlantısını kurmak. KDP kurulduğunda İran'ın öteki bölgelerinde bir dizi politik parti oluşmuştu. KJK mücadelesini İran halklarının bütün hareketinin mücadelesiyle bağlantısını kurmayı başaramamış ya da bu onun için olanaksız olmuştur. Gerçekten de Komela'nın politik görüşü, Kürt olmayan ilerici örgüt ve partiler ile dostane ilişki kurma ve ortak çalışmada ana engeli oluşturmuştur.

III. Kürt halkının meşru hakları ve ulusal kurtuluşu için verdiği mücadeleye tüm özgürlük taraftarı ve antifaşist güçlerin uluslararası desteğini kazanmak.

Bu görev o yıllarda özellikle Avrupa'da birçok ulusun faşizme karşı amansız bir mücadele içinde oluşu açısından önemliydi. Kürt halkının KDP önderliği altında faşizme karşı mücadeleye katılması, bir yandan Kürt halkının uluslararası özgürlük mücadelesine katılması anlamına gelirken öte yandan da Kürtler'in meşru mücadelesi için uluslararası ilerici güçlerin desteğini kazanmak demekti.

Özellikle tüm dünyayı saran faşizme karşı mücadeleye katılan Sovyet ordusunun İran'da bulunması, onun o dönem Kürtler'e karşı dostane politikası ve onun Kürt kurtuluş hareketini ve KDP'ni desteklemesi, Kürt halkının tarihinde ilk kez faşizme ve emperyalizme karşı verilen global özgürlük mücadelesi ile bağlantısının kurulmasına katkıda bulunur.

KDP'nin üç temel görevini yerine getirebilmesi için öncelikle politik bir program sunması gerekliydi. Bu program sekiz maddede şu sözlerle dile getirilir:

Bismillahirrahmanirrahim

Kürdistan Demokratik Partisi'nin açıklaması

Yurttaşlar! Kardeşler!

Özgürlük ve demokrasi düşmanları tarafından yakılan dünya savaşı ateşi müttefik ordu güçlerinin güçlü kolu tarafından söndürülmüştür. Demokratik dünya bu savaştan galip olarak çıkarken, ulusların ve halkların birkaç diktatör tarafından boyunduruk altına alınmasını amaçlayan faşizm ise tümüyle çökertilmiştir.

Halklar ve uluslar için özgürlüğe açılan kapı, umut edildiği gibi açılmıştır. Halklar bugün -sayılarından bağımsız olarak- bu olanağı kullanmak ve Atlantik Şartında yer alan sözleri ciddiye almak, sorunlarının yönetimini kendi ellerine almak ve kaderlerini kendileri belirlemek için kararlılar.

Biz, İran'da yaşayan Kürtler, asırlar boyu ulusal ve bölgesel haklarımız için mücadele etmek zorunda kalıp bunun için ağır özverilerde bulunduk. Ne yazık ki, İran'daki diktatör otoriteler hiçbir koşul altında bizim anlaşılır istemlerimizi kabullenmek iste-

memektedirler. Hatta İran bölgeleri için anayasada yer alan hakları bile uygulamamıza engel olmaktadırlar.

İstemlerimizi sürekli tüfeklerle, bombalarla, hapishanelerle ve sürgünlerle yanıtladılar. Rıza Şah'ın yirmi yıllık diktatörlüğü sırasında Kürt giysisini giymemize bile izin vermediler. Yağmalayan ve çalan subayların süngüleri altında elimizdekiler, yaşam zeminimiz yok edildi ve namusumuz kirletildi. Kuşağımızı kökünden kurutmak için hiçbir vahşi yöntemden kaçınmadılar.

Bizler de insanız, bizimde sevdiğimiz, kendi tarihimiz, kendi dilimiz ve kendi geleneklerimiz var. Haklarımız neden ayaklar altına alınsın? Neden kendi ülkemizde özgür ve bağımsız yaşamayalım? Neden çocuklarımız Kürt dilinde ders görmesin? Neden Kürdistan'da otonom bir devlet ve anayasada yer aldığı gibi bir valilik oluşturulmasına engel olunuyor?

Değerli yurttaşlar, unutlayalım ki haklar armağan edilmez mücadele ile alınır. Bizler haklarımız, ulusal ve bölgesel bağımsızlığımız için mücadele etmeliyiz.

Bu mücadele birlik, örgüt ve önderlik gerektirir. Bu amaçla KDP kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır.

Sevgili yurttaşlar, gözlerinizi açın! Ulusunuzun kendi partisinin çevresinde toplanın ve meşru ulusal haklarınızı elde etmek için hiçbir özveriden kaçınmayın.

KDP sizin politik önder ve yol göstericinizdir. Ancak onun bayrağı altında Kürt ulusu yok edilme tehlikesinden korunur, namusu güvenceye alınır ve İran sınırları içinde otonomiyi gerçekleştirmek başarılabilinir.

Yurttaşlar, meşru insan haklarımızın dışında bir şey istemiyoruz.

İlkelerimiz aşağıdaki maddelerde özetlenmiştir. Bunu okuyun ve Kürt halkı içinde içeriğini yayın.

1. Kürt ulusunun özgürlük içinde yaşama, lokal sorunlarını bağımsız olarak yönetme ve İran sınırı içinde otonomiye sahip olma hakkı vardır.

2. Kürt halkının kendi ana dilinde eğitim yapma hakkı olmalıdır. Buna göre resmi yönetimin dili de Kürtçe olmalıdır.

3. Anayasa zemininde yakın gelecekte Kürdistan'da tüm idari ve sosyal sorunları yönetmek ve denetlemek için bir vali seçilecektir.

4. Yönetim memurları istisnasız yerli halktan olmalıdır.

5. Genel yasa zemininde, çiftçi ve büyük toprak sahipleri arasında, her iki tarafın geleceğini güvenceye almak için bir anlaşma yapılacaktır.

6. KDP özellikle Azeri ulusu ve Azerbaycan'da yaşayan azınlıklarla (Asurlu Ermeni vs.) kardeşlik ve dayanışmayı amaçlar.

7. KDP tarım ve ticaretin gelişmesini, kültür ve eğitim kurumlarının olduğu kadar tıbbi bakımı da geliştirmeyi, Kürt halkının maddi ve manevi yaşam zeminini düzeltmeyi ve Kürdistan'ın doğal zenginliklerini işlemeyi görevi bilir.

8. Ülkemizin ilerlemesi ve refahıyla bağlantılı olarak İran'ın tüm halkları için özgür politik eylemlilik istiyoruz.

Bu program kısa sürede yalnızca sekiz maddede dile getirilmesine rağmen, Kürt halkının tüm temel istemlerini içeriyordu.

İlk madde İran sınırları içinde otonomiyle ilgilidir. Parti başlangıçtan beri İran Kürdistanı'nda kendi kaderini tayin hakkının otonomi biçiminde gerçekleşebileceği düşüncesinde olduğundan, bu hedef İKDP tarafından günümüze dek korunmuştur. Bu istemin çekirdeğI kendi kaderini tayin hakkıdır, ancak otonomi biçiminde.

Demokratik Parti, programın sekizinci maddesinde, tüm İran'da demokrasi uygulanmasının, ülke çapında ileriye doğru bir adımın güvencesi olarak görmektedir. Bundan KDP'nin başlangıcından beri Kürdistan için otonomi istemini İran için demokrasi isteminden ayırmadığı görülmektedir.

İkinci madde Kürt dilinin resmi düzeyde tanınmasıyla ilgili olup, üçüncü ve dördüncü maddede ise merkezi hükümet ve otonom bölge arasındaki ilişki tanımlanmaktadır.

Bununla birlikte, otonominin iki temel istemi açıkça ortaya konulmaktadır:

Birinci sırada her ulusun en önemli kültürel özelliği olan dil yer almaktadır. Kürt dilinin tanınması, Kürt halkının öteki haklarının kazanımı için yolu açmakta, Kürt çocuklarının ana dilinde eğitim yapmasının ön koşullarını yaratmakta ve Kürt kültürünün geliştirilmesi için uygun bir hareket noktasını şart koşmaktadır.

Otonom Kürdistan ve merkez hükümet arasındaki ilişkinin belirlenmesi, özellikle otonom yönetimin yetki alanlarının belirlenmesi otonom yönetim için çok önemli olur. Demokratik Parti burada valilik kurumunun o dönem İran anayasasında yer almasından ustaca yararlanır. Ancak valilik, anayasanın yürürlüğe girmesinden, yani meşrutiyetten sonra ne Kürdistan ne de İran'ın öteki yerlerinde uygulanmamıştır.

Otonom bölgedeki tüm hükümet memurlarının Kürt olması gerekliliğine dikkat çekilmesi meşru bir istemi gündeme getirmektedir. Ancak bununla birlikte Kürdistan'da çalışan herkesin Kürt olması gerektiği aniatılmak istenilmemektedir. Bu koşul, Kürt halkı uzun deneyimlerinden sonra merkezi hükümetin hiçbir zaman Kürdistan'da öz yönetime izin vermeyeceğini bildiğinden yalnızca yönetim kurumları için geçerli olmuştur.

Buna uygun olarak sorumlu makamlar her zaman Tahran'dan gelen, merkezi hükümetin bir kolu olarak Kürdistan'da egemenliğini süren memurlarla doldurulmuştur. Ancak Kürtler'in devlet memuru olabileceği istemi, Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını uygulama ve ülkesinde yabancı olmama çabasıyla gerekçelendirilir.

Altıncı maddede KDP'nin uluslararası yönelişi dile getirilmektedir. Bu madde Kürt halkının meşru haklarını istiyor ve aynı zamanda Azeri, Asurlu, Ermeni vs. gibi öteki ulusların baskı altında tutulduğunu gündeme getirmektedir. KDP Kürdistan için otonomi isterken, aynı düzeyde bu halklarla dostane kardeşçe bir ortak yaşamı amaçlamaktadır. Aslında bu Kürdistan Demokratik Partisi'ni KJK'dan ayıran temel maddelerden biridir. KDP do-

ğum saatinden başlayarak enternasyonalizmin ilkelerine yönelmiştir.

Yoksulluk kaldırılmadıkça, ekonomi ve eğitim sistemi geliştirilmedikçe, tıbbi bakım düzelmedikçe ve halkın yaşam standartı yükselmedikçe, yalnızca otonominin kazanılması içi boş bir hedeften başka bir şey olamaz.

Bunun için yedinci maddede Demokratik Parti'nin bu anlamda tüm olanakları ve doğal zenginlikleri kullanacağı belirlenmektedir. O dönemde Kürdistan'da sanayi olmadığından, Demokratik Parti sanayiyi değil, yalnızca tarım ve ticareti söz konusu yapmıştır.

İKDP'nin kuruluşundan 38 yıl sonra Ocak 1984 yılındaki 6. kongresinde onaylanan bu dönem programına gözatıldığında, bugünkü ana istemlerin bir çoğunun ilk parti programının sekiz maddesini içerdiği görülür.

Kürt halkı içinde İKDP'nin başarı ve desteğinin nedenlerinden birisi politik hedeflerinde gösterdiği kararlılığıdır. Örneğin partinin kuruluş gününden beri temel slogan ve hedefleri KDP'nin 40 yıl önceki ilk programındakinin aynısıdır. Kürdistan'ın o dönem geri kalmışlığı dikkate alınırsa, bu program devrimci ve ilerici, Kürt halkının tarihinde örneksiz olduğu görülecektir.

Yine de -önceden belirtildiği gibi- genel geri kalmışlıktan dolayı, bu programın tüm maddelerinin bilimsel-kuramsal olarak oluşturulması ve istemlerin Kürdistan'daki tüm demokratik sınıf ve tabakalara uygun olması beklenilemezdi.

O dönem toprak ve arazi büyük ölçüde büyük toprak sahiplerinin elindeydi; Kürt köylerindeki baskı, doruk noktasına ulaşmıştı.

KDP programında toprak reformu ya da çiftçiler için daha fazla hak istemini değil, çiftçi ve büyük toprak sahipleri arasındaki bir anlaşmayı söz konusu yapmıştı. Bu hedef kuşkusuz bugünkü durumda tutucudur. Ancak o dönem toprak sahipleri köylülüğü yasal bir sınırlama olmaksızın baskı altında tuttuklarında -köylülerin korunması için yönetmenlik ve yasalar olsaydı bile bunlar

büyük toprak sahipleri tarafından çiğnenirdi- Kürdistan otonom hükümetinin genel bir yasa çıkarma çabası ileriye doğru bir adımdı.

Başka bir anlatımla, beşinci madde radikal ve devrimci bir istem iddiasını yerine getirmemekte, reformist bir istem içermektedir. Kürt toplumunu temelden yeniden biçimlendirme gibi bir hedef öne sürülmemiş, mevcut düzeni değiştirmeksizin reforme etmek istenmiştir. Kuşkusuz KJK'dan çıkan KDP'nin o dönem önderliğinin bileşimi, proleteryanın yararına devrimci istemleri programa alacak durumda değildi.

Eldeki bir istatistiğe göre merkez komite üyelerinin yarısından fazlası büyük toprak sahipleri, ötekileri kent küçük burjuva kökenli memur ve aydınlardan oluşuyordu.

Büyük toprak sahiplerinden çiftçilerin yararına ilerici bir programı oluşturmasını beklemek mantıksız olurdu. Toprak reformu gibi bir istem o dönem koşullarında bir gerçeklikten çok uzakta olduğundan akla bile gelmiyordu.

Kürt toplumunun o dönem sınıf yapısı, parti, onun eylemleri ve parti programının oluşturulmasında yansıtılmaktadır. Buna ek olarak gericliğin güç kaybı, demokratik güçlerin gelişimi ve Sovyetler birliği ile dostane ilişkiler, İran Kürt ulusal hareketini etkilemiştir.

Bu durum KDP'nin, yapısının izin verdiğinden, bir adım daha ileri gitmesini sağlamıştır. KDP'nin sekiz program maddesinde özellikle bugünkü parti programı ile karşılaştırıldığında eleştirilecek bazı noksan noktalar bulunmaktadır. Bu noktalar Kürdistan'daki son 40 yıllık değişimlerden kaynaklanmamasına karşın, o dönem programına bugünün istemleriyle bakmak haksızlık olur.

Noksan noktalar şunlardır: o dönem ilişkileri içinde bile program daha ayrıntılı olabilirdi. Maddelerin temelinde ayrıntılı bir inceleme bulunmamakta, aksine genel olarak ele alınmaktadır. Jandarma, güvenlik güçleri, polis, peşmerge birlikleri ve ordu gibi belli sorunlara ilişkin açık tavır takınılmamıştır.

Otonomi istemine gelince, bu bağlantıda Kürdistan'ın bölgesel genişlemesi dile getirilmemiştir. O dönem Mahabad kenti batı Azerbeycan bölgesi kapsamındaydı. "Kürdistan" kavramı otonomi istemini yalnızca Mahabad'ı değil aynı zamanda tüm Kürdistan'ı kapsarken, bu Kürdistan'ın sınırları belirlenmemişti.

Bugün Demokratik Parti 40 yıllık deneyimler sonucu, Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen sonra Azerbaycan halk hükümetiyle sorunlara yol açan bu sorunun öneminin bilincindedir.

Ancak özetle, parti programının o dönem için içerik açısından zengin ve ilerici olduğu söylenebilinir. Bugün de bu programın ana istemlerini gerçekleştirmek partimizin hedefidir. Bir parti -40 yıl önce oluşturulan- programını temelde doğru buluyorsa ve bunun gerçekleşmesi için mücadele veriyorsa, bu ilk programın doğruluğu ve ilericiliği için yeterli bir kanıttır.

Bu programın hazırlayanın Qazi Muhammed'in olduğu var sayılabilinir. Kendisi, politik eylemliklerinin sonuna yaklaşan Komela'ya girmiş ve örgütte kısa sürede saygın ve önemli bir kişilik olarak sivrilmiştir.

Kendisi Komela'ya ötekilerden çok daha sonra girmesine karşın, pratikte örgütün önderi olmuştur. KDP kurulduğunda Qazi Muhammed'in ötekilerden çok daha fazla KJK'nın yapı ve örgüt planıyla Kürt halkının mücadelesine önderlik yapamayacağının bilincindeydi.

Bunun için kendisi KDP'nin kuruluşunu hazırlayan ilk kişilerden biridir ve parti programının dile getirilmesinde etkili olmuştur.

Qazi Muhammed haklı olarak Kürdistan Demokratik Partisi'nin kurucusu olarak görülmektedir. Kendisi gerçekten de KDP'nin o dönem önderleri arasında üstün bir kişilikti. O, bilgi ve deneyim açısından ötekilerinden önde ve birkaç aydının dışında ancak kendisine dayanabilirdi.

Bugün onun taşıması gereken sorumluluğun ne kadar büyük olduğunu anlayabiliriz.

4- 160 GÜNLÜK PARTİ EYLEMLİLİĞİNİN OLAYLARI:

KDP'nin kuruluşundan ve programının yayınlanmasından sonra parti kendisinin önemli görevlerle karşı karşıya bırakıldığını görür.

Gelecek aylarda tüm İran'da geniş çaplı olayların gelişeceğini ve bunların Azeybaycan ve Kürdistan'dan çıkacağını görmek için ilerisini gören bir politikacı olmak gerekmiyordu. Zaman giderek azalıyordu. KDP'nin tüm gücünü kullanmak ve gelmekte olan olaylara dikkatlice hazırlanması gerekiyordu. Parti ilk önce Kürt halkının ana istemlerini içeren programını halk arasında yaydı. Kısa bir süre içinde, özellikle daha sonra Kürt Cumhuriyeti'nin kurulacağı bölgede halkın çoğunun desteğini kazanır. KDP Kürdistan'da kısa sürede ulusal bilinç ve demokratik düşünceleri yaymayı başarır.

Şah Rıza'nın diktatör politikalarının -Kürt ulusunun varlığına ilişkin her işareti baskı altına alan- Kürt halkının ulusal bilincini güçlendirmiş olması şaşırtıcı olmamıştır.

Kürt halk kitleleriyle iletişim kurma, bilinçlendirme ve Kürt ulusal bilincini güçlendirme çalışmaları partinin önemli görevleri arasındaydı. Halk kitlelerinin ulusal bilincini güçlendirmek zor olmamışsa da, buna karşın Kürdistan'da demokratik ilkelerin yaygınlaştırılması kolay bir görev değildi. Kürt toplum yapısı, aşiret önderlerinin, büyük toprak sahiplerinin ve şeyhlerin mutlak egemenliğini içeriyordu. Artık demokratik düşüncelerin Kürdistan'da

yaygınlaşması kuşkusuz bunların isteklerine uygun değildi.

Ulusal bilinci onaylasalar da -kendileri de Şah Rıza'nın baskılarına maruz kaldıklarından- demokratik ilkelerin yaygınlaşması sonucu ayrıcalıklarını tehlike altında gördüklerinden çıkarlarına karşıydı. Bunun için bu ilkelere karşı geliyorlardı.

Çağdaş ilkelere göre bir örgütün oluşması yeni bir fenomen ve topluma yabancıydı.

Ayrıca Kürt ulusu tarih başlangıcından beri, örgüte genelde merkez hükümet tarafından baskıcı yaptırımlarda bulunulduğundan ve Kürt halkı sürekli buna karşı amansız mücadele verdiğinden örgütlü bir düzene karşı kuşkulu tavır takınmışlardır.

Bunun için Kürtler tarih sürecinde "örgütlenme" sözcüğünü askerliğe çağrı, haraçla bağlantılı görmekteydi. Hükümetin bu iki zorba önlemine karşı Kürtler her zaman karşı gelmiştir. Bunun için Kürt halkı bugün bile kolayca çağdaş örgüt ilkeleri altında da kolayca birleşmemektedir.

Geriye bakıldığında, o dönem parti yönetiminin uygun bir program sunma, dürüst bir politika yapma ve halkın desteğini kazanmayı başardığı söylenebilir.

Buna karşın halkla bağlantı kolu, yani kitlelerine program içeriğini götürecek olan parti kadrosu o dönemde henüz oluşmamıştı. Demokratik Parti, oldukça az sayıda eğitimli ve politik deneyimli parti kadrosuna sahipti.

Askeri alana ilişkin olarak, Kürtler ilkesel olarak askeri sorun ve silahlı mücadele için daha hazır olduklarından durum daha uygundu. Bunu tarihsel belgeler kanıtlamaktadır. Ancak politik kadro -öncelikle örgüt kadroları- ve bunları eğitme olanaklarının eksikliği çekilmekteydi. Ayrıca parti üyelerinin çok azı örgütte kadro olarak çalışmak istiyordu.

Büyük bir olasılıkla o zaman KDP'nin yönetimindeki çok az insan bugünkü gibi bir örgütün gerekliliğine inanıyordu.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılmasından yıllar sonra bile, Cumhuriyet'te yönetici yerlerde bulunmuş birçok insan, o za-

manki kötü koşullar söz konusu olduğunda kötü maddi durum ya da silah, cephane ve yiyecek eksikliğinden bahsediyor. Ancak hiç kimse gerek KDP'nin gerekse de Kürdistan Cumhuriyeti'nin büyük zayıf noktasının katı bir örgüt olduğuna dikkati çekmemiştir.

O dönem ancak çok küçük bir azınlık daha sonra partide etkin olan "örgüt bizim en güçlü silahımızdır" sloganına inanmıştır.

Tüm bu zorluklara rağmen, parti Mahabad'da -o zaman 15-20 bin nüfusa sahip- tutunmuş ve bu kent nüfusunun çoğunluğunun desteğini kazanmıştır.

KDP kırsal bölgelerde halkın yalnızca her türlü örgüte karşı kuşkusundan değil, aynı zamanda çalışmalara engel olan ağalar, büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri ve şeyhler yüzünden ancak az başarı elde edebilmiştir.

Bu egemenler partide, sanki çiftçiler onları seçmiş gibi, kendilerini çiftçi temsilcileri olarak sunuyorlardı. Bunlar gerçekte kendi kendilerini seçiyor ve Cumhuriyet bunlarla başetmek zorunda kalıyordu. Böylece merkez komitesinde, yüksek rütbeli subaylar ve Demokratik Parti'nin, Bakü ve Tebriz'e gönderdiği delegeler arasında aşlret reisleri ve dini liderler de KDP'nin temsilcisi olarak bulunabiliyordu.

Bazı aşiret reisleri Sovyetler Birliği'ne, Bakü'ye iki kez giderler. Bunların ikinci 12 Eylül 1945 yılındaki (KDP'nin kuruluşundan sonra) gezisinde orada gördükleri ve yaşadıkları sonucu oradaki yaşam tarzını ve sosyalist bir devlet sistemini anlamış görünürler; aynı şekilde Kürdistan'da demokratik ilişkilerin gelişmesi ve Kürt Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği arasında dostane bir ilişkinin, aşiret reislerinin ve büyük toprak sahiplerinin sınıf çıkarlarını tehlikeye düşürebileceğini kavrarlar.

Bu büyük bir olasılıkla aşiret reislerinin Kürdistan Cumhuriyeti'ne karşı bir cephe oluşturmalarının nedenlerinden birisiydi. Kürt hareketinin Sovyetler tarafından desteğinden korkarak Demokratik Parti'yi ve Kürt Cumhuriyeti'ni desteklediklerini sergilerler. An-

cak daha sonra bunların çoğunun parti ve Cumhuriyet'le ciddi bir şekilde çalışmaya niyetli olmadıkları ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin yöneticileri olarak gizlice çeşitli biçimlerde Tahran'daki Şah rejimiyle ilişkilerini sürdürdükleri ortaya çıkacaktı.

Olaylar KDP'nin politik iktidarı ele geçirmesini uygun kıldığından, parti bu kadar geniş kapsamlı bir göreve kendisini hazırlamalıydı.

Parti yönetiminin bununla ilgili olarak ayrıntılı bir plan oluşturduğu söylenemez. Ancak o dönem politik hassas insanlar, olayların gelişiminin, partinin iktidarı ele geçireceğine işaret ettiğini anlarlar. Sonbahar 1945 yılının Azerbeycan'daki olayları bunu onaylar.

25 Ağustos 1945'de Azerbeycan Demokratik Partisi (Fırka-i Demokrat) kurulur ve kısa sürede Azerbeycan'daki Tudeh-Parti örgütünü içine alır. Parti kısa bir süre sonra halk kitlelerini -öncelikle köylüleri- silahlandırmaya ve silahlı bir hareket örgütlemeye başlar.

Bu durum 11 Aralık 1945'e dek sürer. Bu tarihte Tebriz kışlası Azerbeycanlı Fedai'nin eline düşer ve Azerbeycan'da ulusal hükümet resmi olarak iktidara geçer.

17 Aralık 1945'de Kürdistan'da merkez hükümetin son egemenlik aracı, yani Mahabad polisi ortadan kaldırılır. Polisler silahsızlandırılır. Bunun sonucunda halk iktidarı kendi eline alır ve sivillerin kısa sürede silahlanmasını sağlar. Bu Kürdistan ulusal ordusunun (Sopai Milli Kürdistan) kurulmasına yol açar. Bu nedenden dolayı 17 Aralık İKDP tarafından peşmerge günü ilan edilir.

Artık olaylar ard arda gelir. Demokratik Parti'nin 16 Ağustos 1945 kuruluş tarihi ve 22 Ocak 1946 yılında Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluş açıklaması arasında ancak 160 gün, toplam altı aydan az bir zaman vardır.

Kürdistan gibi sosyo-ekonomik geri bir -politik deneyim ve parti yaşantısı en az olan- ülkede kendisini politik, örgütsel ve askeri olarak iktidarı ele geçirmeye hazırlamak için genç bir parti için altı ay oldukça kısa bir süredir.

Ancak olaylar Demokratik Parti'nin hazırlanmasını beklemiyordur. 17 Aralık'tan sonra yakında cumhuriyetin ilan edileceği biliniyordu. Artık İKDP tüm Kürt bölgelerinde -Sagız'dan Mako'ya kadar-, halkı Mahabad'a temsilci göndermeye çağırmak için çalışmalarını güçlendirir. Bu temsilciler Kürt Cumhuriyeti'nin ilan toplantısına katıldılar.

Gerçekten de 22 Ocak 1946 Kürt ulusu ve özellikle İran'daki Kürt halkı için büyük bir tarihsel öneme sahiptir. Binlerce halk temsilcisi Mahabad'a gelir.

Tüm evlerde misafir olduğundan bunlara yer bulmak giderek güçleşir.*

Böylece İKDP kuruluşundan 160 gün sonra iktidar sahibi bir parti olur ve bu tarihi göreve yeteri kadar hazırlanmamış olarak Kürdistan Cumhuriyeti'nin yönetim sorumluluğunu üstlenir.

* 22 Ocak'ta hava çok soğuk, insan Mahabad'ın sokaklarında boğazına kadar kara batar. Yine de yeterince eylenir ve Mahabad ve çevre halkı "Çarçıra" adındaki ana alana akın ederler. Ozan Hajar bunun üzerine şunları yazmakta: "Binlerce bahar bu tek kışın hizmetçisidir." (Y)

II. BÖLÜM

KÜRDİSTAN CUMHURİYETİ

1- CUMHURİYETİN KURULUŞ DÖNEMİNDEKİ DURUM:

İ. Bölümde aktarıldığı gibi, genel durum kısa bir süre sonra cumhuriyetin kurulmasına yol açar. Mahabad ve çevresindeki durum -cumhuriyetin ilan edildiği bölge- oldukça uygun olduğunu gösterir.

Bu bölge somutta KDP'nin kuruluşundan önce kurtulmuş bir bölgeydi. 25 Ağustos 1941 yılında Şah rejiminin egemenliğine son verdirilmiş ve bölgenin sorunlarının yönetimi aşiret reisleri, şeyhler ve ağaların eline geçmişti.

Binlerce kişi silahlandırılmış ve istediklerine göre bu silahları kullanmaktaydı.

Bu durum kitlelerin politik bilincini güçlendirse ve devrimi hızlandırsa da, öte yandan bahar 1942'de olduğu gibi, çevrede yüz karası olaylar gelişir. Bu bölgenin silahlı Kürt aşiretleri yalnızca jandarma üslerine saldırmayıp, aynı zamanda yerleşik Azerbeycan çiftçilerine karşı da zor kullanır. Köylerde yağmalama olur.

28 Nisan'da aynı aşiretler Urmiye kentini kuşatır. O dönemde verilen bilgilere göre, silahlı direnişçiler 10.000 kişidir.

Bu tür bazı olayları bir kenara bırakırsak, bu aşiretler birkaç politik istemde de bulunurlar: Kürtler Urmiye'de olduğu gibi öteki kentlerde de silah taşıma ve ulusal sorunlarını kendileri yönetme hakkına sahip olmalıdır. Ayrıca merkez hükümet Kürt dilinde eğitim verecek okullar oluşturmalıydı.

Bu istemlerde aşiretler bulunmuş olsa bile aktarılan istemler,

politik hedeflerin de bulunduğunu göstermektedir. Ancak aşiret reisleri geleneksel olduğundan ve içlerinde birlik olmadıklarından ve herkes hareketi kendi isteğine göre yönetmek istediğinden köylerin yağmalanmasında kavgalar olmuştur.

Bu aşiret ayaklanmalarına fazla politik bir değer biçilemez. Hareket, Urmiye çevre halkında olumsuz bir etki bırakır.*

Sovyet temsilcileri aşiret reisleri ve merkezi hükümet arasında aracılık yaptıktan sonra, aşiretler Urmiye'nin kuşatımını bırakır ve kendi bölgelerine geri dönerler. Bunların politik istemleri yerine getirilemez. Kendilerine Urmiye ve bazı kentlerde silah taşıma hakkı tanınır.

Bundan, merkez hükümetin Kürdistan Cumhuriyeti'nin ilan edilişinden çok önce Kürdistan'da özellikle kırsal alanda etkisini yitirdiği görülmektedir.

Ulusal hareket, her gün giderek artan bir dinamik ve politik içerik kazanır. Bunun için KDP 16 Ağustos 1945 yılında kurulduğunda, açık ve gerçekleşebilir bir program sunabildiğinden, bir sorun çıkmaksızın önderliği alır. Aşiretler tarafından yönlendirilen ayaklanmalar da giderek bu partinin bayrağı altında toplanmaya başlar.

İran'ın öteki bölgelerindeki duruma gelince, orada demokratik örgütler önemli ölçüde etkili olurlar. Onlar gerçekten de etkin politik bir gücü sergiliyordu. Özellikle saflarında demokratik ve sol güçleri toplamış olan Tudeh Partisi, Abadan ve Isfahan gibi sanayi kentlerinde olduğu gibi Kuzey İran'da da (Mazandaran ve Gillan) oldukça güçlü ve başarılıdır.**

---

* Sovyet tarihçisi Ivanov kaynak belirtmeksizin, 1942 yılındaki bu hareketin Alman casusları tarafından oluşturulduğunu öne sürmektedir. (Y)
Bkz. Ivanov, M.S.: İran'ın yakın tarihi, s. 95

** Bu uygun durum bazı İran ordu subaylarının düşüncesiz eylemler yapmasına yol açmıştır. Tudeh Partisi'nin merkez komitesine haber vermeksizin, Albay Azar, Binbaşı Askandani ile birlikte bir plan hazırlar.
16 Ağustos 1945 gecesi Horasan'da dokuz subay ve altı asker ayaklanmayı başlatır ve Türkmen halkının partizan üssünü kurmak için Gonbad'a giderler. Gorgan'da Albay Azar beş subayla bunlara katılır. Gonbad'a giderken

Söylenildiği gibi, Tudeh partisi yalnızca İran'da değil tüm orta doğuda en güçlü politik örgüt haline gelmişti.

Demokratik güçler ne kadar genişler ve İran halk kitlelerinin desteğini kazanırsa, merkezi hükümetin egemenliği de o kadar zayıflar. Demokrasi yarı yarıya oturmuş olduğundan, rejim demokratik güçleri kolayca baskı altına alamıyordu. Kısaca, İran'da o dönem güçlü bir demokratik muhalefet vardı.

Genel durum artık iktidarı ele geçirmelerin gündemde olduğu şeklinde gelişir. Böylece Azerbeycan ulusal hükümeti 13 Aralık 1945 yılında Tebriz'de resmi olarak iktidarı ele geçirir. Hatta Crillan ve Mazandaran'da iktidarı devirme hazırlıkları olur.

Artık gerek İran'daki durum gerekse de Kürdistan'daki özel durum bağlamında Kürt halkı için, politik iktidarı ele almanın ön koşulları hazırdır. Geriye yeni hükümetin biçimi ve bileşimini resmi olarak tanıtmak kalır.

Uluslararası durum da uygundur. Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan birkaç ay önce, Avrupa halkları Alman nasyonal sosyalizmini ve İtalyan faşizmini yenmiştir; müttefikler ve Asya halkları Japon emperyalizmini dize getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda tüm dünyadaki demokratik güçler, örneksiz bir gelişim gösterir. Birçok ülkede gericilik çökertilir, bazı doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist cumhuriyetleri kurma hazırlıkları yürür.

Faşist saldırganlığa karşı herhangi askeri politik güçten daha fazla direnen ve herhangi bir ülkeden daha fazla kayıp veren (yaklaşık 2 milyon ölü, yüzlerce kent ve köy) Sovyetler Birliği'nin uluslararası saygınlığı ve etkisi giderek artar. Bu savaşta Sovyetler Birliği'ne önemli bir rol düştüğünden, Faşizme karşı zaferden sonra pozisyonunda kazanım elde edeceği beklenilir.

---

20 Ağustos günü jandarmanın tuzağına düşerler. Askandani ve altı kişi ölür, yaşayanlar kaçarlar. Ayaklanma böylece son bulur.
Yetersiz organizasyon bu ayaklanmanın başarısızlığından sorumludur; eylem erken başlar. Ordu saflarında o dönem etkili olan Tudeh Partisi bu eylemi desteklemez.

Sovyetler Birliği 1945-1946 yılları arasında, yabancı bir güç olarak Kürt hareketini, kuşkusuz Kürdistan Demokratik Partisi'ni ve Kürdistan Cumhuriyeti'ni de destekler. Bu, uluslararası düzeyde Kürdistan Cumhuriyeti'nin tanınması ve resmi olarak iktidara gelmesine katkıda bulunur.

Burada KDP ve Kürdistan Cumhuriyeti ile SSCB arasındaki ilişkiyi kısa bir incelemeden geçirmek yerinde olacaktır. Şah Rıza 25 Ağustos 1941 yılında devrildikten ve Kızıl Ordu birlikleri İran'a girip kuzey Kürdistan'da üstlendikten sonra, Sovyet kurumları doğrudan Kürt sorunu ile karşı karşıya kalır.

Bahar 1942'deki Urmiye Hareketi gibi bazı ayaklanmalar Sovyetler Birliği'ne bu bölgede güçlü bir ulusal bilinç olduğunu ve Kürdistan'ın potansiyel devrimci bir bölgeyi oluşturduğunu gösterir. Bunun için Tebriz ve Urmiye'de bulunan bazı Sovyet komiserleri ve subayları Sovyetler Birliği ve Kürt halkı arasında daha sıkı bir ilişki oluşmasının yerinde olacağını anlarlar.

Ancak aşiret reisleri, ağalar ve şeyhler ortak bir temsilci üzerinde anlaşamadıklarından, Kürtler'i temsil edecek politik bir örgüt ekslkliğini gösterir. Bunun için Sovyet tarafı güvensiz olur; kiminle ilişkiye geçeceğini ya da görüşeceğini ve kimin Kürt halkının gerçekten temsilcisi olarak görülebileceğini bilemez.

Sovyetler sonunda, Kürt toplumunun politik, sosyo-ekonomik koşullar ve sınıf yapısına uygun olarak, gerek aşiretlerde ve dini alanlarda gerekse de aydın çevrede saygın ve etkili insanlarla ilişkiye geçmenin gerçekçi ve hedefe götürücü olduğunu anlarlar.

Bu bakış açısıyla SSCB Aralık 1941 yılında -bazı Sovyet politik komiseri ve subayı birkaç kez Mahabad'ı ziyaret ettikten sonra- 30 ünlü kişiden oluşan bir delegasyonu Bakü'ye çağırır. Sovyetler tarafından seçilen delege üyeleri, aşiret reisleri, şeyhler, ağalar ve Mahabad'ın orta sınıf ve tabakalarının temsilcilerinden oluşuyordu.

Bunların başında, tüm toplumsal alanlarda etkili bir kişi olarak tanınan Qazi Muhammed bulunur. Bu delegasyon ne Kürt hare-

ketini ne de politik bir partiyi resmi olarak temsil eder; delege üyelerinin kendi içinde görüş ayrılıkları bulunur.*

Bu gezi ilişkiye geçme için yapılır. Kürt temsilcileri ile Sovyetler'in tanışması ve temsilcilerin Sovyet toplumunu tanıması tasarlanır. Gezinin amacı temelde politik olmasına karşın kültür alışverişinden bahsedilir.

Delegasyonun bileşimi, SSCB'nin her türlü hükümet gücünün dışında bulunan bu "nomansland"ı -Mahabad, Bokan, Şino ve Nexede dahildi- Kürt bölgesini tanıdığını göstermekteydi. Bu bölge daha sonra Kürt halkının Kurtuluş mücadelesinin merkezi olacaktır.

Kürdistan'ın güney bölgesi o dönem İngiliz etki alanına girerken, orta bölge (Saqız ve Divandarah bölgelerini kapsar) hiçbir güç tarafından işgal edilmemiş ve aynı zamanda tarafsız alan olarak görülür. Görünüşe göre müttefikler, bir centilmenlik anlaşmasıyla bu bölgede politik çalışma yapmamayı kararlaştırır.

Merkezi hükümet "Serbest Bölgede" (Divandarah, Saqız ve Bane) cılız bir pozisyonda ve özellikle kırsal alanda her aşiret reisi kendi alanının egemenidir.

---

* Ben o dönem 11 yaşında bir çocuk olarak, gençliğin büyük bir bölümü gibi politikayla ilgileniyordum. Babam da bu delege üyelerinden biriydi. Babamın Bakü dönüşü birkaç torba şeker ve iyi bir av tüfeği getirdiğini iyi anımsıyorum. Görünüşe göre tüm delege üyeleri Sovyetler'den bu tür armağanlar almıştı. Şeker o dönem İran'da çok kıt ve pahalı olduğundan, oldukça değerliydi.
Tüm bunları garipsemiştim. Çünkü abilerim ve kuzenlerim babamın ötekilerle birlikte Bakü'ye Kürtler için özgürlük ve haklar isteminde bulunmak amacıyla gittiklerini söylemişlerdi. Bunun için babama doğrudan; "peki Kürtler'in hakları ne olacak" diye sorduğumda babam: "emin olabilirsin, her şey yoluna girecek" demişti.
Raşit Bey Herki de delege üyeleri arasındaydı. Onun ve babam arasında önemli bir noktada görüş ayrılığı bulunuyordu. Raşit Bey Kürtler'in hakları için verdiği mücadelede Sovyetler'den gelen her türlü desteği onaylıyor, ancak gelecek Kürt toplumunun Sovyet toplumu gibi olmaması gerektiği görüşünü savunuyordu. Buna karşın babam, Sovyet Azerileri'nin sözleriyle karşı koyuyordu: "Kendi ellerinle çalış, kendi dişlerine çiğne." Başka bir söyleyişle, çalışmayana ekmek yoktur. (Y)

Kızıl Ordu 25 Ağustos 1941 yılında Bane'ye girer, kışlayı yıkar ve bir hafta geçtikten sonra Urmiye'ye geri döner.

Hama Raşid Şah bu olayı kullanıp Irak'dan hareket eder. Birkaç yüz erkek toplar ve 10 Eylül 1941 yılında Bane kentini ele geçirir. Birkaç gün sonra Saqız'ı 25 Eylül'de ise Serdeşt'i alır. Marlvan kentini işgal etme çabası sonuçsuz kalır. Hama Raşid Şah sonbahar 1944'e dek Bane bölgesinde egemenliğini sürdürür.

İran hükümetinin 1944 Eylül sonu Bane'ye gönderdiği askeri birlikler Hama Raşid Şah'ın birliklerini Kali Şah'da yenerler. Hama Raşit Şah Bane'den kaçmadan önce kenti 30 Eylül'de ateşe verir.*

O dönem Bakü'ye giden delegasyon Azerbeycan Komünist Parti sekreteri Cafer Bakırof ile görüşmelerde bulunur. Bakırof, parti sekreterliği işlevi dışında Sovyet hükümet aygıtında etkili bir adam olup Sovyetler Birliği'nin yetkilisi olarak çalışır. Kendisi delege üyelerine SSCB'nin ilkede Kürt hareketini ve İran Kürdistanı'nda ulusal bir hükümet oluşturulmasını desteklemeye hazır olduğunu, ancak biraz sabredilmesi gerektiğini bildirir.

Büyük bir olasılıkla, Qazi Muhammed, Kürtler'in de tüm öteki uluslar gibi kendi kaderini tayin hakları olduğunda ısrar eden lik kişi olur. Sovyet tarafına, İran kürdistan ulusal hareketini duraksamaksızın maddi destekleme çağrısında bulunur.

Delege üyeleri Kürdistan'a güven dolu döner ve Kürtler için haklarını alma şansının doğduğu umudu içindedirler. Söylenildiği gibi bu ilk gezi resmi olmayan bir çağrıdır.

Ağustos 1945'te -KDP'nin kuruluşundan sonra- Qazl Muhammed 3 Eylül 1945'te Azerbeycan Demokratik Partisi'nin kuruluş eğlencelerine katılmak üzere Tebriz'e gider. Bunun ardından

---

* Hama Raşid Şah Cumhuriyet dönemi Mahabad'a gider ve general rütbesini takanlardan biri olur. Daha sonra onun Irak'taki İngilizler'le ilişkide olduğu ortaya çıkar.
Bunun ortaya çıkmasından sonra Cumhuriyeti terk eder ve Irak'a geri döner. Orada Şılır bölgesinde yerleşme izni alır. Hama Raşid Şah 1974 yılında ölür.(Y)

Sovyetler tarafından birkaç kişiyle birlikte ikinci kez Bakü'ye çağrılır. Bu kez Qazi Muhammed, KDP'nin bir önderi ve öteki çağrılanlar da parti yöneticileri olarak Bakü'ye gittiklerinden, gezi salt resmi, politik niteliğe sahiptir.

Bu nedenden dolayı, delegasyon Bakü'de somut istemlerde bulunur. SSCB Kürdistan ulusal hükümetine -oluşmakta olan- maddi, silah ve cephe desteğinde bulunmaya çağrılır.

Kürt delegasyonunun görüştüğü taraf bu kez de Bakırof'dur. Kendisi ilk geziden daha uzlaşmacı tavır takınır ve Kürt hükümetine silah yardımı yapmayı Sovyet hükümeti adına onaylar.

Bilindiği kadarıyla Brno marka 10.000 tüfek ya Cumhuriyet'in ilanından önce ya da daha sonra Kürdistan Cumhuriyeti tarafından halk arasında dağıtılır.

Bakırof hafif ve ağır makinalı tüfek, ayrıca top vereceğini söylerse de, bu tür silahlar Cumhuriyet'in hizmetine verilmez. Söz verilen maddi yardım da yapılmaz; Cumhuriyet dönemine ait hiçbir belge Sovyetler Birliği'nden maddi yardım alındığına ilişkin bilgi içermemektedir.

Ayrıca genç Kürtler'den oluşan bir grubu Sovyetler Birliği'nde askeri olarak eğitme -o dönem 60 kişi SSCB'ne gönderilir- ve Mahabad'da bir matbaa kurulması üzerine anlaşılır. Her iki anlaşma noktası da gerçekleştirilir.

Sovyet yardımıyla kurulan matbaada Cumhuriyet döneminde parti yayınları ve çeşitli yayınlar basılır.

Böylece Kürdistan Demokratik Partisi bir yandan Kürt halkının desteğini kazanır ve İran'ın öteki bölgelerindeki demokratik güçlerle ortak çalışma olanağını elde eder, öte yandan da SSCB'nin politik desteğini kazanır ve kendisine maddi yardım sözü verilir.*

---

* Çay içerken söz gelecekteki Kürdistan Cumhuriyeti'ne yapılacak Sovyet yardımına gelince, Qazi Muhammed Bakırof'a bir Kürt hikâyesi anlatır: "Büyük toprak sahiplerinden biri yoksul bir köylüye bir av köpeği armağan eder. Köylü ertesi gün efendisine gelir ve aşırı teşekkür eder. Büyük toprak sahibi şaşırır ve köylüye bir köpek için neden bu kadar teşekkür ettiğini

İç ve dış durum artık Kürt Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi için olgunlaşır. Böylece 22 Ocak 1946'da Mahabad kentinln "Çarçıra Meydanı'nda" Kürdistan Cumhuriyeti ilan edilir. KDP'nin önderi Qazi Muhammed Cumhuriyet'in başkanı seçilir.

Birçok Kürt bölgesinden delegelerin katıldığı bu büyük gösteride Qazi Muhammed bir konuşma yapar ve KDP'nin programına uygun düşen, Cumhuriyet'in çalışma programını açıklar.*

Daha sonra Şeyh Hacı Baba başkanlığı altında 13 bakandan oluşan bir bakanlar kabinesi kurulur. Bakanların çoğu Mahabad'ın orta tabakasından ve büyük toprak sahibi ailelerinden gelmektedir.

Bakanların isim listesi 12 Şubat 1946 yılında "Kürdistan" dergisinde yayınlanır:

1. Başbakan ..... Şeyh Hacı Baba
2. Savunma Bakanı ..... Muhammed Hüseyin Seyfi Qazi
3. İçişleri Bakanı ..... Muhammed Emin Muini
4. Sağlık Bakanı ..... Muhammed Eyubiyan
5. İşsizlik Bakanı ..... Abdurrahman İlhanizade
6. Ulaştırma Bakanı ..... İsmail İlhanizade
7. Maliye Bakanı ..... Ahmed İlahi
8. PTT. İşleri Bakanı ..... Kerim Ahmediyan
9. Ticaret Bakanı ..... Mustafa Davudi
10. Kültür Bakanı ..... Menaf Kerimi

---

sorar. Köylü: "Bana bir av köpeği verdiğine göre kuşkusuz bir at ve at için yem armağan edeceksindir. Ayrıca bana ve atıma bir ev sağladıktan sonra senin armağanlarından memnun kalacağım" der.
Qazi Muhammed bu hikâyle Bakırof'a SSCB'nin vaadlerinin, Kürdistan Cumhuriyeti'nin kurulma durumunda yerine getirilmesi gerektiğini anlatmak ister. Çünkü Kürtler yalnız vaadlere güvenemezlerdi.(Y)

* Bu gösteride Zero Bahadori, Said Abdullah Geylanizade'nin İran genel kurmayı ile ilişkide olduğunu öne sürer. İşin garibi bu suçlama 1 Mart 1945 tarihli "Kürdistan" dergisinde de yer almaktadır. Geylanizade'nin o dönem İngilizlerle ilişkide bulunduğu üzerine kuşkular olduğundan, Zero'nun bu suçlamayı, Sovyetler'e iyilik olsun diye yapmış olduğu söylenebilir. Yine de 22 Ocak 1945'te Çarçıra Meydanı bu tür sözler için uygun bir yer değildir.

11. Tarım Bakanı..... Mahmud Valizade
12. Propaganda Bakanı..... Sadık Haydari
13. Çalışma Bakanı ..... Halil Husrevi

(Bazı kaynaklarda Molla Hüseyin Maci, Adalet Bakanı olarak belirtilir.)

Kürt bayrağı -ilk kez 17 Aralık 1945'te sembolik olarak- 22 Ocak 1946'da resmi olarak çekilir. Kürdistan Cumhuriyeti'nin bayrağı yukarıdan kızılla başlayarak beyaz ve yeşil renklerden oluşur. Ortada, iki buğday dalının -üretim ve emeği simgeleyen- ortasında duran bir kalem -kültür ve bilim simgesi-, arka planda da güneşi -özgürlüğün ifadesi- gösteren bir amblemi vardır.

Bayrağın çekilişi halk kitlelerinde derin bir etki bırakır ve onların desteğini almak için etkili bir propaganda aracı olur. Genç Cumhuriyetin çekirdek bölgesindeki kentlerinde ve büyük köylerde Kürt barağını çekmek hızlı bir biçimde gelenek haline gelir.

Parti yöneticileri Demokratik Parti'nin ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin politikalarını halka aktarmak ve bunların katılımını sağlamak için kentlere ve köylere giderler.*

Ünlü türkü "Ey rakib" (Ey düşman) Cumhuriyet'in ve partinin Kürt ulusal marşı olur ve günümüze dek İran-KDP'nin resmi marşı olarak kalır. Yüzlerce yıl sonra Kürt halkı kendi ulusal hükümetini kurmayı gerçekleştirmiş ve iktidarı eline almış olduğundan güfte seçimi rastlantısal değildir.

Artık şu ilan ediliyordu:

Ey düşman,
Kürtçe konuşan halk,
hâla yaşıyor;
Hiç kimse
Kürtler'in yok olduğunu
iddia etmemeli
Kürtler yaşıyorlar!

---

* 26 Ocak'ta Mahabadlı Yahudiler büyük bir eğlence düzenler ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kutlarlar.(Y)

Kürt halkı tarih boyunca nerdeyse aralıksız ulusal baskı altında yaşamıştır. Kürtler'in düşmanları bu halkı yok etmek için her zaman ortak hareket etmiştir. Ancak onlar hedefine ulaşamamıştır.

Bunun için düşmanın yüzüne "Kürt ulusu hâla yaşıyor" diye bağırmanın derin simgesel anlamı vardır.

2- CUMHURİYETİN ÇALIŞMALARI:

Kürdistan Cumhuriyeti varlığını ancak 11 ay sürdürebilir. Tarihte 330 gün oldukça kısa bir süreyi oluşturur ve hiçbir politik iktidar 11 ay gibi bir sürede programını ya da bunun ana bölümünü somuta uygulayamaz.

Ancak, Cumhuriyetin bu onbir ay yaptığı çalışmaların geniş çaplı tarihsel anlamı olduğunu belirli bir gururla söyleyebiliriz. Cumhuriyetçi ulusal hükümet tarihte ilk kez Kürt halkının uzun süreden beri var olan hedeflerini gerçekleştirir.

Kürt dili resmi dil ilan edilir, birçok Kürtçe dergi ve gazete çıkarılır. KDP'nin politik görüşlerinin yer aldığı "Kürdistan" dergisinin ilk basımı 10 Ocak 1946 yılında yapılır ve daha sonra da 113 kez çıkarılır.

Ayrıca aynı isimli "Kürdistan" politik ve edebiyat dergisini, "Hawarl Kurd" (Kürtler'in Sesi) adlı politik dergiyi ve Demokratik Gençlik Birliğinin organı olan, kendisini edebi-politik ve toplumsal bir yayın olarak tanımlayan "Hawari Niştiman" (Vatanın Sesi) adlı dergiyi belirtmek gerekir. "Halala" (Lale) adlı edebiyat dergisi Bukan'da basılır. Kürdistan matbaasının çalışanları "Gır û Gall Mendalan" (Çocuk Sohbeti) adlı dergiyi çıkarırlar.

Cumhuriyetin yenilmesinden kısa bir süre önce tüm Kürtçe kitaplar ve başka yayınlar yayınlanır. Ayrıca çocuklar için ders kitapları hazırlanmaktadır.

Gerçekten de bu onbir ay Kürt dili ve Kürt kültürünün gelişimi için devrimci bir dönüşümü oluşturur. Bu kadar kısa bir süre-

de, birçok yıl olanakların olduğu öteki bölgelerde yayınsal çalışmaların bu derece yoğunluğu görülmez.

Kürt kültürünün gelişmesi için Kürtçe oyun sergileyen bir tiyatronun oluşması katkıda bulunmuştur. Kürdistan halkının çoğu okuma yazma bilmediğinden ve bunun için konuşma diline daha kolay ulaştığından tiyatroya önemli bir rol düşmekteydi. O dönem %90 olan okuma yazma bilmeyenlerin oranı göz önünde bulundurulduğunda, Kürt tiyatrosunun önemi kolayca anlaşılır.*

Cumhuriyetin en önemli kazanımları arasında, Kürt kadınlarının ilk kez resmi olarak toplumsal ve politik yaşamda yer almaları sayılabilinir. Qazi Muhammed Kürt kadınlarının daha fazla toplumsal çalışmalara katılımını sağlamak için, eşinin ve kızlarının çeşitli politik ve sosyal sorunlarda çalışmalarını sağlamıştır. Onlar kadınlara bir örnek olmalıydılar.

14 Mart 1946 yılında hızlıca yoğun çalışmalara başlayan Kürdistan Demokratik Kadın Birliği kurulur. Ancak o dönem eğitimli ve bağımsız kadınların sayısı yok denecek kadar az olduğundan, Kürt kadın hareketi için bu kısa sürede tüm Kürdistan'da örgütlenme olanağı da o kadar azdı.

Kuşkusuz, "Supai Milli"nin (Ulusal Ordu) kuruluşu Cumhuriyetin kuruluşundan sonra en öemli kazanımlardan birisi olmuş ve bu ulusal ordu ismini daha sonra "Peşmerge Ordusu" olarak değiştirmiştir.**

---

* Cumhuriyetin ilanından önce yazılan bir tiyatro parçası "Daykê niştiman" (Vatanın Annesi) adını taşıyordu. Bu oyunda Kürdistan birkaç devlet tarafından baskı altında tutulan ve sonra da Kürt çocuklarının mücadelesiyle kurtarılan vatanın annesi olarak sunuluyordu. Tiyatro gösterileri Kürt kentlerinde ve köylerinde büyük ilgi görüyordu.

** Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Fars ve Arab sözcüklerini Kürtçe kökenli sözcüklerle değiştirmekle görevli bir komisyon oluşturulur. Böylece "asker" (Farsça "Sarbaz", Azerice "Fedai") sözcüğünün yerine Kürtçe kökenli bir sözcük aranır.
Komisyon üyeleri aralarında anlaşamazlar. O sırada kendilerine çay servisi yapan yaşlı deneyimli bir adam sözü alır ve Kürtler'in savaşan adamlarını her zaman "peşmerge" olarak adlandırdıklarını söyler.

"Supai Milli"nin kuruluşu, Demokratik Parti'nin programında Kürdistan'ın iç sorunlarının kendisi tarafından idaresiyle ilgili maddesine ilişkindir. KDP ne de olsa o dönem Cumhuriyet'in geleceği ve savunulmasını önceden tasarlamak durumundadır.

Peşmergelerin sayısı kısa sürede artar, binlerce kişi Cumhuriyeti silahla savunmaya hazırdır. Irak ordusunda hizmet eden ve İran Kürdistanı'na gelen bazı Kürt subayları da peşmerge birliklerinin oluşturulmasına etkin bir biçimde katılırlar.

Ancak ordu birlikleri sıkı askeri bir yönetmenliğin eksikliğini çeker. Birçok kişiye, temel mücadele deneyimine sahip olmaksızın ve Supai Milli içinde etkin olmaksızın subay ya da yüksek rütbeler verilir.

Askeri bir rütbeye sahip olma azmi, bazen aşiret reisleri arasında abes bir yarışa neden olur. Herkes, omuzlarında ne kadar fazla yıldız taşırsa saygınlığının da o kadar halk arasında aratacağı görüşündeydi.*

Örneğin bu şekilde dört kişiye General rütbesi verilir: Muhammed Hüseyin Seyfi Qazi, Ömer Han Şlkaki, Hama Raşid Hani Bana ve Molla Mustafa Barzani, Zero Bahadori okuma yazma bilmeyen bir kişi ve küçük bir aşiretin reisi olarak mareşal rütbesini ister ve kendisine mareşal Zero olarak hitap ettirir.

Yukarıdaki örnekler Supai Milli içinde katı askerl bir organizasyonun eksikliğini sergiler. Ancak, gerici Şah ordusunun izi bile kalmaması, polis ve jandarmalığın dağıtılması gerçeği Kürdistan Cumhuriyeti'nin en büyük kazanımlarını göstermektedir.

Cumhuriyetin ana bölgesinde ekonomik durum giderek düzelir. Bunun göstergelerinden birisi, çok şey vaad eden bir kal-

---

* Günün birinde bir aşiret reisi Qazi Muhammed'e gider ve ondan köydeki insanlarda hayranlık uyandırması için omuzlarına bir yıldız takmasını rica eder. Qazi Muhammed aşiret reisini kırmak istemese de askeri hiyerarşiye de karşı hatalı davranmak istemediğinden, aşiret reisine ancak köyde taşıması, hiçbir şekilde kentte taşımaması koşuluyla omuzlarına yıldızı takar.

kınma yaşayan, özellikle tütün ve çeşitli ürünleri ihraç ettiği SSCB ile doğrudan ticarettir.*

Bu bölgenin ekonomik durumunun, güney Kürdistan'da ve İran'ın öteki bölgelerinde insanlar açlıktan ölürken iyileşmesi dikkate değer bir durumdur.

Kamu düzeninin ve güvenliğinin ayakta tutulması da Kürdistan Cumhuriyeti'nin önemli başarılarından biri olarak görülmelidir. Binlerce insan silah taşırken onbir ay içinde bir insandan fazla kişi öldürülmemiştir. Hırsızlık neredeyse tümüyle yok olmuş, rüşvetçilik ise -Şah Rıza döneminde çok yaygın bir olgu- ağır suç olarak cezalandırılır.**

Ancak tüm bu kazanımların en önemlisi kuşkusuz Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı ve özgürlüğü olur. Merkez hükümetin uygulanması gereken bir buyruğu, ordu tarafından uygulanan şiddet eylemi, polis ve jandarmanın baskıları artık yoktu.

Kürt halkı uzun yıllardan sonra kendisi egemenliği eline alır ve artık kendi ülkesinde bir yabancı değildir. Kısaca, Kürt halkı özgürdür. Ancak yıllarca baskıya dayanmak zorunda bırakılmış ve birkaç devletin birden şiddet eylemlerine maruz kalmış ve kendi ülkesinde kendisini hapis hissetmiş bir halk, ancak böyle bir halk Kürt halkının Cumhuriyet sırasında elde ettiği özgürlüğün değerini anlayabilir.

Kürt halkı kimliğini yeniden bulur, Kürt olarak artık ikinci sınıf vatandaş değildir ve öteki uluslardan daha aşağı değerlendirilmez. Artık Kürtler kendinden emin ve kendi güçlerine güvenir.

---

* Kürdistan Cumhuriyeti 1.875 ton 800.000 $ tutarında tütünü SSCB'ne ihraç etmiştir. Bkz. Eagleton, W.: The Kurdish Republik of 1946. Londra 1963, S.88.

** 9 Şubat (Sayı 12) tarihli gazetede şu açıklama yayınlanır:
KDP'nin merkez komitesi Kürdistan Cumhuriyeti'nin tüm kurumlarına, yasal, dini vb işlemlerin yapılmasında rüşvet alan ya da veren herkesin -ad ve işlevden bağımsız olarak- vatan haini olarak yargılanacağını, bunun sonundaki cezanın 10 yıl hapis ile ölüm cezası arasında olacağını işbu ilanla bildirir.

Ancak Kürdistan'ın gözü başarıdan kamaşmaz. Cumhuriyetin sorumlu kişileri ve Demokratik parti, tüm İran'daki demokratik güçlerle ortak nokta bulma ve emperyalizmin gericiliğine karşı koyabilmek için ortak bir cephe kurmanın gerekliliğinin bilincindedir.

Bu nedenden dolayı KDP, Azerbeycan Demokratik Partisi (Fırka), Tudeh Parti, İran Partisi, Sosyalist Parti ve Kuzey İran'da kurulan Jangal Partisi ile ilerici bir cephe kurar.

Demokratik Parti, Kürdistan demokratik hareketinin tüm İran'daki ilerici hareketle birleştiğinde kazanacağı gerçeğinden hareketle, bu cephede yer alır.

Demokratik Parti aynı zamanda İran sınırları içinde etkin olduğunu ve programın sekizinci maddesini, yani İran'da demokratik sistemin yerleşmesini, gerçekleştirme isteğini kanıtlamak ister.

Böylece, Kürdistan'ın gerici merkezi hükümetin egemenliğinin ortadan kaldırıldığı bölgesinde demokratik ilerici bir hareket gelişir. İran Kürdistanı İran demokrasisinin bir kalesi olur ve özgürlük sevgisini taşıyan tüm İranlılar'ın saygısını kazanır.

İran Kürdistanı aynı zamanda, Kürdistan'ın öteki bölgelerinde özgürlük istemi duyanların umudu olur. Ünlü Kürtler ve Kürt örgütü temsilcileri Türkiye, Irak, Suriye'den Mahabad'a gelirler. Mahabad kenti Kürt özgürlük taraftarlarının merkezi durumuna gelir. Her vatansever ilerici Kürt, tüm yüreğiyle Kürdistan Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürmesini umut eder.

Çünkü onlar Mahabad'dan çıkan ışığın gelecekte Kürdistan'ın öteki bölgelerindeki karanlığı aydınlatacağını bilirler. Qazi Muhammed, Türkiye'den gelen bir Kürt delegesine şunları söyler: "Senin burada gördüğün ışık gelecekte senin içinde yanacaktır."*

---

* Kürt ozanı Ali Dizai, Mahabad üzerine şunları yazar:
"Mahabad, Mahabad, kahramanlarının doğduğu yer, senin anıların yaşantımı ısıtıyor. Mahabad, daha dün 10 milyon Kürt önünde başını eğiyordu, Sen umut, Sen özgürlüğün bastyonuydun. Sen haksızlığın zifiri karanlığında bir ışıktın."

Cumhuriyetin ilanından önce Barzaniler -Mustafa Barzani'nin politik, Şeyh Ahmed Barzani'nin dini önderliği altında- İran Kürdistanı'na sığınır. Nuri Said'in gerici rejiminin şiddet egemenliği Barzaniler'in Irak'tan kaçmasına neden olur; 11 Ekim 1945'te Şino bölgesine varırlar.

Yaklaşık 2000 silahlı adam çocuklarını ve eşlerini beraberinde getirir. Barzaniler'le birlikte birkaç öğretmen, memur ve oniki Kürt subayı Irak ordusundan kaçar.

Barzaniler KDP'nin ilke ve politikalarına uygun olarak dostça karşılanır ve o dönem olanakları çerçevesinde çeşitli bölgelerde -özellikle Nexede bölgesinde- yerleştirilirler. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Barzaniler "Supai Milli'ye" katılır ve peşmerge olurlar. Molla Mustafa general rütbesini alır ve peşmerge birliklerinin komutanlığını üstlenir. Barzanilerin alınışı ve bunların Cumhuriyete katılımı, Kürdistan Cumhuriyeti'nin gerçekten de ortak çalışma, dayanışma ve Kürt halkının birliği için bir simge olduğunun açık kanıtıdır.

3- KÜRDİSTAN VE AZERBEYCAN:

Stalin, Roosevelt ve Churchill'in de bulunduğu Tahran konferansında (28-30 Kasım 1943) İran ve müttefikler arasında imzalanan anlaşmaya göre, müttefiklerin birlikleri savaştan sonra 6 ay içinde İran bölgesini terk etmelidir.

II. Dünya Savaşı Avrupa'da Almanya'nın koşulsuz kapitülasyonu (8 Mayıs 1945) ve Asya'da Japonya'nın kapitülasyonu (2 Eylül 1945) ile sona ermişti. Amerikan birlikleri İran'ı anlaşmadaki sürenin sona ermesinden önce 1 Aralık 1945'te, İngilizler ise süreye uygun olarak 1 Şubat 1946'da terk ederler.

Ancak Kızıl Ordu ülkeyi terk etmez. Azeri Partizanlar tarafından tehdit altında bulunan kışlalara yardım etmek için, İran merkez hükümeti Aralık 1945'te Azerbeycan'a birlikler yollamak istediğinde Kızıl Ordu Serifabad'da yolu bloke eder ve her türlü ilerlemeyi engeller.

2 Şubat 1946'da İngiliz Hükümeti -4 Şubat'ta ABD Hükümeti- Kızıl Ordu'nun hâla İran'dan çıkmamış oluşunu protesto eder. Ayrıca Amerikalılar, Sovyetler, birliklerini geri çekmemesi durumunda, İran'a yeniden birliklerini göndereceği tehditinde bulunurlar.

Durum o kadar sivrilir ki, İran hükümeti 16 Mart 1946'da Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi'ne SSCB'ni şikâyet eder. Daha sonra İran başbakanı Kıvam Moskova'ya gider (Mart 1946), uzun diplomatik görüşmelerden sonra Tahran'da Sovyetler Birli-

ği ile İran arasında, o güne dek çözülemeyen sorunlar üzerine anlaşılır; anlaşmayı Kıvam ve Sadçekof imzalar. 4 Nisan 1946'da aşağıdaki noktaları içeren anlaşma yayınlanır:

1. Kızıl Ordu birliklerini 24 Mart 1946 tarihinden başlayarak 6 haftada İran bölgesinden çekecektir.

2. İran-Sovyet petrol şirketinin kurulması üzerine anlaşmaya varılmıştır. Şirket sözleşmesi 24 Mart'tan başlayarak yedi ay içinde 15. Parlamentonun onayına sunulacaktır.

Bu anlaşma 50 yıl süreyle Kuzey İran'dan petrol çıkarmayı amaçlayan bir petrol şirketinin kurulmasını kararlaştırır. İlk 25 yıl içinde karın %49'u İran'a, %51'i Sovyetler Birliği'ne aktarılacaktır. 50 yıl sonra İran Sovyet hisselerini satın alma hakkına sahiptir ve böylece de şirketin tek sahibi olacaktır.

SSCB tüm yatırım anamalını üstlenecek, İran'ın anamalı ise petrol yataklarıyla sınırlı kalacaktır.

Bu anlaşmayı Kızıl Ordu'nun İran'dan çıkmasından sonra parlamentoya sunma kararlaştırılır. Ancak bundan önce İran hükümeti tüm İran'da parlamento seçimleri yapmak ister. Hükümet, ülkenin bir bölgesinde yabancı bir ordu bulunurken özgür seçimlerin yapılmasının olanaksız olduğu görüşündedir.*

Her iki taraf Azerbeycan sorununun İran'ın bir iç sorunu olduğunu ve barışçıl yolla çözülmesi üzerine anlaşır. Bu şekilde Sovyet birliklerinin İran'dan çıkma koşulları yaratılır. Kızıl Ordu 10 Mayıs 1946'da İran'ı terk eder.

Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden sonra, Kürdistan Cumhuriyeti ve Azerbeycan merkezi hükümetle Ağustos 1946'ya dek süren görüşmelere başlar. Bu görüşmelerin sonucunu ayrıntılı aktarmadan önce Kürdistan Cumhuriyeti ile Azerbeycan ulusal hükümeti arasındaki ilişki gibi önemli bir konuya değinmenin doğru olacağı kanısındayız.

---

* 22 Ekim 1947'de Kıvam anlaşmayı 15. parlamentoya sunar ve kendisi bunun onaylanmasına karşı çıkar. Beklenildiği gibi anlaşma parlamento tarafından geçersiz ilan edilir.(Y)

Birbirleriyle uyum içinde kurulan her iki hükümet de demokratik, ilerici ve gerici merkezi hükümete karşı birliktirler. Bu zeminden hareketle dostluk anlaşması imzalanır. 23 Nisan 1946 yılında bu anlaşmanın 7 maddesi iki hükümet delegeleri -başlarında Qazi Muhammed ve Cafer Peşaveri- tarafından imzalanır:

1. Gerekli olan bölgelerde her iki ulusal hükümetin temsilcilikleri bulunur.

2. Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu Azerbeycan bölgelerinde idari sorunları Kürtler ele alır. Aynı şekilde Azerbeycanlı nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Kürdistan bölgelerinde idareyi Azerbeycan ulusal hükümetinin kurumları ele alır.*

3. Her iki hükümet, ekonomik sorunları çözmeyle görevli ortak bir komisyon oluşturur. Bu komisyonun kararları iki hükümet başkanının denetiminde gerçekleştirilir.

4. Azerbeycan ve Kürdistan arasında, durum gerektirdiğinde, karşılıklı yardım amacıyla askeri bir birlik oluşturulur.

5. Gerekli durumlarda, her iki hükümetin görüş birliğinden sonra merkezi hükümet ile görüşmelere girilir.

6. Azerbeycan ulusal hükümeti Azerbeycan'daki Kürt halkının dili ve kültürünü tüm olanaklarıyla teşvik eder. Kürdistan Cumhuriyeti aynı sorumluluğu Kürt topraklarındaki Azeri kültürünün gelişmesi için yüklenir.

7. Herhangi birisi iki halkın tarihten gelen dostane ittifakına ve demokratik görüşüne zarar vermeye kalkıştığında, her iki taraf ona karşı önlem alır.**

Anlaşma açıkça her iki bölümde sıralanabilir. Anlaşmanın ilk bölümü iki hükümet arasındaki ilişkiyi işlemektedir: Anlaşmadaki

---

* Bu anlaşma metninde "Kürtler'in idari sorunları ele alacağı" yazılırken, Azerbeycan tarafı için "ulusal hükümetin kurumları"ndan bahsedilmesi dikkate değer bir durumdur.

** Ne yazık ki bu metnin orjinaline ulaşmam mümkün olmadı. Metnin ancak Farsçası elimde olduğundan ve bunu Kürtçe'ye çevirdiğimde bu metnin ifadelerinin orjinal metinin ifadelerine tam olarak uymaması mümkündür. Ancak anlaşma içeriğinde bir kayma yoktur.(Y)

karşı tarafın ulusuna ait azınlıkların tüm ulusal haklarının, kendi bölgesinde tanıma ve ekonomik sorunlarda ortak çalışma yapacaklardır.

Anlaşmanın ikinci bölümünde her iki hükümetin merkez hükümetine karşı tavrı açıklanmaktadır: ancak Azerbeycan ve Kürt hükümeti ile anlaştıktan sonra Tahran'daki merkezi hükümet ile görüşmelere katılma ve her iki hükümetin, gerekli olduğu durumda, anlaşma tarafının ordu birliklerini desteklemeye hazır olması.

Bu tür bir anlaşmanın -her iki hükümet tarafından resmi olarak imzalanan- merkez hükümet egemenlerini öfkeye boğması şaşırtıcı değildir. Çünkü bunlar, iki ulusal hükümetin varlığını onaylamaya bile hazır değillerdir. Kürdistan ve Azerbeycan'ın bu politik girişimi İran'dan kopma olarak tanımlanır.

Gerçekten de bu anlaşma Kürdistan Cumhuriyeti ve Azerbeycan Ulusal Hükümeti arasındaki birlik ve merkezi hükümet entrikalarına karşı ortak hareket etme kararlılığı ve bir saldırı durumunda birbirine yardımın ifadesidir.

Bahar 1946'da gerici merkez hükümete karşı ortak tavır güncel ve temel sorun olur. Ancak aynı dönemde Otonom Kürdistan Cumhuriyeti ve Azerbeycan Ulusal hükümeti arasında ilk anlaşmazlıklar doğar. Bu ayrımlar iki hareketin ayrı yapısından kaynaklanır.

Otonom Kürdistan Cumhuriyeti ve Kürt halkının genel hareketi yalnızca ulusal bir niteliğe sahipken, Azerbeycan'daki hareket yoğun ulusal özellikler taşısa da, aynı zamanda sosyal bir harekettir.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin programı toplumsal değişimlerle ilgili açık tavır içermez. Örneğin KDP programı köylüler çıkarına toprak ele geçirdikten hemen sonra büyük toprak dağıtımını kapsamaz. Ancak Azerbeycan hükümeti iktidarı sahiplerinin toprağına el koyar ve bunu Azeri köylüler arasında dağıtır. Azerbeycan hareketinin sosyal yönü buna göre daha ilerici ve kapsamlıdır. Bundan dolayı Azerbeycan'da kentli orta sınıf ve tabakalar politik ve ekonomik çıkarlarını tehlikede görürler. O dönem Azeri burju-

vazisi İran ekonomisinin çeşitli alanlarda belli bir etkiye sahip olup, merkezi hükümetin iktidar aygıtında da temsil edilir. Bunun için İran şövenizmi bu çevrelerde etkisini gösterir.

Burjuvazi ve küçük burjuvazi Azerbeycan'ın İran'dan kopmasından, ya da en azından Azerbeycan'da sosyalist sistemin oluşmasından korkar. Bu durum kentli orta tabaka ve sınıfların önemli bir kesiminin Azerbeycan Ulusal hükümetine karşı gelmesini sağlar.

Kürdistan'da durum şu şekilde aktarılabilinir:

Kürt halkının genelde ve özellikle Mahabad, Bukan, Şino ve Nexede kentli halkının Otonom Cumhuriyeti tümüyle desteklediği bir gerçektir. İncelemede kırsal halktan hareket edildiğinde, köylülerin Kürt Cumhuriyeti'ni desteklemeleri onların tarafından doğrudan ifade edilmiyordu. Çünkü köy halkı, sözcüleri olarak ortaya çıkan ağa ve aşiret reislerinin egemenliği altında bulunuyordu.

Azerbeycan Demokratik Parti'nin (Fırka) sosyal programı daha redikal ve toprak reformundan dolayı köylülerin desteğini kazanırken, Mahabad halkının Kürt Cumhuriyetini desteklemesi yalnızca inanca dayanıyordu. Tebriz ve öteki Azeri kentlerinde, kentli halkın desteği bu kadar açık değildir.

Kürdistan'daki gösterilerde Kürt bayrağı taşınırken, Azerbaycan'da kızıl bayrak taşınır.

Kürt Cumhuriyeti'nin ve Azerbaycan Ulusal Hükümeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra her iki hareketin yapısal ayrımlarının yanı sıra, Hoy, Salmas, Urmiye ve İran bölgesi batı Azerbaycan'ın Miyandav kentlerinin iradesiyle ilgili sorunlar oluşur. Her iki taraf ta bu dört kenti ve bunların çevre bölgelerini kendi iktidarının altında bulundurmak ister.

Kürdistan Cumhuriyeti ve Kürtler Urmiye Gölü'nün batısındaki bu dört kenti kapsayan bölgeyi Kürdistan olarak tanımlar. Azeri kurumlar bu dört kentin çoğunluğunu Azerbeycanlılar oluşturduğundan, bunların Azerbeycan'a ait olduğu görüşündedirler.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin Urmiye ve Miyandav'da bu sorunu çözmek üzere temsilci bulundurması üzerine anlaşmaya varı-

lır, ancak somutta bu dört kent Azerbeycan hükümeti tarafından yönetiliyordu. Bunun sonuncunda bu bölgenin belirli yerlerinde çatışmalar olur. Örneğin birkaç kez peşmergeler Azeri Fedaileri kuşatır ve bulundukları yeri terke zorlarlar.

Sonuçta çatışmanın genişlemesi Sovyetler Birliği ve Mahabad ve Tebriz hükümeti üyeleri aracılığıyla engellenir. Soruna geçici çözüm getirilir, ancak ortadan kaldırılmaz. Söz konusu kentlerin Otonom Kürdistan Cumhuriyeti'ne mi, yoksa Azerbeycan Ulusal Hükümeti'ne mi dahil olduğu sorununda açık bir anlaşmaya varılamaz.

Bahar 1946 yılında Kürt ve Azeri hükümet temsilcileri Urmiye'deki Sovyet konsolosluğunda görüşmelerine karşın, her iki taraf da kendi tavrında ısrar ettiğinden görüşmeler sonuçsuz kalır.*

Qazi Muhammed ve Cumhuriyet'in iki yöneticisi bir başka kez Tebriz'den Azeri temsilcileri ile Urmiye'de görüşür. Bu kez de bir anlaşmaya varılamaz.

Urmiye'de bazı Azeri büyük toprak sahipleri Qazi Muhammed'e Urmiye'nin Kürdistan otonom Cumhuriyeti'ne dahil edilmesini söyler. Onların bu isteği Kürtler'e duydukları sempatiden kaynaklanmaz. Çünkü aynı insanlar yıllardan beri bu bölgenin Kürtleri'ne karşı şöven tavır takınmışlardır.

Qazi Muhammed keskin politik zekasıyla bunların gerçek niyetlerini anlar. Azeri büyük toprak sahipleri hiçbir düzeyde Urmiye'nin Kürt Cumhuriyeti'ne dahil edilmesi taraftarı değildir. Onlar daha çok kendi sınıf çıkarlarını korumak ve toprak mülkiyetle-

---

* Görüşme taraflarının hepsi tek bir salonda toplandıklarında Zero Bahadıri -Herkilerin aşiret reisi, okuma yazma bilmemesine karşın çok kurnazdır- bir sandalye alır ve bunu salonun ortasına koyar. Bunun üzerine Haşimof'a (Urmiye'deki Sovyet konsolosu) dönerek şunları der: "Haşimof Bey, diyelim ki bu oda size ait. Bu durumda ben odanın ortasında bir sandalye koyup odanın bana ait olduğunu öne sürebilir miyim?" .
Zero Bahadıri bununla Urmiye'nin Kürdistan'ın ortasında bulunduğunu ve çevredeki halkın Kürt olduğunu onun için Urmiye'nin Azerbeycan'a ait olamayacağını belirtmek ister.(Y)

rinin dağılmasını engellemek için, Urmiye'yi Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin etkisinden kurtarmak ister.

Qazi Muhammed yoğun diş ağrısı olduğunu söyleyerek, onların istemlerine yanıt vermez. Kendisi büyük toprak sahiplerinin istemlerini yerine getiremez, çünkü bu mülkiyet sahibi sınıf çıkarının Azeri köylülere karşı savunulması anlamına gelir. Öte yandan Urmiye'nin Kürdistan'ın bir bölgesi olmadığı da ileri sürülemez.

Batı Azerbeycan bölgesi kentleri sorunları ve Kürt ve Azeri hareketlerinin ayrı yapıları sürerken, iki hükümet yönetimi de dürüstçe birlik ve ortak çalışmalarını derinleştirmeye çalışır. O dönem Şah rejiminin tehditleri karşısında yalnızca birlik ve ortak çalışma önemlidir, ayrımlar talidir.

Bahar 1946'da Azerbeycan Ulusal Hükümeti ve Kürdistan Cumhuriyeti Tahran merkezi hükümetle görüşmelere başlar. Gerek Tebriz, gerekse de Tahran'da görüşülür. Mahabad'da hiçbir zaman politik görüşmelerin olmaması dikkat çekmektedir.

Kızıl Ordu 28 Nisan 1946'da İran bölgesini terk etmek üzere önlemlerini almaya başladığında, Peşaveri'nin başkanlığı altında bir Azeri delegasyonu Tahran'a görüşmelere gider. Bu delegasyon belli bir süre Tahran'da kalır, istemleri -özellikle Azeri ordusunun devam etmesi- Şah Rıza'nın emri üzerine merkezi hükümet tarafından red edilir.

Hama Hüseyin Seyfi Qazi bu delegasyonda Kürdistan Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak yer almasına karşın, ne başbakan Kıvam'la yapılan önemli görüşmelere ne de Sovyet elçisi Sadchikav'la yapılanlara katılır. Görüşmeler önemli sonuç vermeden kesilir.

Kıvam 13 Mayıs'ta Azeri delegasyonunu, merkez hükümetinin önerilerini onaylamada yeterli niyet göstermemekle suçlar. Peşaveri 14 Mayıs'ta, merkezi hükümetin Azerbeycan'ın koşulsuz kapitülasyonunu istediği haberiyle Tebriz'e geri döner. 15 Haziran'da Muzaffer Firuz başkanlığı altında Tahranlı bir delegas-

yon Tebrlz'e gelir. Birkaç gün süren görüşmelerden sonra Azerbeycan Ulusal Hükümeti ile merkezi hükümet arasında şu anlaşma olur:

Azeriler, Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin İran'a dahil olarak algıladıklarını ve istemlerini İran sınırları içinde gündeme getirdiklerini açıklarlar. Ayrıca merkezi hükümete Azerbeycan'ın İran'da bölücülüğü amaçlamadığı güvencesi verilir.

Kürdistan bu görüşmeler sonunda Azerbeycan'ın bölgesi ilan edilir. Bunun sonucunda Kürt halkı İran'da bir azınlık oluşundan Azerbeycan'da bir azınlık olmaya indirgenir ve böylece onun her türlü bağımsız politik kimlik hakkı elinden alınır.

Azerbeycan hükümeti meşruluk statüsüne yükselirken -Tahran onu büyük ölçüde tanır- ve Dr. Salamullah Cavid Azerbeycan valiliğine atanırken, Kürdistan üzerine ayrı görüşmeler olmaz. Kürdistan yalnızca Azerbeycan'ın bölgesi olarak tanımlanır.

Bu tür bir anlaşma, yeni kurulan Kürdistan Cumhuriyeti'ni ve gerçekleştirilen program maddelerinin tümüyle silinmesiyle aynı anlama geldiğinden, bunun Demokratik Parti ve Kürdistan Cumhuriyeti tarafından onaylanmayacağı ve tanınmayacağı açıktır.

Bunun için Ağustos 1946'da Qazi Muhammed birkaç hükümet yöneticisiyle birlikte Tahran'a gider. Bu gezi, merkezi hükümetin ve Kıvam'ın Kürdistan olarak adlandırılan yeni bir eyaletin oluşturulmasını onaylamasıyla sonuçlanır. Kürdistan eyaleti SSCB sınırı boyunca Kamyaran bölgesine dek Kirmanşah ve Sanandaj kentleri arasında olması istenilir. Bu eyalet, Kürdistan Cumhuriyeti'nin idari kurumlarına dahil edilmeli ve Qazi Muhammed eyaletin valisi ilan edilmelidir.

Kirmanşah bölgesi eyalete dahil edilmez. Merkezi hükümet hiçbir koşul altında -kendi olanakları içinde de değildir- Kirmanşah'ı Kürdistan'ın bir bölgesi olarak kabul edemez. Çünkü Kirmanşah petrolü İngiliz şirketi tarafından çıkarılır ve böylece de Kirmanşah İngilizler'in etki alanıdır.

Qazi Muhammed gerçekçi bir insan olarak, İngiltere'yi Kürdis-

tan'a tamamen düşman etmez. Bunun için Kirmanşah bölgesinin Kürdistan'a dahil edilmesinin o günkü koşullarda gerçekleştirilemeyeceğinden hareket eder.

Kıvam dışarıya yönelik, üzerine anlaşılan tüm maddeleri onaylar, ancak Azerbeycan valisi Dr. Salamullah Cavid bunlara karşı gelmediğinde, kesin onayını vereceği koşulunu kurnazca öne sürer.

Kıvam büyük bir olasılıkla bu sorunun çözümünü ertelemeye ve yola engeller koymayı tasarlıyordu. Daha sonra Kıvam taktiğinin Kızıl Ordu İran'dan tümüyle çekilene dek zaman kazanmaya yönelik olduğu ortaya çıkacaktı. Bu sırada merkezi hükümet uygun bir dönemi bekleyecek ve Şah Ordusu'nun Azerbeycan ve Kürdistan'ın geri alınmasına yönelik hazırlıkları olacaktı.

Qazi Muhammed Tahran'dan geri döndüğünde, elinde somut bir şey olmaz. Kürt Cumhuriyeti'ne yasal statü tanınmamıştı. Yalnızca gerçekleştirilmesi kuşkulu vaadlerle atlatılmıştı.

4- SAVAŞ CEPHESİ:

Cumhuriyet İran Kürdistanı'nın yaklaşık üçte birini kapsarken, Güney Kürdistan Saqız'dan Kırmanşah'a kadar Merkezi hükümetin egemenliği altındadır. Cumhuriyetin yöneticileri için temel sorunlardan birisini, Cumhuriyetin alanını genişletip Güney Kürdistan'ı da kurtarmak mı yoksa denetim altında olan alanların dar çerçevesinde kalınmalı mı sorusu oluşturmaktaydı.

O dönem merkezi hükümetin Saqız bölgesinde gergin bir durum olması halinde, Serdeşt ve Bane bölgesinde bulunan askeri üsleriyle, Kürdistan Cumhuriyeti'ne saldırma tehlikesi vardı. Bu nedenden dolayı peşmerge güçlerinin ana kontenjanı bu cephede yerleştirilir.*

İstatistikler, bahar 1946'da bu cephe boyunca toplam 12.750 peşmergenin yerleştirilmiş olduğunu ve bunlardan 10.750 adamın İranlı Kürt (süvari) ve 2000 Barzani birlikleri (piyade) olduğunu gösterir.

Kürt Cumhuriyeti Güney'e saldırı yapılıp yapılmayacağı sorusunda açık bir tavır takınmaz. Bunun için bu cephedeki görev İran ordusunun kuzeye olası saldırısını engellemekle sınırlı kalır. Kısaca, bu etkin askeri güç savunma pozisyonuyla sınırlı kalır.

---

* Serdeşt'te de bir cephe bulunur. Peşmergeler orada birkaç saldırı düzenler, köprüyü geçer ve kışlanın çok yakınlarına dek gelirler. Azerbeycan ve Kürdistan'ın bir başka ortak cephesi de Tikab'da bulunur. Ancak ana cephe Saqız ve Bane'dedir.

O dönem 12.750 kişilik silahlı adamlar nicelik açısından önemli bir askeri birliği oluştururken, nitelik açısından önemli zayıf noktalar sergiler:

1. Savaş birlikleri peşmerge ordu birlikleri ya da Cumuriyetin ordu birlikleri olarak tanımlansa da, aslında bunlar aşiretlerin savaş birlikleridir. Tüm bölgelerde birlik komutanlığı aşiret reislerinin elindedir. Bu durum iki açıdan zararlıdır: birincisi, peşmergeler Cumhuriyetin hükümet organları altında değil kendi aşiret reislerinin emri altındadır; bunlar Cumhuriyet önderliği değil, kendi aşiret reislerinin kumandası altında hareket eder. İkincisi, silahlı güçler yeterli disiplin göstermez. Bunun dışında aşiret reisleri kendi aralarında sürekli yarış durumdadır ve kendi aşiret çıkarlarını genel hareket çıkarlarından üstün tutar.

2. Silah altında bulunan erkeklerin birçoğu silah ve cephaneyle kötü donatılmış süvarilerdir. Çok az makinalı tüfek bulunur, çoğunun "Birno" marka silahı vardır.

3. Önemli bir zayıf noktayı ordunun yeterli eğitimli olmaması oluşturur. Birkaç yıl Irak'ta mücadele etmiş ve mücadele deneyimi olan Barzaniler'in dışında, cephede konuşlandırılmış peşmergelerin çoğunun mücadele deneyimi olmadığı gibi, yeterli askeri eğitim de görmemişlerdir.

Her birlik iki görev alanının sorumluluğunu taşıyan bir subay tarafından yönetilir:

Görevi, peşmergelerin koşullar elverdiği ölçüde cephede askeri eğitimi ve peşmergelerin bakım ve ikmalini sağlamak.

Serdeşt ve Bane askeri üsleri kuşatılmış olduğundan ve Saqız-Bane, Serdeşt'e giden yollar, peşmergelerin denetimi altında olduğundan, İran ordusu için gıda, silah ve cephane ikmali önemli bir sorun oluşturur. İran hava kuvvetleri de hava yolu üzerinden bu iki kışlaya ikmal sağlama durumunda değildir; bunun için Irak hükümeti yol ablukalarını kaldırma girişiminde bulunur.

Bu amaçla 24 Nisan 1946'da 600 kişilik bir birlik harekete geçer, "Karawa" köyü yakınlarda Barzani birlikleriyle çatışmaya gi-

rer. Barzaniler'in bu ilk sürpriz saldırısı 21 ölü, 17 yaralı ve 40 eslrle sonuçlanır. Geri kalan İran birliği Saqız'a geri çekilir.

İran ordusunun bu ağır yenilgisi, kısa sürede Saqız ve Bane cephesindeki peşmergelerin savaş moralini yükseltir. Ulusal bilinç güçlenir ve aşiretler arası kavgalar azalır. Ordunun yenilgi haberi Kürdistan ve İran ordusu saflarında kısa sürede Tahran'a kadar yayılır.

İran Ordusu genel kurmayı bunun üzerine Albay Rezım Ara'yı Saqız bölgesine gönderir.

İran ordusu bu dönem karşı saldırıya geçecek durumda olmadığından, Kürdistan Cumhuriyeti temsilcileriyle görüşmenin dışında bir şey yapamazlar.

İki tarafın 26 Mayıs 1946 yılında Saqız'da yaptıkları görüşmeler sonucunda bazı noktalarda anlaşmaya varılır. Bir ateşkes imzalanır ve yeni çatışmaları önlemek için, Saqız -Bane ve Saqız-Bukan yolu boyunca eni dört kilometreyi bulan tarafsız bir bölge oluşturulur.

Demokratik Parti temsilcileri Serdeşt ve Bane askeri üslerine gıda ikmalini onaylarken silah ve cephane ikmaline karşı çıkarlar. Ayrıca KDP'nin Saqız, Bane ve Serdeşt'te, İran ordusuyla ilişkinin devamını sağlamak, olası çatışmaları önlemek ve kriz durumu gerginliğini azaltmak için resmi temsilci bulunduracağı üzerine anlaşmaya varılır.

Ancak beklenildlği gibi bu anlaşma uygulanmaz. Şah Ordusu birkaç kez yeniden Bane ve Serdeşt kışlalarına silah ve cephane gönderme çabasında bulunur. Bunun için Saqız -Bane ve Saqız- Bukan yolları üzerinde küçük çaplı çatışmalar olur.*

Rezım Ara Kürt ordusuna karşı yeni bir yoğun saldırı başlatır. Uzun tasarı ve hazırlanma süresinden sonra, Barzaniler hava

---

* Supai Milli'nin (Kürt ordu birlikleri) en değerli subaylarından birisi olan Albay Muhammed Nanavazade bir uçak kazasında ölür. belli izler, Bane'den Saqız'a gitmekte olan bu askeri uçağın kazasına sabotajın neden olduğunu göstermektedir. Örneğin uçak pilotu paraşütle atladığından yara almaksızın kurtulur.(Y)

kuvvetlerinin desteğiyle Mamaşa'ya saldırır. Gerek Barzaniler'in gerekse de peşmergelerin katıldığı yoğun bir mücadele başlar.

Ordu çatışmaya büyük birlikler gönderdiğinden, Barzaniler'in etrafını çevirmeyi başarır. Halil Hoşavi -Barzani'nin en cesur komutanlarından biri- bu çatışmada şehit düşer ve bunun üzerine Cumhuriyetin birlikleri geri çekilir. Bu kez zafer İran ordusu tarafındadır ve Rezım Ara bu zaferden olası politik çıkarı sağlamaya çalışır.

1946 Haziran sonu Bukan ve Saqız arasında olan Sara köyünde Rezım Ara ve Qazi Muhammed arasında bir görüşme olur. 26 Mayıs'ta imzalanan anlaşmaya her iki tarafın uyması ve ateşkesin devam etmesi üzerinde anlaşılır.

Rezım Ara'nın hedefi, zaman kazanmak ve güneye doğru merkezi hükümet ordusuna bir sadırıyı önlemek için Cumhuriyet ordularını savunma pozisyonunda tutmaktır.

Mamaşa'daki çatışmadan sonra peşmerge güçleri arasında, İran ordusuna karşı Saqız bölgesinde yoğun büyük bir saldırıda bulunma düşüncesi güçlenir. Sanandaj kentini de kurtaracak şekilde güneye gitmek istenir. Kürt birlikleri sayısal olarak fazla ve yüksek savaş moraline sahiptir. Şah ordusunun, peşmergelerin disiplinli bir saldırısını durdurması mümkün değildir.

Ancak yeni bir durum olayı değiştirir ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin güneye doğru ilerlemesini engeller.

20 Haziran 1946'da Urmiye'deki Sovyet konsolosu Haşimof ve Qazi Muhammed Sara köyünde görüşürler. Haşimof Kürt Cumhuriyeti'nden İran ordusuna saldırmamasını, aksi durumda SSCB'nin çıkacak bu savaşı desteklemeyeceği isteminde bulunur. Bu durumda Sovyetler Birliği'nin Kürdistan Cumhuriyeti'ne askeri yardımda bulunmayacağını aktarır.

Qazi Muhammed ve Demokratik Parti'nin öteki yöneticileri bir karara varmak için Kürdistan ve İran'daki genel durumu inceleme durumundadır. Bir yandan Kızıl Ordu İran'ı terk etmiş ve Tebriz'de "Muzaffer Firuz-Peşeveri" anlaşması, öte yandan İran

ve Sovyetler Birliği hükümetleri ortak bir petrol şirketi sözleşmesini imzalamıştır.

Tüm bu etkenleri gözönünde bulunduran Qazi Muhammed İran ordusuna karşı bir saldırının zararlı olacağı ve büyük bir olasılıkla Kürdistan Cumhuriyeti ile SSCB arasındaki ilişkiyi bozacağı sonucuna varır.

Bu kararın sonuçları Cumhuriyetin kaderini etkiler. Artık Cumhuriyet, başlangıçta kurulduğu bölgesel sınırlar içinde, sonuna dek kalır. Kürt Cumhuriyeti buna göre İran Kürdistanı'nın üçte birini yönetmeye devam eder.

5- KAPİTÜLASYON (AZERBEYCAN'IN TESLİM OLMASI):

Başbakan Kıvam, taktiksel manevralarına devam eder. Zaman kazanmak için, İran vatansever ve demokratik güçlerinin ortak birliğinin oluşturulması için çaba verdiğini öne sürer. Kıvam, Azerbeycan Ulusal Hükümeti ve Tahran Merkezi Hükümeti arasında yapılan anlaşma sonrası, demokratik ve sol güçlerin dikkatini çekecek birkaç adım daha atar.

2 Ağustos 1946'da Kıvam kabinesinin üç bakan koltuğu Tudeh Partisi'nin üç yönetici kadrosuna verilir: İreç İskenderi sanat ve çalışma bakanlığına, Dr. Feridun Klşaverz kültür bakanlığına ve Murtaza Yezdi sağlık bakanlığına atanır.

Kıvam bu şah hemlesiyle, Tudeh Partisi'ni de ülke yönetimine katma ve demokratik bir halk hükümeti kurma niyeti taşıdığına ilişkin bir düşünce yaratıp, insanları yanıltmak ister. Merkezi hükümet tüm İran'daki kitlelerin çıkarlarını gerçekten de temsil ettiği yargısını oluşturmak ister. Çünkü -önceden belirtildiği gibi- İran'daki ulusal demokratik hareket, ülkenin en etkin politik gücü olarak tanımlanacak kadar gelişmiştir.

Kıvam ayrıca kurnazca kendisi ve Şah arasında, Tudeh yöneticilerini bakan kabinesine katma, Azerbeycan'la yapılan anlaşma ve bazı demokratik önlemlerden dolayı anlaşmazlık oluştuğuna ilişkin yanlış bir kanı uyandırır. Tudeh Parti yönetimi ve hatta Azeri Fırkası'nın yöneticileri, o dönem, Kıvam'ın İran'ı gerçekten de demokratik yola yönlendireceği kanısındadır. Onun günün bi-

rinde Şah'ı dıştalayacağı ve İran'ı demokratik bir Cumhuriyet'e dönüştüreceği düşüncesindedirler.

Ancak gerçekte, Kıvam'ın attığı her adımın yalnızca Şah'ın değil aynı zamanda ABD ve İngiltere'nin onayı vardır. Kıvam ve Şah arasında en kötü durumda ancak taktik ve yöntem üzerine düşünce ayrımı bulunur.

Kıvam'ın politikası, İran halklarının demokratik hareketinin zayıflatılması ve sonra da dağıtılmasını amaçlayan bir tasarıyı izlemektedir. Kıvam yalnızca belirleyici darbeyi vurmak için uygun bir zaman beklemektedir.

Ve böyle de olur. 29 Haziran 1946 yılında Kıvam tarafından "İran Demokratik Partisi" kurulur. Bu parti dışa karşı ilerici bir cephe oluşturan, demokratik ve sol partilerin müttefiki olarak görünecektir. Gerçek ise İran Demokratik Partisi'nin, bu partilerin, -öncelikle Tudeh Partisi'nin- düşmanı olarak oluşturulduğudur.

Ülke çapındaki seçimler, başbakan Kıvam'a İran ordusunun "serbest" seçimleri daha iyi denetlemek üzere, Kürdistan ve Azerbeycan'a girmesini sağlamak için iyi bir bahane olarak kullanılır. Kendisi, bu iki bölgede İran ordusu olmaksızın serbest seçimlerin olamayacağı gerekçesini ileri sürer.*

Bu, Kıvam'ın politik rotasının değiştiğine ilişkin ilk belirtidir. Ancak olayların gelişimi dikkatle izlenmiş olsaydı, çok önceden Kıvam'ın çifte standartlı politikası göze çarpardı.

Örneğin Firuz Peşaveri Anlaşması merkez hükümet tarafından hiçbir zaman onaylanmamış, aksine tümüyle gözardı edilmiştir. Haziran 1946'da, anlaşmanın imzalanmasından birkaç gün önce, Kuzistan eyalet konseyinden birkaç kişi (isimleri hiçbir zaman açıklanmaz!) Azerbeycan'a tanınan aynı hakların kendilerine de tanınmasını istemiştir.

---

* Tahran'daki ABD elçisi, Kıvam'ın politikasını şu sözlerle destekler: "İran hükümetinin orduyu İran'ın tüm bölgelerine gönderme açıklamasının, ... altında doğru ve yerinde bir karar yatmaktadır."
Rossow: Middle East Journal, 1956.

Bundan kısa bir süre sonra İngiliz petrol şirketinin çabasıyla, Kuzistan'da aynı istemleri öne süren bir aşiretler birliği oluşturulur.

Kıvam, ayrıca 14 Eylül 1946'da Fars eyaletinde Kaşkayi ve Bayır Ahmedi aşiretlerinin ayaklanmasını sağlar. Bunlar merkezi hükümetin ordu birliklerini silahsızlandırır, işçi örgütlerine, Tudeh Partisi'ne saldırır ve Tudeh'li bakanların hükümet kabinesinden çıkarılmasını ve Fars eyaleti için otonomi istemlerinde bulunurlar. Tahran ayaklanmayı yargılar, ancak bunu bastırmak için hiçbir girişimde bulunmaz.

Bu danışıklı döğüşün amacı Azerbeycan ve Kürdistan'a saldırmaktır. Kıvam'ın politikasını hangi tutarlılıkla izlediği giderek gün ışığına çıkar.

Kendisi Kasım ayında, Zencan'ın Azerbeycan'a dahil olmadığı gerekçesiyle, bir ordu birliğini Zencan'a gönderir. Zencan'ın işgal edilmesi, ordunun Azerbeycan'ın öteki bölgeleri ve Kürdistan'a gönderilmesinin bir başlangıcı olduğu açıktır. Kıvam böylece halkı kandırma ve taktiksel adımların ne kadar büyük ustası olduğunu kanıtlar. Durum böyleyken, Kıvam'ın, demogojl yapmanın kendisine yakışmadığını sürekli söylemesi daha da gariptir.

Kasım'da gece geç saatlerde İran ordusunun ilk birlikleri Zencan'a girer. 23 Kasım'da ise Zencan tümüyle merkezi hükümetin eline geçer. Bu kentte bulunan, Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin (Fedailer) birlikleri en ufak bir direniş dahi göstermezler.

Zencan'ın bu kadar kolay ele geçirilişi, Azerbeycan Ulusal Hükümeti için yalnızca askeri ve politik açıdan değil, aynı zamanda moral açısından da ağır bir yenilgidir. Bunun sonucunda kapitülasyon düşüncesinin ağır bastığı bir tavır oluşur.

Zencan kentinin, hiçbir direnişle karşılaşmadan geri alınması Şah ordusunu, mümkün olduğu kadar çabuk Azerbeycan'ı işgal etme doğrultusunda yüreklendirir.

Öte yandan Fırka güçlerinin savaş morali hızla düşer ve bunun için direnişleri cılız olur.

Zencan, daha sonra tüm Azerbeycan'a karşı başlatılan büyük saldırının hareket noktası olur; Kıvam hükümeti birliklerini Zencan üzerinden gerek Kürdistan'a gerekse de Tebriz'e gönderir. Zencan kaybedilmesinden sonra, Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin, örneğin kentli orta sınıf ve tabakaların kendilerine karşı sempati beslemedikleri gibi zayıf noktaları ortaya çıkar. Şah rejimi, Azerbeycan'ın işgalinde bu durumu hesaba katıyordu.

Tahran hükümeti bazı insanların kanılarına karşın -bugün bile aynı düşüncede olan- askeri düzeyde o kadar güçlü değildir.

Azerbeycan'a gönderilen ordu ancak 20.000 asker kapsıyor, bunlardan 3000'i, bugün Caş (muhbir) olarak adlandırılan, Çirik (gönüllü milis) olarak hizmet ediyordu. Tüm orduda 30 tank, birkaç top ve bazı eski kullanılacak durumda olmayan, sindirme amacına hizmet eden uçaklar bulunuyordu.*

Buna karşın Azerbeycan 18.000'den fazla, iyi donatılmış fedailerini cephede yerleştirir. Fedailer ağır silah, top ve tanklar bulundurmamalarına karşın, yeterli sayıda iyi silahlara sahiptir. Aynı şekilde, Kaflanku gibi zor geçilen, Şah ordusunun Tebriz'e ilerlemesinin önleneceği yerler vardır.

Azerbeycan Ulusal Hükümeti yönetimlnin politik düzeyde zayıflaması, SSCB tarafından merkezi hükümet ile Azerbeycan arasında bir savaşın yadsınması ve Azeri halk çoğunluğunun, özellikle kentli orta sınıf ve tabakaların desteğinin olmaması, yalnızca Kaflanku bölgesinde belli blr direniş gösterilmesinin nedenleridir. Bu direniş kısa sürede dağıtılır ve İran ordusu ilerlemeye devam eder.

Tebriz yolunda bir direniş gösterilmez ve ordu daha Tebriz'e varmadan Azeri Fırka'nın yöneticileri 11 Aralık 1946 yılında resmi olarak kapitülasyonunu ilan eder. Bunların bir çoğu Sovyetler Birliği'ne kaçar.

---

* İran genelkurmayı, Azerbeycan ve Kürdistan hareketi için yedi "Haina", iki adet te "Tiger moosy" markalı uçak kullanmıştır.
Bkz. Passian, N.: Aus dem blutigen Mahabad... S.64

Kıvam'ın Azerbeycan'a ordu birlikleri gönderme açıklamasından sonra, Azerbeycan Demokratik Fırka yöneticilerinin kararının "direnmek" olduğunu belirtmek gerekir. Ordunun varışından kısa bir süre öncesine kadar "ölmek var, dönmek yok" sloganı geçerlidir.

Tarih bu sloganın çift anlamlı olduğunu gösterir: yöneticiler kaçar, halk kitleleri kalır ve yaşamlarıyla öderler.

Olay daha ayrıntılı incelendiğinde, İran'daki Sovyet temsilcilerinin, Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin merkezi hükümete karşı tavrının ne olacağı sorusunda ayrı görüşlerde olduğu ortaya çıkar. Bakırof, Azerbeycan halkının İran ordusuna karşı direnmesi ve ulusal hükümetin devam etmesi yanlısıdır.

Sadçekof için -Moskova'dan doğrudan Molotof ve Stalin' den emirlerini alan ve Kuzey İran'dan petrolü ortak çıkarma sözleşmesini Kıvam'la imzalayan, Tahran'daki Sovyet elçisi- Peşaveri ulusal hükümetinin pek fazla anlamı yoktur.

12 Aralık 1946'da, Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin kuruluşundan tam bir yıl sonra, merkezi hükümet ordusu Tebriz'e girer. Birliklerin kente girmesinden önce iktidar odakları Azerbeycan Demokratik Fırka'nın düşmanları olarak tanınan insanların eline geçer. Bu, Tebriz'de orduya karşı bir direniş gösterilmemesine neden olur. Ordunun Tebriz'e girmesinden önce burada Fırka'nın yüzlerce sorumlusu idam edilir. Bir yıllık Azerbeycan Ulusal Hükümeti böyle sona erer.

Bu tarihi sonuç politik ve moral açısından gerek demokratik harekette etkin bir biçimde rol alan kuşak, gerekse de sonraki kuşaklar açısından son derece olumsuz etkiler bırakır. Kapitülasyon sıradan halk için çok beklenilmedik olur. Aniden, Azerbeycan Demokratik Fırka yönetiminin gördüğü saygıyı kazanmadığı ve yeterli politik yeteneklere sahip olmadığı görülür.

Kendisi Şah ordusuna karşı yeterli direniş gösterecek durumda olmamış olsa bile, en azından Fırka'nın kadro ve üyelerinin bu tür bir katliama maruz kalmaması için düzenli bir geri çekilişi organize edebilirdi. Demokratik Fırka yöneticileri Fırka'nın politik

ve askeri kadrosuna ve Ulusal Hükümete kapitülasyon kararlarını vaktinde bildirmeden Azerbeycan'dan kaçarlar. Bunun için birçok Fırka kadrosunun gericiler tarafından vahşice katledilmeleri ve birçok insanın yaşam zeminlerinin ellerinden alınması ve talan edilmesine yol açmıştır. Kıvam'ın düzenli parlamento seçimleri için gerekli gördüğü "serbestlik" böyledir.

Tebriz'in alınışından sonra öteki Azeri kentler birer birer merkezi hükümetin eline geçer. Ordu bu sırada kentlere girişini, oradaki gerici çetelere demokratik Fırka üye ve sempatizanlarını yasal duruşma olmaksızın yok etmede zaman bırakmak için, bilinçli olarak geciktirir.

Eksik ve tahmini istatistiklere göre yalnız bir hafta içinde (12-18 Aralık 1946) Azeri kent ve köylerinde 15.000 insan gerici "temizleme" harekatına kurban gider.

6- KÜRDİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SON GÜNLERİ:

Aralık 1946 yılında yakındaki tehlike sezinlenir. Qazi Muhammed'in girişimi sonucu 5 Aralık'ta on kişinin katıldığı -başlarında Qazi Muhammed- bir savaş konseyi oluşturulur. Merkezi hükümet ordusuna karşı direnme kararı alınır.

Bir gün sonra bu sorun üzerine karar vermek için halk Habsağa camisine tolantıya çağrılır. Qazi Muhammed, Sadri Qazi ve birçok kişi orduya karşı konulması görüşündedir. Bununla ilgili olarak Sadri Qazi şunları söyler:

"Merkezi hükümet aynı zamanda iki cephede, yani hem Azerbeycan hem de Kürdistan'da savaşı yürütme durumunda değildir. Ben kendim yaklaşık üç yıl Tahran'da yaşadım ve askerlerin, subayların, astsubayların moral durumlarını biliyorum. Hükümet Saqız, Tikab ve Serdeşt'te güçsüzdür ve Demokratik Fedailer'in yardımıyla onları geri püskürtebiliriz. Eskiden birçok aşiret merkezi hükümetin ordusuna uzun süre karşı gelmiştir. Kuşkusuz sizler onlardan daha zayıf değilsiniz. Bizler korkumuza sığınmamalı, aksine mücadele etmeliyiz."*

Serdeşt halkından olan Molla Abdullah Muderrisi ve Molla Hüseyin Mecidi gibi başka kişiler de söz alır ve her türlü direnişin anlamsız olduğunu belirtirler. Böylece halk arasında umutsuz ve karamsar bir tavır yaygınlaşır.

---

* Passian, N.: Aus dem blutigen Mahabad..., S.173

Bazı aşiret reisleri, özellikle Mangur ve Mameş aşiretleri bu anı bekler gibi hemen ihanete hazırdırlar.

Bu aşiretler Kürdistan Cumhuriyeti'ne sırtını döner ve ilk olarakta merkezi hükümete ortak çalışmayı önerirler.

Tebriz işgal edildikten sonra merkezi hükümet ordusu tüm Azeri kentlerini denetimi altına alır. Genelkurmay tarafından Kürdistan'ı işgal etmekle görevli Tugay generali Humayuni, Miyandav kentine gider. Onu, 14 Aralık'ta Mahabad'ın bazı ünlü isimleri -özellikle Cumhuriyete karşı çalışanlar- birkaç aşiret reisi ile birlikte karşılar ve kendisine Mahabad kenti adına sadakatlarını bildirirler. Bu kişiler arasında Mirza Rahmet Şafii, Şeyh Hüseyin Şemsburhani ve All Ağa İlhanizade bulunur. Ancak Mahabad halkı Qazi Muhammed'in kararını bekliyordu.

Qazi Muhammed tarihi bir karar verme durumundadır. Bu kararı verirken Kürdistan'daki durumu, İran'daki genel durumu ve ayrıca uluslararası alanı gözönünde bulundurmak zorundadır. Baştan da belirttiğimiz gibi Qazi Muhammed Sovyetler Birliği'nden askeri bir yardım beklenilemeyeceğinin bilincindedir. Azerbeycan Demokratik Fırka yönetiminin kapitülasyonu sonucu, Mahabad'daki tüm kararları etkileyen Azeri politik gücünün de dağıtıldığından hareket etmek zorundadır.

Azerbeycan dışındaki İran bölgeleri ve Kürdistan'da gerici güçler demokratik örgütlere ve özellikle Tudeh Partisi'ne karşı yoğun bir saldırı başlatmıştır. 3 Aralık 1946'da Tudeh Partisi Zirab'da (Mazandaran bölgesi) silahlı bir ayaklanma başlatır.

Parti belli bir süreden beri silahlı mücadeleye kendisini hazırlamış olsa da, bu ayaklanma henüz oluşum aşamasındayken ordu ve polis birlikleri tarafından bastırılır. 13 Aralık 1946'da Tahran'da Tudeh Parti binaları işgal edilir ve bunun üzerine bazı Tudeh Parti yöneticileri yurt dışına kaçarlar.

Artık uğursuz bir durum oluşur: Tahran'daki Tudeh Parti yöneticileri hükümet tarafından gelen tüm gerici uygulamaları, Azerbeycan ve Kürdistan'ın merkezi hükümetin saldırılarını geri püskürteceği ve böylece de Tudeh Partisi'ne yeniden İran'ın öteki

bölgelerinde örgütlenme olanağı oluşacağı umuduyla, sineye çekerler. Aynı zamanda Kürdistan ve Azerbeycan yönetimleri de, Tudeh Partisi'nin Tahran'da demokratik güçleri hükümete karşı ayaklandıracağı ve böylece de Azerbeycan ve Kürdistan'a karşı girişilen askeri harekatın durdurulacağı umudunu taşır.

Ancak Qazi Muhammed İran demokratik güçleri tarafından gelecek her türlü destek umudunu yitirir. Gerçekten de, demokratik örgütler cephesi -Tudeh Partisi, İran Partisi vs.nin içinde bulunduğu- Aralık 1946'daki politik durum karşısında ne somut bir program ne de Kürt Cumhuriyeti'ne ortak yardım yapma olanağına sahip olmadığı görülür. Bu partiler daha o dönem mücadele ruhundan birçok şey yitirmiş ve örgütleri dağılmıştır.

Cumhuriyet içinde de genel şaşkınlık egemendir. Peşmerge birliklerinin çoğunu emri altında bulunduran aşiret reisleri Cumhuriyet'e birer birer sırtlarını dönerler ve bazı Molla ve Mahabad kenti varlıklıları Humayuni'ye saygı ziyaretinde bulunurlar.

Direnişi örgütleyebilecek ne bir devrimci yönetim ne de kadro vardır; aynı şekilde kritik bir durumda parti yönetimlnin denetimi altında özverili ataklarda bulunacak bir partl örgütlenmesi de yoktur.

Tüm bu etkenler Qazi Muhammed'i Kürdistan Cumhuriyeti' nin merkezi hükümete karşı koyabilecek durumda olmadığı doğrultusunda karar vermeye iter. Artık Qazi Muhammed'in tek amacı halkı bir katliamdan korumaktır. Önceki olaylardan dolayı Tahran'daki gerici hükümetin kalleşliğini değerlendirebiliyordu. Aynı zamanda Kürt halkını sürgün ve katliamdan koruyabileceği bir durum yaratma sorumluluğunu duyuyordu.

14 Aralık'ta Demokratik Parti yönetim çoğunluğu son kararı vermek üzere Qazi Muhammed'in evine toplanır. Ancak merkezi hükümet ordusuna karşı direnmeme kararı çoktan verilmiştir. Artık yöneticiler kendi kaderini üzerine karar verme ve hangi ülkeye kaçacaklarını belirleme durumundadır. Irak ya da Sovyetler Birliği?

Qazi Muhammed ötekilerin kaçma kararını onaylar ve onlara

şunları söyler: "Siz gidin ama ben Mahabad halkının yanında kalacağım." Qazi Muhammed'i son kez 16 Aralık'ta ziyaret eden Molla Mustafa Barzani, onun Barzaniler'in geri çekilişine katılması için ikna etmeye çalışır. Qazi Muhammed'e Barzaniler'in onun emri altına girmeye hazır olduğunu söyler. Qazi Muhammed ona: "Yaşantımı tehlikeye attığımı biliyorum, ancak bu davaya aittir. Halkı geride yalnız bırakmayacağım!" der.*

17 Aralık'ta -politik iktidar halkın eline geçip polisi silahsızlandırdıktan tam bir yıl sonra- merkezi hükümet birlikleri Mahabad'a girer ve kenti işgal ederler.

Mahabad halkının birçoğu ve Bukan Şino ve Nexede kentleri Kürdistan Cumhurlyeti'ni desteklediklerinden, ordu kente girmeden önce, Demokratik Parti ve Cumhuriyet yöneticilerine karşı keyfi davranışlarda bulunulmaz.

Şah ordusunun kente girişiyle birlikte Kürdistan Cumhuriyeti dağılır ve kısa varlığı son bulur. 21 Aralık 1946 tarihine dek Mahabad sakindir. Kent halkının bir bölümü küçük silahlarını (tabanca vs.) saklar ve orduya tüfeklerini verirken, başkaları tüfeklerini saklarlar.

Humayuni Demokratik Parti yöneticilerini yanına çağırır ve SSCB'den gelen silahların teslimini ister. Kendisine bu sllahların halk arasında dağıtıldığı ve hükümet ordusunun kente girmesinden önce isim listesinin yakıldığı bunun için silah alan insanları belirlemenin olanaksız olduğu bildirilir. İsim listesinin imha edilme sorumluluğunu Qazi Muhammed üstlenir.

Humayuni toplantıdan sonra Belediye binasında bulunan insanların tümünü tutuklama emri verir. Demokratik Parti ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin 28 yöneticisi -bunların arasında Qazi Muhammed- tutuklu olarak götürülürler.

---

* Qazi Muhammed bu zor durumu inceleme sonucu, Hacı Baba Şeyh ve Seyfi Qazi ile Humayuni'yi karşılamaya Miyandav'a gittiğinde tarihi yanlış bir karar verir.

7- DAVA:

1946 Aralık sonu Qazi Muhammed ve Hüseyin Seyfi Qazi hakkında dava açılır. Sadri Qazi 30 Aralık 1946'da Tahran'dan Mahabad'a götürülür. Böylece üç Qazi'yi mahkeme karşısına çıkarırlar. Qazi Muhammed ve yoldaşlarının avukatlarının kendileri tarafından seçilme istemi mahkeme tarafından reddedilir. Kürdistan Cumhurlyeti döneminde İran ordusunun temsilcisi olarak Mahabad'da bulunan, Kürt halkının demokratik hareketi ve Qazi Muhammed'in azılı düşmanı olan Albay Firuzi, mahkeme baş hakimliğine atanır.

Davanın gizli tutulması, tutukluların avukat seçim isteğinin reddedilmesi ve mahkeme tarafından bir avukatın zorla atanması, Qazi Muhammed'e 9 Aralık 1947'de savunmasını kendisinin yapmasına engel olmaz.

Şah ordusu kuklalarının tüm suçlamalarını geri çevirdiği savunması mahkemenin 14 saatini alır. Mevcut belge ve materyaller, hatta gericilerin kaleminden çıkanlar, Qazi Muhammed'in tarihsel sorumluluğunun bilinciyle, Kürt halkının istemlerini, KDP'nin hedeflerini Kürdistan Cumhuriyeti'nin politikasını kendi olanakları içinde ve askeri bir mahkemenin formel çerçevesinde mümkün olduğu kadar, savunduğunu açıkça belgelemektedir.

Qazi Muhammed Cumhuriyet'in son günlerinde iki olayın bilincindedir: Birincisi kendisini ölümün beklediği gerçeğidir. Kürt halkının yıllar süren deneyimleri ona, Kürtler'in kanlarına susa-

mış zorba ve vicdansız bir düşmanla karşı karşıya olduğunu öğretmiştir. Bunun için Qazi Muhammed mahkeme karşısında Kürdistan Cumhuriyeti eylemlerinin tüm sorumluluğunu üstlenir.

Kendisi böylece Parti ve halkın ilke ve amaçlarına sadık kalmayı ve sorumluluğu mümkün olduğu kadar üstlenerek yoldaşlarının cezalarını azaltmayı amaçlar.

İkinci olarak, Qazi Muhammed davanın kendisine değil Kürt halkının demokratik hareketine açıldığının bilincindedir. Askeri mahkeme tarafından adi suç olarak yargılanan şey, baskı altındaki Kürt halk kitlelerinin istem ve arzularıdır.

Qazi Muhammed bunun için elinde olan tüm araçlarla Kürdistan Cumhuriyeti'ni savunur ve Şah rejiminin hafiyelerine karşı takındığı kahramanca tutarlı tavırla, olağanüstü önderlik yeteneklerini sergiler. Tarih, halk düşmanlarının Qazi Muhammed gibi bir kişiliği asla afetmediklerini göstermiştir.

Qazi Muhammed'in tavrını değiştirmesi ve pişmanlık gösterisinde bulunması için her şey denenir. Ancak boyun eğmek Qazi Muhammed'in aklından geçmez; aksine, kendisi askeri mahkemeyi ve kraliyet ordusunu dize getirir. Onları, kişiliği ve cesareti karşısında aciz bırakır. Kapalı kapılar ardında, kamuoyuna ve avukatlara gizli davada, Qazi Muhammed Kürt halkına hakaret eden hakimin suratına, oradaki sandalyeyi fırlatır.

Yalnızca İran gerici çevreleri değil, aynı zamanda yabancı kışkırtıcılar olarak Amerikan-İngiliz emperyalizmi de Qazi Muhammed'i politik eylemlerinden ve halkından uzaklaştırma ve onu kapitülasyona zorlama umudunu yitirmezler.

Ancak o kararın infazından on gün önce ABD temsilcileri tarafından kendisine getirilen önerileri de reddeder. Qazi Muhammed bu tarafın baskılarına da boyun eğmez, onların ne tehditleri ne de vaatleri kendisini etkiler.

Kendisi 13 Şubat 1946 tarihinde halkına ve vatanına verdiği sözde durur, Kürt halkının başı dik yoluna devam etmesi için kahramanca ölür.

23 Ocak 1947'de -kendisinin Kürdistan Cumhuriyeti başkanlı-

ğına seçildiği tarihten tam bir yıl ve bir gün sonra -Qazi Muhammed ve yoldaşlarına verilen idam cezası onaylanır. Ancak bu kararın icra edilmesi uzun süre ertelenir. Karar 30 Mart 1947'de, 66 gün sonra Mahabad'da uygulanır.

Qazi Muhammed'in infazının ertelenmesinde şu nedenler etkindir: Qazi Muhammed sevilen politik bir kişilik olduğundan, önlem almaksızın idam etmeye cesaret edilemez. Böylece idam yeri tümüyle çevrilir, Qazi Muhammed ve yoldaşları sabah saat 3'te Çarçıra Meydanı'nda idam edilmeden önce çevre evlerin çatılarına toplar konulur.

Kent halkı uyanmadan önce idamlar gerçekleştirilmiştir. Böylece Qazi Muhammed ve yoldaşlarının yalnızca mahkeme davası değil, aynı zamanda idamları da gizlice yapılır.

İdamların ertelenmesinin ikinci nedeni, mücadele ruhunun tam yok olmadığıdır. Özellikle Barzaniler'in direnişi azalmadan devam eder ve Şah ordusuna ağır darbeler vurur. Ayrıca Tahran gerici rejimi Qazi Muhammed ve yoldaşlarının idamlarının Kürt halkının sabrını taşıracağından ve İran Kürtleri'nin aşırı tepkilerine neden olacağından korkar.

Üç Qazi'nin idamlarının infazı ile ilgili Tahran iktidar güçleri arasında da görüş ayrılıkları bulunur. Bazı kurumlar Qazi Muhammed ve yoldaşlarının idam edilmemesi gerektiği görüşündedir. Ancak askeriye kararı mümkün olduğu kadar hızlı uygulama görüşündedir.

Bunlar Qazi Muhammed'in Cumhuriyet döneminde orduya karşı ifadeler kullandığını ve tüm mahkeme boyunca askeriyenin istemlerini ısrarla reddettiği gibi subaylara da yukarıdan baktığını öne sürerler. Şah ordusunun gözünde bu tavır bir küçük görme olduğundan Qazi Muhammed'in ölümünü ister.

Sonunda Amerikalılar da bir ibret göstermede ısrar ederler. Her kim ki ABD politikalarına karşı geliyor ve ayrıca Sovyetler Birliği ile dostane ilişkilerde bulunuyorsa onlara göre yok edilmelidir.

Şah Muhammed Rıza ise herhangi bir insandan daha çok faz-

la Qazi Muhammed'in idamını istiyordu. Kendisi son kararı veren, idam emrini imzalayan ve bunu tugay generali Humayuni'ye ilettiren kişidir. Humayuni o dönem İran ordusunun komutanı olarak Barzaniler'e karşı Urmiye'de harekatta bulunur.

29 Mart'ta idam emrini alır ve bunu telsiziyle Mahabad askeriyesine iletir. Böylece Qazi Muhammed, kardeşi Abdulkasimi Sadri Qazi ve kuzeni Muhammed Hüseyin Seyfi Qazi, 22 Ocak 1946 yılında Kürdistan Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ve Qazi Muhammed'in başkan seçildiği alan Çarçıra Meydanı'nda asılırlar.

Qazi Muhammed'in olağanüstü kişiliğinin Kürt tarihinde önemli bir yeri vardır. Bunun için yetişmekte olan kuşak onun üzerine ayrıntılı bilgi edinmeli ve yaşantısından dersler çıkarmalıdır.

Qazi Muhammed 1 Mayıs 1900 yılında Mahabad'da doğar, idam edildiği zaman 47 yaşındadır. Kapsamlı bir eğitim görmüş bir aydın olarak -bu durum o dönem Kürtler arasında enderdir- Türkçe, Farsça, İngilizce, Arapça, Fransızca ve Rusça'ya egemendir. Kendisi genel dünya durumu ve yeni ekonomik kazanımlar üzerine ayrıntılı bilgi sahibi, ayrıca din ve sosyal bilimler üzerine geniş bilgisi vardır. Olağanüstü bilgi birikimine karşın çoğu okuma yazma bilmeyen sıradan insanlarla beraber yaşar.

Qazi Muhammed halkının acıları ve elemleri, istemleri ve arzularını çok iyi bildiğinden dolayı da halk arasında çok sevilir. Tüm bu nitelikler Qazi Muhammed'in demokratik hareket içinde 1945-1946 yılları arasında önemli bir rol oynamasını sağlar. Halk ona karşı özel bir saygı duyar.*

Sözü her zaman adil ve müşfik olarak algılanır.

Kürt ulusunun tarihinde ilk kez bir kişi, halk tarafından o kadar sevilir ki, önder (Peşewa) olarak adlandırılır.

---

* Eylül 1941'de Saqız kenti Hama Reşit Şah tarafından talan edildikten sonra, Mamgur ve Mameş aşiretlerinin Mahabad'a da saldırmaları tehlikesi vardır. Qazi Muhammed Mahabadlılar'ı kenti savunmak üzere örgütler, bunun üzerine söz konusu aşiretler niyetlerinden cayarlar.
Bkz. Abdulkadir Dabaghi: Raporini KJK.

Qazi Muhammed'in ana amaçlarından birisi Kürt halk saflarını birleştirmektir. Kürt halkının önceki hareketlerinin bastırılmasının ana nedenlerinden birisinin iç anlaşmazlık ve ikilikler olduğu tarihi gerçeğinin bilincindedir.

Qazi Muhammed aşiret çatışmalarını ortadan kaldırmak için çok çaba gösterir. Bu o kadar kolay bir görev olmamasına karşın büyük başarılar elde eder.

Mahabad halkı arasında örnek bir dayanışma egemendir. Kürt hareketinin dağıtılmasından ve gerici İran ordusunun kente girişinden sonra her tarafta neşesizlik hakimdir. Hiç kimse Kürdistan Cumhuriyeti'ne karşı ifade vermek istemez.*

Qazi Muhammed'in ölümünden sonra, kendisine karşı eleştiriler söz konusu olur. Eleştiriler, Qazi Mıjhammed'in İran gericiliğinin saldırısı karşısında direniş ilan etmemesini kapsar. Bazıları Qazi Muhammed direniş kararı almış olsaydı olaylar çok farklı olurdu noktasından hareket eder.

Qazi Muhammed'in bu kadar kolay düşmana teslim olmaması gerektiği doğrudur; özellikle bu düşmanın nasıl hain ve zorba olduğunu bilirken. Kuşkusuz Qazi Muhammed'in kendi yaşantısını kurtarma diye bir sorunu olmaz, aksine onun Kürt halkına karşı derin sorumluluk duygusu ona bu adımı attırır. Kendisi uzun incelemelerden sonra direnişi, hedefe götüren bir yol olarak görmediği kanıtlanmıştır.

Kendisi özellikle savunmasız sivil halka karşı işgal ordusu tarafından girişilen bir katliamı önlemek ister. Bu kapitülasyonun bir hata olduğundan hareket edersek, bu hatanın ilk önce kendi yaşamına mal olduğunu unutmamalıyız. Qazi Muhammed'i ya-

---

* N. Passian, "Etlahat" gazetesinin gazeteci çalışanı olarak 28 Aralık 1946'da Tugay generali Humayuni'ye Mahabad'a eşlik eder. İzlenimleri şunlardır: "Gazetecinin özellikle Mahabad'daki ordunun tümüyle farklı durumu dikkatini çeker. Çünkü Tebriz, Urmiye, Marage, Hoi, Erdebil ve öteki bölgelerin tam da tersine, halk burada orduya alkış tutmaz ve gerek askerler gerekse de subaylar kendilerini güvensiz ve rahatsız hissetmektedir... Kürtler askerlere kuşkuyla bakarken bunlar da halka karşı şüpheyle bakmaktadır." Passian N.: Aus dem bulutigen Mahabad... S.180

kından tanıyan herkes, onun hangi nedenlerden hareketle bu hatayı işlediğini iyi bilir. Onun insan sevgisi o kadar derindir ki, başkalarının yaşantısını kurtarmak için kendi yaşantısını ortaya sürer.

Qazi Muhammed'in idamının infazından birkaç gün sonra peşmerge birliklerinin en yetenekli subaylarından dördü, Abdullah Rauşanfikr, Hamidi Madjuji, Muhammedi Namzi ve Muhammed Rauli Nagapain Mahabad'da asılır. Ali Bagi Şerzad peşmerge birliklerinin komutanı Bukan'da aynı kaderi paylaşır.

16 Mart 1947'de Cumhuriyet'in kuruluşunda etkin katılım gösteren Feyzullah Beg ve Gevrik Saqız bölgelerinin on bir aşiret reisi Saqız da asılır:

Ahmed Han Faruki (Salar), Abdullah Han Metin, Heme Han Danişvar, Ali Hani Fateh, Han Kaniniaz, Hamadbeyi Babahanbenag, Ahmed Hani Şafii (Şanga), Şeyh Emin Esadi Kasnazani, Aga Sadik Esadi Caziblagi, Ali Ağa Civanmerdi Tamuta ve Resul Ağa Mahmudi Mirande.

Askeri güç sahipleri, bazi aşiret reislerinin idamının öteki aşiret reisleri üzerinde yıldırıcı etki edeceği ve bunları hükümet politikalarına karşı uysallaştıracağı görüşündedir. Gerçekten de en iyilerini ölüme gönderirler, örneğin Feyzullah Bey ve Gevriki. Saqız bölgelerinin aşiret reisleri Kürdistan Cumhuriyeti'nin en sadık yanlıları arasındadır.

Tahran rejimi, bu şekilde Cumhuriyet'in en değerli yöneticilerini ortadan kaldırır. Mahabad'da mahkemeye çıkarılan 28 kişi 2 ile 15 yıl arasında ve müebbet hapis cezalarına çarptırılır.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin birçok eski sorumlusu Ordunun Mahabad'a girmesinden sonra Irak ve Suriye'ye kaçar.

İran ordusu Mahabad'da Kürt Cumhuriyeti'nin tüm izlerini yok etme çabasına girer. Kürtçe kitaplara el konulur ve ana meydanda yakılır. Cumhuriyet sırasında verilen belgeler gerek saldırı korkusuyla halk tarafından gerekse de şah ordusu tarafından yok edilir. Merkez hükümet Kürdistan Cumhuriyeti'nin izlerini silmek için elinden gelen hiçbir şeyi ardına koymaz.

8- BARZANİLER:

Azerbeycan Ulusal hükümeti devrildikten ve ordu Mahabad'a doğru ilerlemeye başladıktan sonra Barzani birlikleri Saqız ve Tikab cephesinden Bukan'a, sonra da Mahabad çevresine geri çekilir.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin askeri depolarında kalan silah ve cepeyi -3000 tüfek, 120 makineli tüfek, 2 top ve birkaç el bombası- Barzaniler beraberinde götürür. Geri çekiliş kısa sürede tasarlandığı biçimde olur.

Molla Mustafa Barzani 20 Aralık tarihinde Tugay generali Humayuni'yi ziyaret eder. Kendisi, İngiliz hükümetinin İran hürümeti aracılığıyla ülkelerine -Irak'a- bir engelle karşılaşmaksızın geri dönüşlerini garanti etmesini sağlamayı önerir. Humayuni'nin yetkisi olmadığından Molla Mustafa'ya Tahran'a gitmesini önerir.

21 Aralık günü Molla Mustafa, Mihac Ahmed, İzzet Abdülaziz ve Nuri Ahmed Taha hep beraber subay Caferi ile birlikte Tahran'a yola çıkar ve yaklaşık bir ay Tahran subay klubünde kalırlar. Uzun süren görüşmelerden sonra, İran Hükümeti Barzaniler'e Alvand Dağı'nın eteklerinde Hemedan'ın yakınlarında yerleşmeyi ve onları 6 ay boyunca beslemeyi önerir.

Molla Mustafa bu öneriyi görünüşe göre onaylar ve 29 Şubat'ta Mahabad'a geri döner. Burada Humayuni ona Tahran anlaşmasına uymasını söyler. Molla Mustafa, Şeyh Ahmed ile gö-

rüşmek ve onun düşüncesini öğrenmek için 24 saatlik bir süre ister. Bu görüşmeden sonra Molla Mustafa, Humayuni'ye Şeyh Ahmed'in Tahran kararını onaylamadığını bildirir.

Görünüşe göre Molla Mustafa'nın kendisi bu öneriyi onaylamak istemez, ancak Tahran'da öneriyi reddettiğini göstermeyip kendisine saklar. Bunu büyük bir olasılıkla merkezi hükümetin tehlikeli yakınlığından uzaklaşmak için yapar. Ancak geri döndükten sonra, kendini güvencede hissettiğinde merkezi hükümete olumsuz tavrını bildirir.

Böylece Barzaniler'e merkezi hükümete karşı direnmenin dışında bir seçenek kalmaz.

11 Mart ile 13 Nisan 1947 yılında Barzaniler'le İran ordusu arasında yoğun askeri çatışmalar olur. Örneğin Herki aşiret reisi Raşit Bey ve Nuri Bey gibi Barzaniler'e katılan bazı aşiret reisleri, Şah birliklerine yalnızca teslim olmakla kalmaz aynı zamanda ihanet edip daha sonra Barzaniler'e karşı savaşırlar.

Barzaniler'le girişilen büyük çatışmalar sırasında, 16 Mart 1947 Nalos'da bir subay ve 12 asker öldürülür, 5 subay ve 68 asker esir alınır. İran ordusunun bu yenilgisi kısa sürede yayılır. Ordunun Barzaniler'le başedemediği görülür.

25 Mart 1947'de Humayuni ve Irak Generali Ali Hicazi arasında Hacı Omaran bölgesinde bir görüşme olur. Hicazi, Humayuni'ye Irak ordusunun İran ordusunu Barzaniler'e karşı savaşta desteklemeye hazır olduğunu bildirir. Türk ordusu da Şah ordusuna yardıma hazır olduklarını bildirir. Bu rejimlerin Kürtler'e karşı ortak hareket etmeleri tarihte yeni bir olay değildir. Ancak Humayuni ortak harekatı reddeder. Barzaniler'le yalnız başedemeyip yabancı bir ordudan destek istemenin küçültücü olduğunu düşünür.

Barzaniler'in cesurca direndikleri ve İran ordusuna vurucu bir gücü temsil ettiklerini kavrattıkları birkaç çatışma daha olur. İran ordu birlikleri Barzaniler'i kolayca dize getiremeyeceklerini görürler. Hatta Genel kurmay başkanı, yeni İran ordusunun (Rı-

za Şah'ın iktidara gelmesinden sonra kurulan) oluşumundan bu yana bu kadar çetin bir düşmanla karşılaşmadığını açıklamak zorunda kalır.

Şah, sonunda Barzaniler'in tümüyle imhasını hedefleyen -kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere- emri verir. 19 Mart 1947'de verilen söz konusu emir şöyledir: "Barzani aşiretinin tüm yerleri ve gidiş yolları, ayrıca onların topçu üsleri bombalanacak, savaş 4 Nisan 1947 tarihine dek son bulmalıdır. Ordunun prestijinin fazla zedelenmemesi ve Barzaniler'in kaçmamaları için her önlem alınacaktır."* Ancak Barzaniler 13 Nisan 1947'de Gadar ırmağını geçip Irak'a geri döndüklerinde durum değişir. Böylece Şah'ın emri yerine getirilemediğinden, gerek Şah Muhammed Rıza'nın kişisel, gerekse de kraliyet ordusunun prestiji kurtarılamaz.

Barzaniler İran'ı yanlarında kadın ve çocuklarla terk ederler. Şeyh Ahmed Barzani ailesi ve aşiretiyle birlikte Irak hükümetine teslim olur ve sonra affa uğrar. Molla Mustafa Irak rejimine kuşkuyla yaklaşır ve bunun için Barzaniler'le geri dönen eski Irak ordu subaylarına teslim olmamalarını önerir. Ancak bunlar affedileceklerini düşünürler. Bunlar da uzun süre dağlarda yaşamak ve sonları belli olmayan Barzaniler'le savaşa devam etmeye hazır değildir. Bu nedenlerden dolayı söz konusu subaylar Irak Nuri Said rejimine teslim olurlar.

Bunun ardından, Barzaniler'le İran'a giden ve orada Kürdistan Cumhuriyeti için çalışmalarda bulunan Irak ordu mensubu dört Kürt subayı (Mustafa Hoşnav, Abdulkerim Hayrullah, Muhammed Mahmud ve İzzed Abdulaziz) idama mahkum edilir ve 19 Haziran 1947'de karar infaz edilir.

Bu dört kişinin idamı Kürt halkını dehşete düşürür. Birçok Kürt, Irak hükümet görevlisi subayların yaşamını kurtarmak için aracı olmaya çalışırlar. Ancak tüm çabalar sonuçsuz kalır.

---

* Passian N.: Aus dem blutigen Mahabad ..., S.103

Bu dört subay Kürdistan'ın iki bölgesinde savaştıklarından, ölümlerinden sonra kahraman olarak saygı görürler. Bu asılan subaylar, davranışları ile bu saygıyı gerçekten hak ederler. Veda mektuplarında Kürt halkına, onların gittikleri yoldan devam etmelerini söylerler, yani Kürt halkının kurtuluşu için verilen mücadeleye devam etmelerini.

Bu olaylar, Molla Mustafa Barzani'nin yaptığı değerlendirmeyi onaylar. O hiçbir koşul altında Irak rejiminin vaadlerine inanmamıştır.

Molla Mustafa Barzani 27 Mayıs 1947'de aşiretinden 500 gönüllüyle birlikte Türkiye sınırını geçer ve buradan da İran'a gider. Bunun üzerine İran ordusu Barzaniler'e karşı 10.000 kişilik bir ordu birliği gönderir. Barzaniler inanılmaz zorluklar altında 300 km'yi arkalarında bıraktıktan sonra 16 Haziran'da Aras ırmağı üzerinden SSCB'ne sığınarlar.

Barzaniler'in Şah ordusuna karşı verdiği mücadele, İran ordusuna karşı yalnızca direniş değil zaferin de mümkün olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Barzaniler kuşkusuz, o dönem uzun süreli mücadele deneyimine sahiptir. Öte yandan bunların az sayısı ve İran Kürdistanı'nı coğrafik olarak tanımamaları da gözönünde bulundurulması gereken etkenlerdendir.

Barzaniler'in ısrarlı mücadelesi Kürdistan Cumhuriyeti'nin kapitülasyonunu bir ölçüde dengeler ve Kürt halkının yaralanan öz güvenini yeniden onarır. Aynı zamanda Kürdistan Cumhuriyeti'nin ve İran demokratik hareketinin dağıtılmasının politik duruma yönelik etkisi büyük ölçüde azalır.

Barzaniler'in mücadelesi, Şah ordusunun ve merkezi hükümetin yenilmez bir güç olmadığı ve bu ordunun Kürt halkının ilerici hareketi ile girdiği mücadelede yenilebileceği düşüncesini güçlendirir.

Kısaca, Kürt halkının merkezi hükümete karşı mücadeleye girebilme gücüne her zaman sahip olduğu ve buna karşı savaşı omuzlayabileceği açığa çıkar.

9- CUMHURİYETİN DAĞILMASININ NEDENLERİ:

Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ne geniş çaplı bir hazırlık sürecinin, ne de önceden tasarlanan bir programın sonunda gerçekleşmediği gözönünde bulundurulmalıdır; başka bir söyleyişle, Cumhuriyet, uzun süreli bir mücadele ve olayların doğal akışı sonucu kurulmamıştır.

Uluslararası durum ve İran'daki politik durum, aynı şekilde Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin kuruluşu olaylar üstüste geldiği bir politik hava yaratmıştır.

Bu durum Demokratik Parti'nin, bu tür bir adım için yeterli ön koşulların oluşmasından önce Cumhuriyeti ilan etmesine neden olmuştur. Özetle, Kürdistan Cumhuriyeti 1946 yılında olağanüstü iç politik ve uluslararası durum sonucu oluşmuştur.

Kuşkusuz Sovyetler Birliği tarafından gelen teşvikler de etkisini göstermiştir. SSCB'nin vaadleri, Demokratik Parti yönetiminin mümkün olduğu kadar çabuk Cumhuriyeti ilan etmesine yol açmıştır. Ancak nesnel önkoşullardan hareketle, ne sosyo-ekonomik yapı ne de kültürel ilişkiler yeterli derecede olgun değildir.

Nicel önkoşullar da -politik güç, işleyen bir hükümet idaresi oluşturma durumunda değildir- ancak bir bölümüyle mevcuttur.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce bitirilmesi gereken bir dizi çalışma, Cumhuriyet kuruluşundan sonrasına ertelenmiştir. Anlaşıldığı gibi, zaman tüm bu adımları gerçekleştirmede yeterli olma-

mıştır. 11 ay, Kürt Cumhuriyeti için maddi ve manevi bir zemin hazırlamada çok kısa bir süredir.

Kürdlstan Cumhuriyeti'nin çok anl kurulduğu söylenebllir. Bu ani oluşum, cumhuriyetln kısa yaşantısında karşılaştığı birçok sorunun kaynağı olmuştur. Cumhuriyet, oluşumunda yenilgisinin tohumlarını taşımıştır.

Önceden belirtildiği gibi, Kürdistan Cumhuriyeti'nin başarısızlığının ana nedenlerinden birisi, ülkemizln kültürel ve sosyo-ekonomik geri kalmışlığı, özellikle egemen feodal toplumsal ilişkiler ve halkın % 90'ının okuma yazma bilmediği kırsal alandaki aşiret yapılarıdır.

Bu başka bir bakış açısını beraberinde getirmektedir. Kürt özgürlük hareketlerinin tarihi incelendiğinde, Cumhuriyet döneminde de görülen, kendl aralarında sürekli anlaşmazlıklarla karşılaşılır. Birliğin bu eksikliği Kürt toplumunun geri gelişim düzeyinden kaynaklanmaktadır.

Kürt toplumu son asırda İran toplumuna oranla, blr tarihsel gelişim adımı geride kalmıştır. Bu olgu Kürt hareketlerinin sürekll başarısızlığa uğratılmasında sorumlu olmuş ve kökleri özel tarihsel nedenlere dayanmaktadır. Kürt halkı asırlardan beri kendi devletine sahip olmaz ve dış dünyadan kopuk yaşamaktadır. Merkezi hükümetin baskısından kurtulmak ve varlığını sürdürebilmek için, Kürtler giderek dağlara çekilir ve böylece coğrafi yaşam alanlarını daraltılar. Doğal ekonominin statik sistemi Kürt toplumuna asırlar boyu egemendir.

Öteki nedenler toplumsal üst yapı, öncelikle o dönem iktidar politikasıyla ilgilidir. Merkezi hükümetlerin politikası Kürdistan'ı sömürmek ve gelişmesini baskı altında tutmak olmuştur. Bu açıklamaların amacı Kürdistan Cumhuriyeti'nin geri kalmış bir toplumda -düşmanlarınkinden daha geri kalmış- kurulmuş olduğunu gözler önüne sermektir.

Demokratik Parti'nin yönetiminde bulunanlar, genelde ne politik ve örgütsel ne de idari ve hükümet işlerinde deneyim sahibi değildir. Bunlar, aynı zamanda, merkezi bir iktidarı kurmuş olan

ve çağdaş bir egemenlik sistemi geliştirmeye çalışan, Şah Rıza' nın rejimiyle karşı karşıyadır.

Buna ek olarak, İran rejimi düzenli bir ordu zemini yaratmış ve kültürel, teknik ve politik açıdan Kürdistan'dan bir, ya da birkaç adım ileridedir. Bunun için Cumhuriyetin başarısızlık nedenlerinden en önemlisi Kürt toplumunun yüreğinde, yani geri kalmışlığında aranmalıdır.

Bu nedenlerden dolayı Kürt hareketinin 1945-46 yılları arasında göstereceği bir zafer nerdeyse olanaklar çerçevesinde değildir. Cumhuriyetin çöküşünün nedenlerinden birisi -hatta ana nedeni- Cumhuriyet döneminde açığa çıkan, hareketin ve KDP'nin iç güçsüzlüğüdür.

Parti'nin devrimci bir önderliği temsil edip etmediği, kendisinin geçmişine ve özellikle hatalarına karşı aldığı tavırdan görülebilinir. Devrimci bir parti geçmişinin hatalı kararlarıyla hesaplaştığında, saygınlığını yitireceğinden ya da karşıtların kendisine güleceğinden kaçınmamalıdır.

Tam da tersi, hataların itiraf edilmesi ve doğrulanması partiye karşı duyulan saygının halk kitleleri arasında artmasına katkıda bulunur; böyle bir tavırla, partinin sorumluluk bilinci ve ciddiyeti de kanıtlanmış olur. Bunun için Cumhuriyet sırasında zayıf noktaları ve yanlış kararları dile getirmek ve bunların ayrıntısına girmek kaçınılmazdır.

Burada, Kürdistan Cumhuriyeti dönemindeki parti yönetimine yönelik yapılan eleştirilerin, ne Cumhuriyetin tarihsel değerini ne de o dönemki parti yönetiminin saygılığını azaltmayacağını belirtmek yerinde olur.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonra, partimiz içinde SSCB'nin hatalı İran politikasının Cumhuriyetin çöküşünün ana sorumlusu olduğu görüşü yaygınlaşır. Bu tür bir anlayış, Sovyetler Birliği'nin Kürt halkını bir Cumhuriyet kurmaya teşvik ettiğini, sonra da onu ortada bıraktığı ve böylece de gerici İran rejiminin eline teslim ettiği etkisini oluşturmaktadır. Bu tür bir yorumun ileri bir anlamı açıktır: hayalperestlikle ısrar etmek ve olay-

ların derinine inmemektir. Ne de olsa başkalarını suçlamak ve öz eleştiri vermemek her zaman daha rahattır.

Buna ek olarak, bu tür bir açıklamayla Kürt Cumhuriyeti'nin nerdeyse yabancı bir gücün yalnızca bir kuklası olduğu itiraf edilmektedir. Bu, sonuçta düşmanın, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze dek gerçek olayları çarpıtmak için yaydığı tahrifli aktarmaya uymaktadır.

Hareketin 1945-46 yıllarında ana itici gücü Kürt halkı olup, Cumhuriyet'in ana kuruluş nedeni, Kürt halkının meşru haklarına ulaşmak ve kendi kaderini kendisinin belirleme çabasıdır. Bunun sonucunda da Cumhuriyet'in yenilgisinin ana nedeni Kürt toplumu içinde ve hareketin, partinin ve özellikle KDP'nin kendi zayıf noktalarında aranmalıdır.

Parti ve Cumhuriyet'in tüm eylemlerinde ve yaşam alanlarında belli eksiklikler gözlenmektedir; örneğin, bugün, o dönem -"Kürdistan" ya da öteki yayınlarda yayınlanan- yapılan politik analizlerin yeterince derin olmadığını görüyoruz. Halk kitlelerine yol göstermesi gereken bazı politik yorumların düzeyi çok düşük olmuştur.

Kürt hareketinin hızlı gelişimi ve Cumhuriyet'in aceleyle kuruluşundan dolayı parti ve Cumhuriyet'in yönetim kadrolarında uygun olmayan atamalar olmuştur. Yöneticilerin büyük bir kesimi, ilk kez politik ve örgütsel çalışma ile karşılaşmış ve bu alanda deneyimleri olmamıştır.

KJK'nın üç yıllık çalışmasını bir kenara bırakırsak, politik örgütler ve parti çalışması İran Kürdistanı'nda yeni bir olgudur. Bunun sonucunda yönetici kadrolar, politik, parti ve hükümet idaresi konusunda, üstlendikleri sorumlulukların gerekliliklerini yerine getirecek deneyim ve bilgi birikimine sahip olmayan insanlara verilmiştir.

Organizasyon ve toplumsal düzen sisteminin yaratılması sorunsalı 3. dünya ülkelerinin ilerlemesinde önemli bir engeli oluşturmaktadır. Kürt halkı genelde -belirtildiği gibi- düzen ve organizasyona karşı sürekli olumsuz tavır göstermiştir. Çünkü bu kav-

ramlar o dönem merkezi hükümetin egemenlik simgesi olup, Kürt halkını baskı altına almak için bir araç olarak kullanılmıştır. Ayrıca parti yöneticileri Cumhuriyet döneminde örgütsel ilkelerin halk arasında yaygınlaştırmak için yeterince bilincinde değildir.

Kürt ulusunun tarihinde ilk kez Kürt halk kitlelerini etrafında toplayan ilerici bir parti kurulmuş olsa bile, KDP ve özellikle onun yönetiminin bir başka önemli zayıf noktası, parti içinde politik ve ideolojik birliği sağlayamamış olmasıdır. Parti programı çok kısa tutulup, ancak bazı genel hedefleri içermektedir.

Kısaca, hareket daha başlama noktasındadır ve partiye alınmak, sorumlu görevler üstlenmek için ulusal bilince sahip olmak ve Kürt halkının haklarını savunmak yeterlidir. Gerek Demokratik Parti'ye gerekse de Kürdistan Cumhuriyeti'ne, gerekli ideolojik ve politik birliği sağlamak için yeterli zaman bırakılmaz.

Yetenekli ve deneyimli kadro olmaksızın hiçbir parti -özellikle iktidar partisi- çeşitli idari sorunların üstesinden gelme durumunda değildir. Demokratik Parti 1946 yılında çağdaş bir hükümetin zeminini oluşturma göreviyle karşı karşıyadır. Peşmerge ordu birliklerinin organizesinden okullarda Kürtçe eğitim verilmesine dek, mevcut olmayan kadroya gereksinim vardır. kuşkusuz, kadrolar, hükümet yöneticileri deneyimlerini pratikten edinirler. Gerek Parti gerekse de Cumhuriyet tam da bu olanağı bulamaz.

Kadroların, her parti ve hükümetin belkemiğini oluşturduğundan yola çıkarsak, Kürdistan Cumhuriyeti'nin çöküşündeki bir başka ana nedenin yetenekli ve deneyimli kadro eksikliğinin olduğunu görürüz.*

Hareket içindeki safları güçlendirmek için, Kürt toplumundaki hareketle bağlantılı olarak var olan her türlü bölünmenin, çatışmaların ve hatta karşıtlığın giderilmesi gerekiyordu. Bu türden

---

* 24 Ekim 1945 yılında Mako'dan Bukan'a kadar tüm parti organizasyon temsilcilerinin genel toplantısı yapılır.
Bu toplantının içeriği daha çok propagandist olmasına karşın 1945 yılının bazı yayınlarında kongre olarak adlandırılır ki, bu da partinin o dönemki örgütsel yetersizliğini belgelemektedir.

bir çatışma noktası, köylerdeki aşiret reislerinin iktidar pozisyonunda bulunuyordu. Girişte belirtildiği gibi, köy halkı Kürdistan halkının büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Köy halkı aşiret reislerinin etkisi altında bulunduğundan bunlardan Kürt Cumhuriyeti'ne doğrudan bir destek beklenilemezdi. Cumhuriyet, halk kitleleri ile doğrudan ilişkiye geçeceği -aşiret reisleri olmaksızın- ve desteğini kazanacağı bir durum yaratmalıydı.

Cumhuriyetin bu tür bir olanağa sahip olmadığı ve yönetici parti kadrosunun bu tür bir eğilimi taşımadığı, ayrıca bunların yarısının mevcut statüyü koruma yanlısı olan ağa ve aşiretlerden oluştuğu olgusundan yola çıkıldığında, Cumhuriyet önderlerinin tüm iyi niyetlerine rağmen bir toprak reformu başlatma ve böylece de köylüleri kazanma durumunda olmadığı görülür.

Bu sorunun ihmal edilmesi, kırsal halk kitlelerinin topraksız olarak aşiret reislerinin etkisi altında kalmaya devam etmesine yol açmıştır. Kırsal bölge halkı, partiyi desteklememe durumunda ulusal sorunun dışında, kendi sosyal ve maddi istemlerinin de yerine getirilip getirilmeyeceği konusunda bilgi sahibi değildir.

Zamanın kıt olması, Cumhuriyetin yerleşmemesinde bir başka nedendir. Cumhuriyet 11 ay süresince radikal reformlar başlatmış, hatta bunların bazılarını da tamamlamıştır. Genç Cumhuriyet için yine de bu sürede, sağlam bir zemin oluşturma, idari organları geliştirme, üstesinden gelinmesi gereken görevleri yetkin sorumluların eline bırakmak için parti ve hükümet kadrosunu eğitme olanaksızdır.

Bu bağlamda bir dizi başka neden daha, Kürdistan Cumhuriyeti trajedisine yol açmıştır.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin tüm eylemlerinde, düzensizlik ve disiplinsizlik aşırı yetersizlik olarak göze çarpmaktadır. Bunun bir örneğini parti ve hükümet işlevleri arasında sınır çizilmemiş olmasında görürüz. Demokratik Parti'nin Kürt Cumhuriyeti'ni yönetmesine rağmen, tek tek yöneticilerin çalışma ve sorumluluk alanları somut değildir. Parti merkez komitesi birçok kez hükümet sorunlarını üstlenir ve hükümet üyeleri parti çalışması ya-

par. Bunun dışında ne parti ne de hükümet işlevine sahip olmayan ancak sık sık bunların çalışma alanlarına karışan insanlar bulunur.

Örneğin bugün, o dönem kimin merkez komite üyesi, kimin bakan ya da hükümet yöneticisi olduğunu belirlemek oldukça zordur. Demokratik Parti'nin 40 yıllık deneyimlerinden, disiplinsizlik ve düzensizliğin ortadan kaldırılmasının birkaç ay ya da yıllık iş olmadığı görülmektedir. Bu görevin üstesinden gelmek Kürdistan Cumhuriyeti'nin sahip olmadığı uzun bir süreyi gerekli kılmaktadır.

Önceki bölümlerde, İran Kürdistanı'nın ancak bir bölümünün, alanın yaklaşık 1 milyon nüfusla üçte birinin kurtarıldığını ve Kürdistan Cumhuriyeti denetimi altında olduğu aktarılmıştır.

Qazi Muhammed ve partinin bazı yöneticileri, Sina ve Kirmanşah bölgelerinin de kurtarılmasına çaba gösterir, hatta Sina için ayrıntılı bir tasarı bile yapılır. Cumhuriyetin tüm Kürdistanı -ya da en azından bölgenin çoğunu- denetim altına alma çabası bir yandan hareket içindeki ayrım ve zayıflık, öte yandan da müttefiklerin politikasıyla engellenilmiştir.

Böylece İran Kürdistanı'nın daha yüksek nüfus yoğunluğu olan, verimli bir parçası Cumhuriyet'in etki alanının dışında kalmış ve bu durum ekonomik zemin ve insan potansiyeli açısından Cumhuriyetin zayıflaması anlamına gelmiştir. Hatta, Kürdistan'ın güney bölgesinin Cumhuriyete dahil edilme, düşmana karşı mücadele etme ve halk iktidarını savunma yerine, Cumhuriyete karşı girişilen saldırıların operasyon alanı haline getirildiğini görmekteyiz. Düşman bu bölgeyi, Kürdistan Cumhuriyetini sabote etme ve bunun sonucunda çökertmede kullanır.

İran Kürdistanı'nın yalnızca üçte birinin kurtarıldığı ve sonraki aylarda öteki bölgelerin kurtarılması için çaba gösterilmediği durumu, bir başka önemli gerçeği gözler önüne sermektedir: Devrimci bir hareket savunmaya geçerse kendi mezarını kendisi kazar. Devrimci bir hareket her türlü durgunluğun önlendiği bir durum yaratmak ve saldırmak durumundadır.

Tüm ulusların kurtuluş hareketlerinin tarihsel incelemesi -Kürt ulusunun da-, hareket savunma pozisyonuna geçer geçmez kendi kendini giderek yok ettiği ya da dağıtıldığını göstermektedir. Kürdistan Cumhuriyeti'nin savunma tavrı Güney İran Kürdistanı'nı kurtarmaya çalışmamak ve cephe boyunca ilerlememekte kendisini göstermiştir. Bu politika Aralık 1946 trajedik sonucunu doğurmuştur.

Hükümetin Serdeşt ve Bane kentlerini bırakma ve Kürdistan Cumhuriyeti'ne verme vaadinin ilk andan beri yanıltma manevrasına hizmet etmiş olduğu açıktır. Bu iki kentin kışlaları Aralık 1946'daki işgale ayrılmıştır.

Genel bir bakışla, Kürdistan Cumhuriyeti'nin çöküşü için tüm ele alınan noktalar sorumludur. Ancak dışarıdan gelen etkenler de gözden kaçmamalıdır.

Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin devrilmesi, kapitülasyon ve Azeri Fırka yöneticilerinin SSCB'ne utandırıcı kaçışı, ortada bırakılan ve gericilerin eline düşüp öldürülen 15.000 üye ve sıradan kadrolar tüm bu kötü haberler Kürdistan üzerinde cesaret kırıcı bir etki yapmıştır.

Destek vermesi beklenilen Kürdistan'ın en iyi federal yoldaşı, düşmana tek bir darbe vurmaksızın teslim olmuştur. Kuşkusuz bu etken Kürdistan Cumhuriyeti'nin yanlıları üzerinde moral bozucu bir etki bırakmış ve karamsar bir tavrın takınılmasında etkili olmuştur.

Parti ve Cumhuriyet yöneticileri için giderek artan karamsarlığa karşı mücadele vermek ve bazılarının merkezi hükümet birliklerine teslim olmak için beklediği, halk kitlelerinin mücadele ruhunu -özellikle kentli orta ve üst sınıf ve tabakalarının- yükseltmek zor olmuştur. Böylece Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nin devrilmesi Kürdistan'ın çökmesi ve kapitülasyonu için ana nedenlerden birisi olmuştur.

KDP ve Azerbeycan Demokratik Fırka'nın kuruluşundan sonra öteki ilerici partilerle oluşturulan "Özgürlük yanlısı partiler cephesi" de Kürdistan ve Azerbeycan'a karşı saldırıyı önlemek için

adım atmaz. Aksine, demokratik güçler, sonradan kendi güçlerini ileri sürmek için hükümet ordusunun Kürdistan ve Azerbeycan'da dağıtılmasını bekler. Kısaca, herkes ötekinden umut bekler.

O dönem demokratik güçler ne ortak bir platform ne de politik bir birliğe sahiptir, aynı şekilde ortak politik eylemler de yoktur. Bu olgudan dolayı gerici rejim Azerbeycan ve Kürdistan'ı işgal ettikten sonra bir İran bölgesinden öteki bölgeye kurnazca darbe vurmayı başarır.

Görünüşe göre merkezi hükümet ilk önce nereden başlayacağını bilmez. Rejim büyük bir olasılıkla ilk önce Kürdistan ve Azerbeycan dışındaki demokratik güçleri çökertmeyi tasarlamıştı. Ancak demokratik güçlerin, Tudeh Partisi ve sendikaların direnişleri güçlendikten sonra -muhalif eylemlerin doruk noktasını 14 Haziran 1946 yılında güney İran'da 100.000 işçi ve memurun katıldığı bir grev oluşturur- Kıvam, Azerbeycan ve Kürdistan demokratik bir güç olarak var oldukları sürece, İran'ın öteki bölgelerindeki demokratik gücün de çok zor çökertilebileceği sonucuna varır.*

Bunun için taktiğini değiştirir ve İran'ın öteki bölgerindeki demokratik güçlerin giderek zayıflatılması doğrultusunda çalışır.

Ancak belirleyici darbe Kürdistan ve Azerbeycan için düşünülüyordu. Kıvam, İran'ın öteki bölgelerindeki demokratik güçleri, Azerbeycan ve Kürdistan'a bir saldırı durumunda tehlikeli eylemler yapamayacak kadar güçsüzleştirdikten sonra, bu iki halk iktidarlarına karşı saldırısını başlatır.

Bu şekilde Azerbeycan Ulusal Hükümeti ve Kürdistan Cum-

---

* 14 Temmuz grevi İran işçi sınıfının en geniş çaplı eylemlerinden birini oluşturur. İşçiler ve ordu-polis arasındaki çatışmalarda 48 kişi ölür ve 170 kişi yaralanır. Grevcilerin istemleri şunlardır: Baskıların kaldırılması, İngiliz petrol şirketinin bir unsuru olan eyalet valisinin geri alınması, İngiliz petrol şirketinin İran'ın iç sorunlarına karışmaması, Kuzey İran'da ayaklanan aşiretlerin silahsızlandırılması, işçilerin cuma ücretlerinin ödenmesi.
Grev Kıvam'ın sahte vaadleri ve Tudeh Partisi'nin aracılığıyla sona erdirilir.(Y)

hurlyetl'nl dağıtmak kolay olur. Bundan sonra Tudeh Partisi'ne ve ötekl örgütlere ağır darbeler vurur.

Kıvam taktiği sayesinde çok geniş bir demokratik hareketi çok az bir çabayla felce uğratmayı hatta bazı bölgelerde birkaç yıllığına yok etmeyi başarır. Kıvam hükümetinin Azerbeycan ve Kürdistan sorununun üstesinden çok kurnazca geldiği tarihsel gerçeğine, dikkat çekilir.

Uzun bir süre uzlaşmaya hazır olduğu ve Tahran'da Şah Muhammed Rıza'nın gerici politikalarını onaylamayan -kendisini bunların başına koyar- ve demokratik bir İran isteyen bazı insanlar olduğu görünümünü yaratır. Kuşkusuz bu çok şey vaad eden tavrını, zaman kazanmak, Kızıl Ordu'nun İran'dan çıkmasını beklemek ve yeterli hazırlık döneminden sonra uygun bir zamanda saldırmak için sergiliyordu. Kıvam'ın Azerbeycan ve Kürdistan'daki demokratik hareketi yendikten sonra, Şah Muhammed Rıza'dan "saygıdeğer" şeref ünvanını alması bir tesadüf değildir.*

KDP yönetiminin merkezi hükümetln sözlerine, bunun çifte karakteri için yeterli kanıt bulunmasına rağmen, inanmaları şaşırtıcıdır. Kıvam'ın politikalarına ilişkin bu yersiz iyimserliğin oluşmasında Tudeh Partisi'nin yönetimi önemli bir rol oynar.**

Kıvam, İran'ı temelden değiştirmeye çalıştığını öne sürerek, çok kolayca Azerbeycan ve Kürdistan yönetimini kandırmayı başarır. Ne yazık ki, KDP yönetimi Kıvam'ın manevraları tarafından yanıltılır ve son ana dek İran ordusunun Bane ve Serdeşt'

---

* Gerici iktidar aygıtının tüm güçleri, demokratik güçlerin dağıtılması gerektiği görüşünde birleşmiştir. Bazı düşünce ayrılıkları bu hedefe hangi taktik ve hangi araçlarla en iyi şekilde ulaşılacağı üzerinedir. İran halklarının demokratik hareketi yendikten sonra Kıvam ve Şah arasında görüş ayrılıkları başgösterir.(Y)

** Tudeh Partisi merkezi yayın organı "Rahbar" da 1 Eylül 1946 yılında şunları yazar: "Düşüncemize göre Bay Kıvam El' Saltahen ve öteki hükümet üyeleri arasında temel ayrımlar bulunmaktadır. Çünkü o sömürge politikasını desteklemedi, aksine bu uğursuz politikaya karşı mücadele verdi."

ten gönüllü çıkmasını bekler. Hatta hükümet ordusunun Mahabad'a girişinden sonra bile, KDP önderleri kendilerini emniyete almak için önlem almazlar.

Gerçekten de Şah ordusunun, Humayuni'nin vaadine göre, kendilerine dokunmayacağına güvenirler.

Kürdistan Cumhuriyeti'nin başarısızlığıyla bağlantılı olarak KDP'nin etki alanı dışında kalan yabancı, uluslararası etkenleri açıklamak yerinde olacaktır.

İran hükümet aygıtında uzun süreden beri önemli etki alanı kazanan İngiliz emperyalizmi ve II. Dünya Savaşı'ndan daha güçlü çıkan yükselmekte olan ABD emperyalizmi gerici merkezi hükümete her türlü desteği sunarlar.

Her iki emperyalist güç de, İran'da olduğu gibi, tüm dünyadaki özgürlük hareketlerinin güçlenmesine karşıdır. Böylece Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, kendilerinin orta doğu çıkarlarında bir tehlike olarak görüyorlardı.

Ayrıca İngiliz petrol şirketi -Irak petrol şirketi (IPC) ve Kerkük bölgesindeki petrol çıkarımını da elinde tutan- ve IPC'de hisseleri olan ABD petrol şirketleri, İran'da kurulan bir Kürt Cumhuriyeti'nin, Irak Kürtleri'ni de benzer bir adım atmaya yüreklendireceği ve böylece de kendilerinin ekonomik ve politik çıkarlarını yalnızca Irak Kürdistanı'nda değil, aynı zamanda tüm Irak'ta tehlikeye sokacağı kaygısını taşırlar. Aynı şey kuşkusuz Kürt ulusunun yarısından çoğunun yaşadığı, Türkiye için de geçerlidir.

Buna karşın Sovyetler Birliği'nin Kürdistan Cumhuriyeti'ne verdiği destek düşünüldüğü kadar olmadı. Bunun birçok nedeni vardır: Birincisi SSCB'nin Stalin dönemindeki politikası, genelde ve dünya çapında yanlış tahmin ve analizleri içermektedir. Bu türe yanlış bir politika, Stalin'in güvendiği bir kişi ve Sovyet-Azerbeycan'ın yetkilisi olan Bakırof tarafından yürütülür.

Bakırof'un İran'daki politik durum ve güçler dengesi üzerine olan analizi yanlıştır. Ayrıca, İran'daki Sovyet politikası belli bir anlaşmazlık göstermektedir. Dışişleri bakanı Molotof, Sovyetler Birliği'nin büyük güç çıkarlarına öncülük tanımaktadır. Bu anlam-

da, onun için Kuzey İran'da petrol çıkarımına katılmak, Azerbeycan Ulusal hükümetinin ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin savunulmasından daha önemlidir. Azeri olan Bakırof ise, İran'da kendi ulusal hedeflerini Sovyet politikası çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Azerbeycan Ulusal Hükümeti'nden hiçkimse Azerbeycan'ın İran'dan ayrılmasına ilişkin bir şeyden bahsetmemesine karşın, Bakırof Bakü'de, hedefinin İran ve Sovyet Azerbeycanı'nı birleştirmek olduğunu gizlemez. Ulusal Hükümüt'te etki sahibi olan bazı Azeri göçmenleri, İran Azerbeycanı'nın olası ayrılışını ara sıra dile getirirler.

Sonuçta SSCB'nin politik geri çekilişi -bunda ister petrol çıkarma sözleşmesi, isterse de Bakırof'un yayılma politikası belirleyici olsun -İran'daki durumun o dönem yanlış analizinin bir sonucudur.*

Sovyetler Birliği tarafından yapılan bu yanlış analizin oluşumunda, Kıvam önemli bir rol oynar. Kendisi Moskova gezisi sırasında SSCB'ni Azerbeycan sorununa karışmamaya ve bunu İran'ın bir iç sorunu olarak görmeye ikna eder. İlginç olan, Kıvam'ın İngiltere ve ABD'den, bu iki gücün son derece bariz bir şekilde İran'ın içişlerine müdahale etmelerine karşın, İran'ın iç işlerine karışmama isteminde bulunmamasıdır. Örneğin, ABD elçisi George Allen, Razam Ara ile birlikte, Barzaniler'e karşı savaşı örgütlemeye katılmak için Kürdistan'a gider. Ayrıca ABD elçisi birçok aşiret relsi ile sıkı ilişkiler kurar.**

O dönem Sovyetler Birliği korkunç bir savaşın, 20 milyon ölü, yüzlerce kentin ve önemli sanayi merkezlerinin yerle bir edilmesi gibi sonuçlarıyla uğraşıyordu. Buna karşın ABD savaş so-

---

* Stalin'in 1953 yılındaki ölümünden sonra, Bakırof ile o dönemde Sovyet içişleri bakanı Beria mahkemede yargılanır ve idam edilirler. Dava sırasında Bakırof'un 20.000 insanın ölümünden sorumlu olduğu ortaya çıkar.(Y)

** Kürdistan Cumhuriyeti'nin yenilgisinden sonra. Ömer Hani Şikak'ın Tahran'daki ABD elçisiyle doğrudan ilişkisi olduğu ortaya çıkar.(Y)

nunda yalnızca daha güçlü bir hareket noktasında değil, aynı zamanda atom bombasıyla donatılmış durumdadır. Bu durum karşısında SSCB İran'da ABD ile askeri bir çatışmanın altından kalkacak durumda değildir. Bu, İran'da edilgen bir politika yapma sonucunu doğurur. Dengesiz bir durum oluşur: ABD ve İngiltere bir yandan merkezi hükümetin korunması için yoğun çalışmaya girerken, SSCB kendisini gözlemci rolüyle ve Kürdistan Cumhuriyeti'ne destek vermemekle sınırlar. Bu gerçek Cumhuriyetin başarısız kalma nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu, hiçbir düzeyde ana neden olarak görülemez; böyle bir bakış açısı tahrif edicidir.

SSCB'ne Kürdistan Cumhuriyeti'ni ortada bıraktığı suçlamasını getiren insanlar, görünüşe göre, Sovyetler Birliği'nin Kürdistan Cumhuriyeti'ni askeri olarak savunmasını beklemektedirler.

Cumhuriyet kendi gücüyle gerici İran ordusuna belli bir süre direnseydi, SSCB büyük bir olasılıkla Cumhuriyeti destekleme kararı alırdı. Ancak Cumhuriyet kendisini savunmamış, direniş göstermemiştir. Bu şartlar altında Sovyetler Birliği Kızıl Ordu'yu yeniden İran'a gönderip Kürdistan Cumhuriyeti'ni savunmalı mıydı? Başka bir ifadeyle, Kızıl Ordu Kürt peşmergelerin yerine Kürdistan'ın kurtuluşu için mücadele mi etmeliydi?

O dönem gelişen olayların artık tarihe karışmasına karşın, Cumhuriyet kendisini savunsa ve orduya karşı bir süre direnmiş olsaydı olayların nasıl gelişeceği doğrultusunda spekülasyonlar yapılabilinir. Burada, Kürt halkının geleceği açısından çok büyük bir önem taşıyan temel bir soruya dikkat çekilmelidir, yani ana gücün, Kürt halkının kurtuluş mücadelesinde en önemli etkenin belirlenmesi.

Devrimci bir parti kendi halk kitlelerine, kendi ülkesinin maddi ve manevi gücüne mi güvenmeli, yoksa bir başka ülkenin ordusunun kurtuluşu getirmesini mi beklemeli?

Ne yazık ki son söylenilen görüş -özellikle İran Kürdistanı Cumhuriyeti'nin yenilgisinden sonra- daha fazla temsil edilmiş-

tir. Yanl, devrlmciler kurtuluşu kendi güçlerinden hareketle değil, dışarıdan dost bir gücün gelip onlara Kürdistan'ın kurtuluşunu armağan etmesini umut etmiştir.*

Bu anlayış bugün sevindirici bir biçimde yitmiştir. Kürt halkı altı yıldan beri özgürlüğünü savunuyor ve yabancı bir yardım olmaksızın, kendi gücüyle, 1946 yılınkinden daha güçlü ve vahşi olan düşmanına karşı kahramanca mücadele veriyor. Bugün Kürt halkının özgürlük mücadelesinde özellikle kendi gücüne ve kendi maddi ve manevi zeminine güvenmesi ve yabancı yardımlara yan etken olarak bakması, yeni bir olgu olarak görülmelidir.

Kürt halkı, kendi kurtuluşunun ve haklarının kazanılmasının kendi elinde olduğunun bilincindedir. Kendi gücünden hareketle direndiğinde, yardıma hazır dostlar da olacaktır.

Önceki bölümlerde, Qazi Muhammed'in, merkezi hükümete karşı mücadele etmeme doğrultusunda verdiği karara iten nedenlere dikkat çekilmiştir. Ordunun Azerbeycan ve Kürdistan'a doğru ilerleyişine 20.000 üzerinde asker, 30 tank ikl uzun menzilli top ve dokuz eski uçağın eşlik ettiği belirtilmiştir. Buna karşın Kürdistan Cumhuriyeti'nin 15.000 peşmergesi ve halk harekete geçirilmiş olsa kuşkusuz 15.000 silahlı daha hazır olurdu.

Mahabad'ı işgal eden birlik 12 makineli tüfeği, ikl zırhlı gözetim arabası ve iki topu olan 600 askeden oluşur.

Şah ordusu kritik bir durumdadır. Askerler yorgun, hava ise çok soğuktur. Sokaklar, tankların ilerleyemeyeceği şekilde karla kapanmıştır. Ayrıca orduda askeri ulaşım araçları, cephane, benzin ve gıda maddeleri eksikliği çekilir.** Bu durumda bulunan bir ordunun ilerlemesi engellenemez miydi?

---

* ... Cumhuriyet döneminde ozan Hazar şu satırları yazar: "Umutların San Francisco'da gerçekleşmezse, başına Moskova kapılarının önünde toprağı dök." 19 Ağustos 1953 tarihindeki darbeden hemen sonra, Mahabad'da Rusların yalnızca Ramazan bayramını beklediklerini ve bayram yemeğinden sonra ülkeye girecekleri doğrultusunda söylentiler yayılır.(Y)

** Passian, N.: Aus dem blutigen Mahabad..., S.90

Şah ordusuna karşı, Cumhuriyet'in kazanımlarını korumak için gösterilecek bir direniş başarısız kalsaydı bile, halk arasında kapitülasyon isteğinin yaygınlaşmayacağı kesindir. Direniş mücadele ruhunu güçlendirir ve kuşkusuz Kürt halkının demokratik ve ulusal hareketinin geleceği üzerinde devrimci bir etki bırakırdı.

10- KÜRDİSTAN CUMHURİYETİ'NİN TARİHSEL DEĞERİ:

Cumhuriyet'in yalnızca on bir ay yaşamasına karşın, Kürt ulusunun tarihinde özel bir değeri vardır. Cumhurlyet, Kürt halkının baskı altındaki karanlık dönemlerinde, bir yıldız gibi parlamaktadır. Bu yıldız kısa süre görünmüş olsa da, mücadelemizin taşlı yolunu gelecekte de aydınlatacaktır.

Kürt halkı, yeni çağın tarihinde ilk kez, kendi kaderini kendi eline almayı ve kendi ülkesinde kendi efendisi olmayı başarmıştır. Halkımız ilk kez, kendi ülkesinde bir yabancı olarak yaşamama mutluluğuna erişmiştir. Kendisine ait bir Cumhuriyeti, kendi başkanı, kendi ordusu ve kendi idaresi olmuştur. Asırlarca süren mücadele sonucu Kürtler'in öz güvenleri yeniden uyanmıştır.

Eski, "Kürtler'den bir şey olmayacağı" önyargısı artık çürütülmüştür. Kürt halkı artık mücadele ile "bir şeyler" olacağını, kimsenin kölesi olmak zorunda olmadığını ve yaşamda başını dik tutabileceğini bilmektedir.

Kürdistan Cumhuriyeti bir halk Cumhuriyeti'dir. Kürt ulusunun tarihinde ilk kez, hareketin önderliği ağaların, şeyhlerin ya da aşiret reislerinin elinde değildir. Bunlardan bazıları gerçekten de Cumhuriyet'te etkilidir, ancak geniş halk kitlelerinin kendi temsilcilerini demokratik bir biçimde seçmelerine dikkat edilmiştir.

1945-1946 yıllarındaki hareketle, Kürt halkının önceki ayaklanmaları arasında temel bir ayrım vardır. Cumhuriyet yanlıları yükselmekte olan sınıf ve tabakalara ait iken, iç düşmanları gün geç-

tikçe zeminlerini yitirirler. "Kürdistan Cumhuriyeti, sayıları giderek artan ilerici Kürtler tarafından desteklenirken, Kürdistan Cumhuriyeti'nin düşmanları yok olmaya mahkum görünüyorlardı."*

Kürdistan Cumhuriyeti, ulusal bir hareket sonucu oluşmuştur. Kürt halkı ilk kez vatanının bir parçasında, tarihi düşmanlarının baskısını görmüyordu. Artık zorba ordu ve polis kalmamıştı, merkezi hükümetin rüşvetçi memurları dıştalanmıştı. Hiç kimse ana dilinde konuştuğu için küçümsenmiyordu. Halk arasında rahat, iyimser bir hava esiyordu. Artık bir ulusu temsil ettikleri ve bir vatana sahip olduklarını biliyorlardı.

Kürdistan Cumhuriyeti yalnızca İran'daki Kürt halkını değil, aynı zamanda tüm Kürt ulusunu umutla doldurmuştur. Barzaniler'in ve başka birçok Irak Kürt'ünün Demokratik Parti saflarında olduğu kadar Cumhuriyet'in de organlarında etkin olmasından dolayı, bu hareket tüm Kürtler'in bir hareketi olmuştur.

İlk Kürt hükümetinin, ilk Kürt Cumhuriyeti'nin nasıl geliştiğini ve Kürt halkı için neler yaptığını kendi gözleriyle görmek için, Türkiye ve Suriye'den Kürt temsilcileri, Avrupa ve Amerika'dan Kürt göçmenleri geliyordu.

Kürt Cumhuriyeti, Kürt toplumunun demokratik anlayıştaki tüm sınıf ve tabakalarının katıldığı demokratik bir hareket sonucu oluşmuştur. Hareketin demokratik bakışı sürekli dinamik kazanmıştır. Yurtdışından gelen ziyaretçiler, Kürdistan Cumhuriyeti'nde karşılaştıkları demokratik ilişkiler karşısında şaşırmaktaydı. Mahabad Cumhuriyeti'ni gezen Amerikalı Archie Roosevelt şöyle söylüyordu: "Bir şey herkesi şaşırtmaktadır, bu da Mahabad'daki özgür ortamdır."

Mahabad gerçekten de tüm İran için demokrasi örneğidir. Hiç kimse ideolojik nedenlerden tutuklanmamış; hiç kimsenin düşüncesini söyleme hakkı elinden alınmamıştı. Kürt halkının ön-

---

* Roosevelt Archie: The Kurdish Republic of Mahabad, in: Middle East Journal, 1947, S.269

ceden demokrasiyi uygulama olanağı olmamasına karşın, Mahabadlılar disiplinli bir şekilde demokratik temel ilkelere uyuyordu. Kürt halkı ilk kez kısıtlanmamış bir demokrasiyi yaşıyordu. Gazete, dergi ve kitaplar özgürce yayınlanır. Hiç kimsenin sansür uygulamaya hakkı olmaz. Ozan ve yazarlar serbestçe her şeyi yazıyordu. Kültür ve eğitim alanı kısa sürede olağanüstü bir gelişme gösterir. Sanki asırlardan beri sanat ve bilimi geliştirme olanağını beklemiş gibiydiler.

Cumhuriyet'te en önemli noktalardan birisi, kadınların etkinliklerini geliştirme olanağı ve bunların sosyal ve politik yaşama katılımları olmuştur. İlk kez, sosyal ve politik mücadelede etkin rol alan Demokratik Kürt Kadınlar Birliği kurulmuştur. Kadın nüfusunun o dönem yalnızca yüzde birinin okuma yazma bildiği gözönünde bulundurulursa, Cumhuriyet döneminde bu tür bir gelişmenin önemi anlaşılır.

Cumhuriyet sırasında bir politik tutuklu dahi olmamıştır. Ve on bir ayda bir ya da iki terör eylemi olmuş olsa bile, bunlar KDP yönetiminin bilgisi dışında gelişmiştir. Sonuçta Kürdistan Cumhuriyeti demokrasiyi yalnızca Kürt halkına garantilemeyip, aynı zamanda tüm İran'da demokratik bir dayanağı oluşturmuştur.

O dönem, İran halkları bu demokrasinin Kürdistan'ın dışına taşıp, İran'ın tüm bölgelerine yayılması umudunu taşıyordu. Kürdistan bugün demokrasinin yalnızca bir dayanağı değil, aynı zamanda ele geçirilmez bir kalesiyse, bu kendisini 40 yıl boyunca koruyan, başlangıç noktası Kürdistan Cumhuriyeti'nde olan bir geleneği izlediğindendir.

Kürdistan Cumhuriyeti, yükselmekte olan vatansever anti-emperyalist bir hareketin sonucudur. Bu hareket, İran'ın bağımsızlığını koruma ve İngiliz-Amerikan emperyalizminin etkisini kırma hedefiyle Kürdistan'da oluşmuştur. Kürt hareketi ilk kez genelde İran ilerici demokratik hareketinin bir parçası olmuş ve İran'da 1945-1946 Cumhuriyeti'nin vatansever bir politikanın zaferi için çabalıyor olması onun bir başka özelliğidir.

Bu gerçek Kürdistan Cumhuriyeti'nin ABD ve İngiliz emperyalizmi tarafından onaylanmasının bir nedeni olmuştur. Bunlar Kürt halkının yükselen gücünden o kadar nefret ediyordu kl, bu hareketin dağıtılması için İran merkezi hükümetine her türlü yardımı yapmıştır. Emperyalizm, Kürdistan'ın daha sonra tüm orta doğu bölgesinde anti-emperyalist hareketin çıkış noktası olmasından gerçekten korkmuştur.

Kürt Cumhuriyeti, emekçi sınıf ve tabakaların yararına Kürt toplumunun sosyal yapısını değiştirmemiş olsa bile, hareketin ilerici ve devrimci yapısı yine de çok belirgindir. Hareket ilerlediği oranda, emekçiler yararına ilerici önlemler alma çabasını artırmıştır. Sosyal bir değişim yapmamaksızın, bu hareketin anti-gerici anlayışı göze çarpmaktaydı.

KDP'nin kültür ve bilime verdiği yüksek değer, ülkenin sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirme, kadınların politik ve toplumsal yaşama katılımını sağlama ve dünyada, orta doğuda ve İran'da aynı anlayıştaki ilericilerle dostane ilişkileri kurma çabaları, tüm bu etkenler Kürdistan Cumhuriyeti'nin devrimci bir hareketin ürünü olduğunu onaylamıştır. Cumhuriyet daha uzun süre yaşamış olsaydı çeşitli başka devrimci adımlar kuşkusuz atılmış olacaktı.

Kürdistan Cumhuriyeti başlangıçta ulusal bir ayaklanmadan hareket etmiş olsa da -yani ulusal baskıların son bulması ve Kürt ulusunun kurtuluşu için mücadele ediliyordu- ulusal dar kafalılıkla sınırlı kalmamıştır.

Cumhuriyet öteki ülke uluslarını dostları olarak tanımlıyor ve İran'daki tüm uluslarla dostane ilişkiler için çaba harcıyordu. Bununla ilgili olarak Qazi Muhammed: "Hareketimizi Fars, Azeri, ... uluslarınkinden ayrı görmüyoruz. Düşmanımız, Fars halkının da düşmanı olan İran egemenlik sistemidir. Bunun için Fars ve Azeri halkıyla bir cephede ortak düşmanımıza karşı mücadele vermeliyiz," der.

Son olarak, Kürdistan Cumhuriyeti'nin, Kürt tarihinde ilk kez

bir kanadı sosyalist ülkeler ve uluslararası işçi ayaklanmaları ve öteki kanadı baskı altında tutulan halkların kurtuluş mücadeleri ile belirlenen uluslararası hareketin bir parçasından oluştuğunu belirtmek gerekmektedir.

Bunun için 1945-1946 Kürt hareketi faşizm ve emperyalizme karşı olan genel bir harekete bağlı ve böylece de uluslararası bir yapıya sahip olmuştur; o, halkların birbiriyle anlaşması ve barış için çaba gösterip, halklar arasında -eşitlik ilkesini izleyerek- ortak çalışmayı amaçlıyordu. Cumhuriyet ırkçılığa, faşizme ve şövenizme karşıydı.

Kürt Cumhuriyeti düşmanları tarafından şu iki yalan ortaya atılmıştır:

I. Cumhuriyet'in yabancı bir gücün, yani SSCB'nin bir eseri olduğu söylentisi yayılır. Ancak Kürdistan Cumhuriyeti'nin kısa kuruluş tarihi ve on bir aylık süresinin iyi incelenmesi sonucu, Sovyetler Birliği tarafından verilen desteğin yalnızca kolaylaştırıcı bir etken olduğu görülür. Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu halk kitlelerinin istemine uygun olup Kürdistan Demokratik Partisi tarafından gerçekleştirilmiştir.

II. Cumhuriyet'in KDP tarafından Kürdistan'ı İran'dan ayırma niyetiyle kurulduğu öne sürülür. O dönem, parti yönetiminin hiçbir resmi parti yayınında ya da konuşmasında İran'dan ayrılmaya yönelik bir amaca rastlanılmaz. Tam da tersi, Qazi Muhammed tarafından sürekli, Demokratik Parti'nin İran sınırları içinde bir otonomiyi amaçladığı açıkça belirtilir.*

Bazıları, Kürdistan'da -İran bayrağının dışında- neden ayrı bir bayrak çekildiği ve Azerbeycan kendisinden "Ulusal hükümet"

---

* 1945-1046 yıllarında İran Kürdistanı hareketine katılan birçok kişinin bağımsız bir Kürdistan istekterinin olduğuna dikkat çekilmesi gerekir. Harekette, Kürdistan'ın öteki bölgelerinden birçok Kürt'ün etkin bir biçimde yer aldıkları ve Cumhuriyetin idaresinde sorumluluk üstlendikleri olgusundan dolayı bunların istemleri otonomiden öte olmuştur.
Ancak KDP ve Cumhuriyetin politikaları demokratik bir İran sınırları içinde otonomidir.(Y)

olarak bahsederken, Kürdistan "Kürdistan Cumhuriyeti Devleti'nden" bahsettiklerini sormaktadır. Demokratik Parti'nin o dönem hükümet sorunlarında hiçbir deneyimi olmadığı bir sır değildir. Ayrıca birçok konuda SSCB'ni taklid ediyor ve Sovyet temsilcilerinin sözlerine önem veriyordu. Örneğin Kürt ordu (Supai Kürdistan) subaylarının üniforması, Kızıl Ordu'nun subay üniformasından esinlenmiştir. Bayrak sorununa gelince, SSCB 15 Sovyet Cumhuriyeti kapsamaktadır. Her Cumhuriyetin kendi bayrağı bulunur olmasına karşın bu SSCB'den ayrılma olarak değerlendirilmez. Gelecekteki federatif bir İran'da gerek federatif devlet gerekse de tek tek ulusal cumhuriyetler ayrı bayraklara sahip olacaktır.

"Kürdistan Cumhuriyeti Devleti" konusunda ise, burada Demokratik Parti'nin özel bir kazanımının olduğunu söylemek gerekir. Monarşinin ortasında ilk politik organizasyon olarak Cumhuriyet'in bayrağını açmıştır," Tebriz radyosunda ve Demokratik Fırka'nın yayınlarında monarşiye yeteri kadar saldırılmazken, Mahabad'da halkı Şah ve monarşiye karşı getirmek için hiçbir araçtan kaçınılmamaktadır.*

Cumhuriyetin o dönem gerçekten de Şah ve monarşiye karşı olması, bugün Demokratik Parti'nin politik ilkeleri arasındadır.

1945-1946 hareketinin özelliklerinden birisi kuşkusuz KDP'nin altında, örgütlü bir önderliğin var olmuş olmasıdır. Kürt ulusunun tarihinde ilk kez demokratik bir parti önderliği almış ve bu hareket politik iktidarı ele geçirmiştir. Onun önderliği altında Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur. KDP 40 yıl önce çok zor şartlar altında bu büyük sorumluluğu üstlenmiştir. Açıklandığı gibi KDP bu göreve yeterince hazırlıklı olmamıştır ki, bu sonuçta başarısızlığa yol açmıştır.

Bu partinin geleneksel görevi önderlik rolünde yatmaktadır. Bugün de İKDP İran Kürdistanı'nda Kürt halkının hareketini yö-

---

* Passian, N.: Aus dem blutigen Mahabad... S.169

netmektedir. Bugüne dek, bir başka organizasyon ya da parti bu zor sorumluluğu üstlenme durumunda olmamıştır.

Kürdistan Cumhuriyeti kısa süre yaşamıştır, ancak onun izleri silinemeyecektir. Bugün 40 yıl sonra Kürt hareketi Qazi Muhammed'in çizdiği ve gittiği yoldan devam etmektedir.

Kürt halk kitleleri kazandığı deneyimleri kullanarak İran Kürdistanı Demokratik Partisi önderliğinde, Qazi Muhammed'in yolunu sonuna dek gidecek ve Kürdistan Cumhuriyeti'nin ulaşamadığı hedefleri tümüyle gerçekleştirecektir.

KAYNAKLAR

1. **Arfa, Hasan:** Kürtler (İng.) Londra 1966.
2. **Badal, Said:** Kürdistan ulusal hareketinin kısa tarihi (Fars.) Kürdistan 1984.
3. **Passian, N.G.:** (Vom blutigen Mahabad bis zu den Ufern des Aras) Kanlı Mahabad'dan Aras'ın kıyılarına dek (Fars.) Tahran 1949.
4. **Tawakuli M.R.:** Bahneh'in coğrafyası ve tarihi (Fars.) Tahran 1975.
5. **Chamaie Anwar:** Kaçırılan olanak (Fars.) 1983.
6. **Dabaghi A.K.:** KJK Hareketi (Kürt.) 1982.
7. **Kassemlu A.:** Kürdistan ve Kürtler (Kürt.) 1973.
8. **Kassemlu A.:** İran Kürdistanı (Frans.) Paris 1978.
9. **Malahizat Mahmud:** Mahabad Ulusal Cumhuriyeti, 1984.
10. **Iwanov, M.S.:** İran'ın yakın tarihi (Far.).
11. İran Kürdistanı Demokratik Partisi'nin III. Kongresi, 1973.
12. **Gazete:** "Kürdistan" 1945-1946.
13. **Dergiler:** "Kürdistan", "Lale" ve "Vatan'ın Çığlığı".
14. **Rambout, Lucien:** Les Kurdes et le droit.
15. **Roosevelt, A.Jr.:** The Kurdish Republic of Mahabad. In Middle East Journal, New York, 1946.
16. **Kutchera, Chris:** Le Mouvement National Kurde, Paris 1979.
17. **Eagleton, W. Jr.:** The Kurdish Reublic of 1946. Londra.

